

Helen Rose Ebaugh

A Gülen-mozgalom

Egy a mérsékelt iszlámban gyökerező civil
mozgalom szociológiai elemzése

iMPRESSZUM HELYE

Összefoglaló

Ez a könyv a török tudós és hitszónok, Fethullah Gülen által inspirált polgári mozgalomról szól, amely Törökországban és a világ szinte összes országában létezik. Gülen az 1960-as évektől mintegy három évtizeden keresztül tömegek előtt tartott előadásokat mecsetekben és nyilvános helyeken Törökországban. Nézeteit több száz újságcikkben, tanulmányban, illetve könyvben is kifejtette. Az oktatással, modernizációval, a Nyugattal ápolta jó kapcsolatokkal, valamint a vallásközi párbeszéddel kapcsolatos elképzelések az egyre növekvő számú és különféle háttérrel rendelkező török és más követőket arra ösztönözték, hogy olyan új kollégiumokat, egyetemi előkészítő tanfolyamokat és iskolákat hozzanak létre, amelyekben a minőségi oktatás a természettudományi ismereteket iszlám eszményekkel ötvözi. A Szovjetunió bukásával Gülen elvei és a tanításait követő intézmények elterjedtek a török nyelvű volt tagköztársaságokban, majd a későbbiekben Nyugat-Európában, Észak-Amerikában, Ázsiában, Afrikában, Ausztráliában és a Közel-Kelet országában is. Napjainkban öt kontinens száz országában több mint ezer ilyen iskola működik. Ez a polgári mozgalom a mérsékelt iszlámban gyökerezik, célja a fiatalok nevelése, a kultúrák közötti párbeszéd előmozdítása, a rászorulóknak megsegítése és a világbéke elősegítése. E könyv célja bemutatni a szerző által készített interjúkat és a mozgalomhoz szorosan kapcsolódó intézményekben tett látogatások alapján egyrészt azt, hogy a mozgalom hogyan épül fel, másrészt, hogy miképpen alakul ki a tagok lojalitása egymás, valamint a szervezet iránt.

Tartalom

Előszó	ix
Bevezetés	1
„Mérsékelt” iszlám	2
A mai média a Gülen-mozgalomról	3
Gülen és a Gülen-mozgalom villámhárító-szerepe	4
Elméleti megközelítések	6
Erőforrás-mobilizációs elmélet	7
Szervezeti elkötelezettség elmélete	8
Kutatási kérdések	8
Adatforrások	9
Az iszlám és az állam Törökország történelmében	13
Az Oszmán Birodalom	13
Islám és állam a modern Törökország első évtizedeiben	14
Atatürk szekularizmusa	15
Többpártrendszer Törökországban	17
Fethullah Gülen élete, hitelvei és mozgalma	23
Fethullah Gülen élettörténete	23
A korai évek	23
Kezdeti tanításai	25
Az első oktatási témák kialakítása	26
A Gülen-iskolarendszer kiépítése	28
Gülen és a médiahálózat	29
Gülen a kritikák kereszttüzében	30
Gülen eszméinek lényege	31
Híd az Iszlám és Nyugat között	31
Az oktatás	32
Jótékonyági projektek finanszírozása az adakozás és szolgálat szellemében	34
Vallások és kultúrák közötti párbeszéd	36
Az iszlám nem hirdetheti és fogadhatja el a terrorizmust	37
Állam és vallás viszonya	38

A Gülen-mozgalom fejlődése.....	40
A Gülen-mozgalom áttekintése.....	42
A mozgalom felépítése: helyi közösségek hálózata.....	45
A helyi közösségek szerkezete.....	46
Forrásgyűjtés a Gülen-projektek számára.....	49
Pénzügyi támogatások.....	51
A pénzügyi támogatás motivációi.....	56
Bizalom és megbízhatóság.....	58
Tagtoborzás.....	58
Az elkötelezettség kialakítása.....	59
Az adományozás iszlám-török hagyományai.....	63
Az adományozás legfontosabb fogalmai a török kultúrában.....	67
Szadaka.....	67
Zakát.....	69
Kurbán.....	71
Vakıf.....	72
Ahi szervezetek.....	74
Bereket.....	75
Komşuluk (jósomszédi viszony).....	76
Karz-i hasen.....	76
A Gülen-mozgalom által felélesztett török-islám filantrópia.....	77
Víz a malom számára: a Gülen-projektek finanszírozása.....	79
A Gülen-intézmények.....	80
Bank Asya.....	80
Samanyolu Televíziótársaság.....	82
Zaman napilap.....	83
Újságírók és az Írók Alapítványa.....	84
Fatih Egyetem.....	85
A Gülen-kórházak.....	87
A bursai Bahar Kórház.....	89
Oktatási intézmények: kollégiumok és egyetemi felkészítők.....	91
Oktatási intézmények: a Gülen-iskolák.....	92
Kimse Yok Mu Szolidaritási- és Segélyszervezet (Kimse Yok Mu).....	96
A Gülen-intézményrendszer sémái.....	98
A szervezetalapítás motivációja.....	98
Az intézményrendszer értékpillérei.....	99
A munkavállalók elkötelezettsége.....	100
Pénzügyi támogatás.....	100
Színvonalas intézmények.....	101
Összegzés.....	103
Kutatási eredmények.....	104

Függelék: bíráló kritikák	109
Aggodalmak egy iszlám állammal kapcsolatban	109
Gülen az amerikai kormány ügynöke.....	111
A szegények és analfabéták befolyásolása	112
Törökország modernizációjának visszafordítása	113
Titkos társaság vagy szekta	115
További bizonyítékok	116
Társadalmi integráltság (az elszigeteltséggel szemben).....	116
Tekintélyelvű irányítás	118
Láthatóság/átláthatóság	119
Modernizáció (vagy a tudomány háttérbe szorítása a hagyományos értékek javára).....	120
Erőszakmentesség	121
 Bibliográfia	 125

Előszó

2005 májusában azt a felkérést kaptam, hogy a svédországi Göteborgban megrendezett Nemzetközi Harran Konferencián tartsak vitaindító előadást. Előzőleg csak annyit tudtam, hogy az eseményt – az ábrahámi vallások képviselőinek találkozó-ját – a törökországi svéd nagykövet támogatta. A Google segítségével megtudtam, hogy Harran egy dél-törökországi város neve, ahol Ábrahám próféta élt egy ideig, továbbá, hogy ez a harmadik Harran konferencia, ami a vallások közötti párbeszéd-ről szólt. Abban az évben Svédországban, semleges területen rendezték meg, ahol a különböző törökországi vallási vezetőket (örmény, szír és görög ortodox pátriárkák, ismert imámok és zsidó rabbik) nem érhetette semmilyen nyomás egyházközségük felől. Amikor az előadásomra készültem, egy alkalommal Lynn Mitchell kollégámmal, a houstoni egyetem vallástan professzorával ebédeltem együtt, aki éppen akkor tért vissza egy vallásközi párbeszéd keretében szervezett törökországi utazásról, amit a Gülen-mozgalom helyi szervezete szervezett. Micsoda? – kérdeztem én. Mire elmagyarázta, hogy a mozgalom egy Fethullah Gülen nevű vallástudósnek köszönheti létrejöttét, aki mérsékelt muszlimként a tudományt és modernizációt helyezi oktatási programjának középpontjába, kiemelve a globalizáció és vallásközi párbeszéd jelentőségét.

A professzor meghívott egy, a Gülen eszmevilágát bemutató „Civilizációk párbeszéde” című szemináriumra, aminek egyik társszervezője volt az egyetemen. Azon az eseményen találkoztam két végzős hallgatóval, akik a mozgalom tagjai voltak, s mivel a szociológiai tanszéken nyújtották be szakdolgozatukat, később én lettem az opponensük. A velük és más, hasonló háttérű diákokkal kialakult kapcsolataim során egyre többet tudtam meg a mozgalom történetéről, eszmeiségéről, céljairól és az általa létrejött intézményi hálózatról. Mivel a világvallások szociológiai háttéréről szóló előadásokat tartok az egyetemen, így 2001. szeptember 11-e után az foglalkoztatott, hogy a mérsékelt muszlimok helyett miért csak a radikális iszlám képviselőiről lehet hallani az amerikai médiában. Minél többet tudtam meg a mozgalomról, annál inkább erősödött bennem az elképzelés, hogy ez egy olyan mérsékelt irányzat, ami szemben állhat mindazzal, amit addig a médiából megismerhattünk.

2006-ban, az első törökországi utazásom alkalmával számos olyan iskolát, köz-tük egy egyetemet és néhány kórházat is meglátogattam, amelyek Gülen mozgalma alapján jöttek létre. Látható volt, hogy a szerveződés Törökországban és a török diaszpórán belül világszerte is egyre népszerűbbé válik. Az általam meglátogatott

intézmények fejlettsége alapján pedig úgy tűnt, hogy jól finanszírozott mozgalomról van szó.

Tudományos kutatásaim középpontjában évtizedekig a vallási mozgalmak álltak. Az utóbbi időkben pedig a vallási csoportok Texasba és azon belül Houstonba érkezett új bevándorlók közösségére gyakorolt hatására terelődött a figyelmem és egyre inkább tevékenyebb váltam a vallásközi párbeszéddel kapcsolatban létrehozott körökben. Ennek fényében a Gülen-mozgalom, mint nemzetek feletti vallási irányzat iránti érdeklődésem természetes volt számomra. Sőt, kezdtem csodálni azt a sok jótékonyági kezdeményezést, ideértve az iskolákat, a remek kórházakat, a jól működő karitatív szervezeteket és a számos vallásközi együttműködés jegyében szervezett eseményt, amelyek mind a mozgalmat fémjelzik.

Szociológiai természetű vizsgálataim során a hasonló szervezetek esetében is jellemző önkéntes részvételen és hierarchia nélküli felépítésen túl az érdekelt elsősorban, hogyan tudják a tagok a célok és eltervezett projektek melletti maximális elkötelezettségét elérni. Ehhez kapcsolódóan arra kerestem a választ, hogy az egyes önkéntes projektek tervezéséhez és kivitelezéséhez szükséges pénz honnan származik. Mi a pénz forrása? Ha egyéni hozzájárulásokból származik, ahogyan állítják, akkor mi motiválta az embereket az adományozásra?

Hogy megválaszolhassam ezeket a kérdéseket, félig strukturált kérdéssort állítottam össze és törökországi, valamint houstoni törökök széles körével készítettem interjúkat. Az interjúalanyok típusait és jellemzőit a könyv Bevezetésében részletesen is bemutatom. A módszertant illetően objektivitás és tudományos igényesség volt a célom: feltenni a kérdéseket, meghallgatni a válaszokat és a későbbi elemzés érdekében minél pontosabban lejegyezni azokat. Mindenki, akivel elbeszélgettem, tisztában volt azzal, hogy egyetemi professzorként azért szeretném jobban megismerni a mozgalmat, hogy aztán könyv formájában mutassam be a mozgalmat, a támogatóit és a céljait.

Szociológusként – az interjúk során hallottak lejegyzésén kívül – egy részletesebb elemző értékelést is végeztem a könyv megírásakor. Ennélfogva az elkészítés során nem a mozgalmat jól ismerő bennfentesként tekintettem magamra, hanem inkább úgy, mint egy kívülálló kutatóra, aki az alanyok meghallgatását követően kísérletet tesz arra, hogy amennyire lehetséges, feltérképezze gondolkodásmódjukat, és ezzel egy időben szakmai tudásából kiindulva analitikus megközelítést alkalmaz. Célom ezalatt az volt, hogy egyrészt a lehető legpontosabban visszaadjam mindazt, amit hallottam az interjúk során, másrészt pedig az, hogy válaszaikat a szociológia eszköztárával vizsgáljam.

Számos embernek tartozom köszönettel, amiért segítségükkel hozzájárultak a könyv megjelenéséhez. Dr. Y. Alp Aslandogan tolmácsként kísért a törökországi interjúk során. A fordítások mellett segített abban, hogy jobban megismerjem Törökország kultúráját és történelmét Isztambulban a Boszporusz átkelése, valamint a más városokba tett kirándulások során. A kézirat elolvasása után Dr. Muhammed Cetin tett fontos javaslatokat, elsősorban Gülen törökországi munkásságának történelmi és kulturális vonatkozásaival kapcsolatban. A nők mozgalomban betöltött szerepének jobb megértéséhez járult hozzá Maria Curtisszel, a houstoni Clearlake Egyetem professzorasszonyával folytatott beszélgetésem. Simay Ozlu-Diniz vég-

zős szociológus hallgatónk segített a mozgalom kritizálóival készített interjúk során, amelyekről e könyv függeléke szól. Lányom, Sarah, aki szintén elolvasta a kéziratot, úgy vélte, hogy az utolsó fejezetben határozottabban kellene kifejtenem azon álláspontomat, mely szerint a mozgalom korántsem „veszélyes” vagy szekta-jellegű. Ugyancsak kellemes volt az együttműködés a Springer Kiadó könyvszerkesztőjével, Willemijn Arts-szal is, aki a kiadás során végig bátorított. Köszönetemet fejezem ki továbbá azoknak is, akik idejükből áldoztak a mozgalommal kapcsolatos interjúkra. Ez a könyv róluk szól. Végül pedig férjemnek, Albertnek tartozom hálával, aki elkísért törökországi útjaimra és velem volt a legtöbb interjú készítése során is. Lelkes, kitartó és résztvevő társam volt mindvégig.

Bevezetés

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás történelmi fordulópontot jelentett az Egyesült Államok és az egész világ számára. Már néhány órával a washingtoni és New York-i események után a muszlimokat vádolták a támadások elkövetésével. Az amerikaiak ezután előbb a televíziók és számítógépek képernyőire tapadtak, majd hirtelen felismerték, hogy a muszlimok nem csupán a Közel-Keleten élő valamiféle rejtélyes közösség, hanem Amerikában is jelen vannak: amerikai munkahelyeken dolgoznak, gyerekeik pedig esetleg együtt is járnak velük az amerikai iskolákban és egyetemeken. Az egész országban azt kérdezték, hogy kik ezek az emberek. Mi a hitük? Hogy lehet egy vallás célja életek ezreinek kioltása? Ekkor a hírműsorok és az amerikaiak figyelme váratlanul egy olyan vallásra irányult, ami legtöbbjük számára idegen volt.

Bush elnök a következő napon, szeptember 12-én miközben a terrorizmus elleni háborúról beszélt, figyelmeztette az amerikai népet arra, hogy nem minden muszlim terrorista, az iszlám a béke vallása, amely nem tűri az erőszakot. Ő is egy alapvetően békés vallás szélsőséges radikális csoportjának akciójaként tekintette az előző nap eseményeit, és felhívta az amerikaiakat, nehogy bosszút vegyenek az országban élő muszlimokon.

Szeptember 11-e után hirtelen megnőtt az érdeklődés az iszlám iránt az Egyesült Államokban. Ezt támasztja alá az egyre több könyv, újságcikk, elemzés, televíziós műsor és egyre növekvő számú egyetemi előadás is, amelyek az iszlám hittel, vallási gyakorlattal vagy általában a világvallásokkal foglalkoznak. Ennek köszönhetően egyre több amerikai értette meg, hogy az iszlám több irányzattal is rendelkezik, s ugyanúgy kötődhetnek hozzá szélsőséges felfogású csoportok, mint más vallások esetében. Ennélfogva felismerték azt is, hogy nem lehet egy vallást elítélni azért, amit egy radikális kisebbség tagjai tesznek. Ennek ellenére máig fennmaradtak azok a tévhitek az iszlámmal kapcsolatban, melyek alapján sokan még mindig a terroristákkal azonosítják a vallás követőit.¹

¹ Az amerikaiak muszlimokkal kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálatát lásd: Wuthnow (2005); Eck (2001); CAIR (2006).

„Mérsékelt” iszlám

A muszlimok iszlám radikalizmusra adott válaszaként a mérsékelt és békés célú vallási mozgalmak szemmel láthatóan világszerte megerősödtek. Az egyik közülük az a Gülen-mozgalom, amely Törökországból indult ki és rövid idő alatt sokan csatlakoztak hozzá a szovjet utódállamokban, Európában, Ausztráliában, Kanadában, Afrikában és az utóbbi időkben már az Egyesült Államokban is. Ezt a szerveződést Fethullah Gülen iszlám tudós és imám munkássága inspirálta, aki 1941-ben született Törökországban. Imámként ismert prédikátor, tanár és költő lett az 1970-es és 1980-as években, majd 1999-ben az Egyesült Államokba költözött, ahol napjainkban is él. A szeptember 11-i támadások másnapján egy egész oldalas közleményt jelentetett meg a New York Timesban, amelyben elítélte a terrorcselekményeket, azt állítva, hogy az elkövetők nem az iszlám vallást képviselték. A toleranciát és mások tiszteletét középpontba helyező üzenete a vallásközi párbeszéd szükségességére hívja fel a figyelmet, amely hidat teremthet a muszlim világ és a Nyugat között. Gülen alapvető fontosságúnak tartja az oktatásban gyökerező tudományos és technológiai fejlődést a muszlim országokban. A mozgalommal kapcsolatban Ibrahim M. Abu-Rabi úgy vélekedett, hogy „Gülen az iszlámnak azt a progresszív oldalát védelmezi, amelynek segítségével a muszlimok előítélet és félelem nélkül tekinthetnek a világra.”²

Sok politikus a mérsékelt iszlám támogatását jó stratégiának tartja a radikális vallási csoportok térnyerése ellenében, azonban a „mérsékelt” iszlám kifejezés jelentéstartalmáról megoszlik a tudományos és politikai élet képviselői mellett a muszlimok véleménye is.³ Utóbbiak szerint a mérsékelt jelzőt pejoratív értelemben használják azokra a muszlim közösségekre, amelyek tagjai az átlagnál kevésbé valóságosak.⁴ Steven Cook, a *Council on Foreign Relations* szakértője szerint mindez csak nézőpont kérdése, és a politikai döntéshozóknak inkább arra kellene összpontosítaniuk, hogy azokkal találják meg a kapcsolatot, akik a gyakorlatban is megoldásokat tudnak kínálni egy térség problémáira, függetlenül attól, hogy „mérsékeltek” vagy sem.⁵ Ugyanebben a szellemben Jay Tolson azt állítja, hogy ez a fajta megjelölés mindig azoknak az ideológiai és politikai elköteleződését tükrözi, akik a címkézést alkalmazzák: ennek megfelelően a konzervatívok szigorúan és szűken értelmezik a mérsékeltséget, míg a liberálisok az elfogadhatóság több módját is megkülönböztetik.⁶ A szemantikai vitára tekintettel itt mérsékelt jelzővel azokat az iszlám közösségeket illetem, amelyek más vallású népcsoportokkal békés módon kívánnak együtt élni, elfogadják a demokráciát, becsben tartják a gondolati szabadságot, az oktatás szabadságát, valamint elutasítják az iszlám nevében elkövetett agressziót. Manapság az ilyen közösségek közül a Gülen-mozgalom bír kiemelkedő jelentőséggel.

² Abu-Rabi (2008).

³ A „mérsékelt” iszlámmal kapcsolatos vitákról lásd bővebben: Cook (2007).

⁴ Gülen maga is ellenzi az erről szóló vitát, mivel úgy tartja, hogy az iszlám természetesen mérsékelt jellemzőkkel bír.

⁵ Cook (2007).

⁶ Tolson (2008).

A mai média a Gülen-mozgalomról

Az utóbbi években jelentős folyóiratokban és nagy példányszámú lapokban jelentek meg írások Fethullah Gülenről és a létesítményekről, iskolákról, kórházakról, kollégiumokról, jótékonyági projektekről, melyek Gülen elképzelései alapján jöttek létre, melyeket ő szorgalmazott vallási tanításaiban, könyveiben, lemezein, honlapjain és a tanítványainak pennsylvaniai otthonában történt személyes látogatásai alkalmával elmondott tanácsaiban is. A *Forbes* által kiadott *Oxford Analyticában* 2008. január 18-án jelent meg egy cikk, „Gülen befolyásolja a muszlimokat világszerte” címmel. Megírják, hogy a mozgalom képes jelentős erőforrásokat mobilizálni és számottevően befolyásolni tudja a döntéshozókat is. Május 4-én a New York Times a címdoldalán írt arról, hogy a Gülen-iskolák az iszlám olyan „szelídebb” változatát képviselik Pakisztánban, amely „mérsékelt, rugalmas és a Nyugattal úgy élhet együtt, hogy attól való különbözősége megmaradhat”. A francia *Le Monde* 2006. május 11-én közölt cikket a mozgalomhoz tartozó iskolák németországi eredményeiről, állítva, hogy ezek az intézmények mintaként szolgálhatnak, mivel figyelembe veszik a bevándorolt gyermekek oktatási problémáit.

Az *International Herald Tribune* 2008. január 18-i számában azt írta, hogy „Gülen szerint a muszlimok a modern világban is érezzék otthon magukat.” Ezt az írást a *Forbes* magazin is idézte. Az *Economist* a közelmúltban három cikket is közölt a mozgalomról. A lap 2008. január 30-i számában a törökországi kurdkérdéssel is foglalkozott, mely kapcsán az írás megjegyezte, Gülen „liberális muszlim imám”, aki önként vállalt száműzetésben él Amerikában. A cikk megemlítette azt is, hogy Gülen követői az áldozati ünnep alkalmával mintegy hatvanezer család számára osztottak húst, a mozgalom mellett elkötelezett orvosok az iszlám testvériség jegyében pedig ingyenes kivizsgálásokat és kezeléseket végeztek a kurdok lakta régiókban. Az *Economist* 2008. június 3-i számának két cikkében a mozgalom világszerte végzett oktatási és jótékonyági tevékenységeit méltatta. Sőt, a mozgalom bekerült a Világgazdasági Fórum 2008-as davosi találkozója alkalmával kiadott, az iszlám és a Nyugat párbeszédéről szóló éves jelentésbe is, rámutatva, hogy a Gülen-mozgalom hálózata 100 iskolát működtet szerte Ázsiában a kultúrák közötti párbeszéd jelentős elősegítésének példaként.

2008 augusztusában a *Foreign Policy* magazin olvasói szavazatainak segítségével összeállított egy listát a világ legbefolyásosabb értelmiségijeiről. Fethullah Gülen elsőprő győzelme annak volt köszönhető, hogy több millió támogatója szavazott rá, miután a többségük által olvasott *Zaman* című törökországi napilapból értesültek erről. Érdekes módon az összeállított lista első tíz helyén muszlimok szerepelnek, valószínűleg azért, mert Gülen támogatói nem csak saját mozgalmuk vezetőjére, hanem más muszlimokra is adtak szavazatokat. Annak ellenére, hogy a felmérést nem lehetett sem reprezentatívnak, sem tudományosnak mondani, az eredmények mégis jól tükrözték Gülen támogatottságát és a hálózat erejét.

2005 óta amerikaiak százai ismerkedhettek meg a Gülen mozgalommal, annak eredményeképpen, hogy amerikai csoportok részt vehettek a helyi Gülen csoportok és a törökországi Gülen vendéglátók vendégeként a vallásközi párbeszéd jegyében szervezett törökországi utazásokon. Először Houstonból utazhattak amerikaiak Tö-

rökországba, manapság pedig a kezdeményezés már az egész országban ismert. E 8–10 napos kirándulások alkalmával a résztvevők megismerkedhetnek Törökország főbb történelmi, kulturális és vallási nevezetességeivel, s lehetőségük van a mozgalomhoz tartozó helyi muszlim családokkal is megismerkedni. Ezáltal nem újabb tagokra vagy forrásokra kíván szert tenni a mozgalom, hanem inkább az egyesült államokbeli és törökországi vallási csoportok párbeszédét szeretné előmozdítani. Az utazásokat Gülen követői szervezik, így általában török muszlim családok vacsorameghívása és a mozgalomhoz tartozó iskolák vagy kórházak meglátogatása is a program részét képezi, annak érdekében, hogy a résztvevők jobban megismerhessék a szervezetet.

Mivel Gülen mozgalma alulról szerveződik és nem rendelkezik központi irányító szervvel, így nincs is pontos számadat arról, hogy hány tag van mögötte. Becslések szerint a hetvenmilliós Törökország népességének mintegy 10–15%-a áll kapcsolatban a mozgalommal valamilyen formában és nagyjából 8–10 millió tagja van öt kontinens több mint száz országában.⁷ Hasonlóképpen nem lehet megállapítani azt sem, hogy mekkora azon Gülen eszméin alapuló jótékonyági projektek száma, amelyeket a mozgalom tagjai hívtak életre. A legvalószínűbb számítás szerint a mozgalomhoz kötődik nagyjából száz országban ezernél is több iskola, hat jól felszerelt magánkórház, egy magánegyetem, kollégiumok és előkészítő iskolák százai, egy nemzetközi segélyszervezet, valamint helyi szervezetek világszerte, amelyek tagjai finanszírozzák a törökországi utazásokat, a böjtnapot befejező csoportos iftár vacsorákat a ramadán idején, a konferenciákat, illetve a vallásközi párbeszéddel kapcsolatos országos és helyi rendezvényeket.

Gülen és a Gülen-mozgalom villámhárító-szerepe

Ahogy Gülen mozgalma Törökországban és világszerte erősödött, úgy sikerének köszönhetően egyre több kritika jelent meg olyanok részéről, akik hevesen ellenzik a mozgalom célkitűzéseit és félnek azok Törökországra gyakorolt hatásától.⁸ Attól tartanak, hogy Gülen politikai hatalomátvételt kísérel meg Törökországban, ahogyan Khomeini ajatollah tette az 1970-es években Iránban, s e rendszerváltás során a sah addigi modernizációs törekvéseit egy csapásra eltörölte a hatalomra

⁷ Agai (2002) úgy becsüli, hogy a mozgalom nagyjából 150 magániskolát, 150 oktatási központot és még ennél is több kollégiumot működtet Törökországban, továbbá 250-nél is több oktatási intézményt a világ szinte minden részén. Michel (2003) becslése szerint a szervezet ötven országban több mint 300 oktatási intézménnyel (általános és középiskolák, főiskolai előkészítők, kollégiumok és felsőfokú iskolák) rendelkezik. Baskan (2004) ennél jelentősen többről, ötvenkét országban lévő kétezer – köztük 125 törökországi – intézménnyről tesz említést. Kalyoncu (2008) azt állítja, hogy kilencvennél is több államban ötszázat is meghaladja az oktatási és kulturális intézetek száma.

⁸ Yavuz (2003) négy kérdést sorol fel, amelyek kapcsán Törökországban kritizálják Gülent és mozgalmát: (1) nemek közötti kapcsolat, (2) hallgatás a kurdkérdésről, (3) az 1997. február 28-i „puha” puccs támogatása, illetve (4) kötelességorientált, kritikai szellemet nélkülöző oktatási rendszer.

került konzervatív iszlamista kormányzat. Ez okból sokan azt gondolják, hogy ez a mozgalom a tradicionalizmus útjára terelheti Törökországot, megakasztva ezzel a modernizációs törekvéseket és az európai uniós csatlakozási folyamatot. Ezt alátámasztják azok az vélekedések, melyek szerint a Nyugat – s különösen az Egyesült Államok – finanszírozza a mozgalom jótékonsági programját, és valójában azért áll az iskolák, kórházak és a kiterjedt médiabirodalom mögött, hogy az iszlám terrorizmus ellenszereként a vallás mérsékelt irányzatát propagálja a Közel-Keleten. Röviden összefoglalva nyilvánvaló tehát, hogy Gülen feszültséget keltett nemcsak Törökországban, de mindenütt a világban, ahol követőkre talált.

2007 novemberében az Egyesült Államok Állampolgársági és Bevándorlási Ügyek Hivatala (USCIS) megtagadta az állandó tartózkodási engedélyt (ismertebb nevén „zöldkártya”) az akkor már kilenc éve folyamatosan ott élő Gülentől. Az általa benyújtott fellebbezését is elutasították. A bíróság határozatában kifejtette, hogy a státusz megszerzéséhez önmagában nem elegendő, hogy Gülen „különösen kimagasló értelmiségi”. Az ügyészség részletesen taglalta Gülen anyagi forrásait, azt állítva, hogy Szaúd-Arábia, Irán, a török kormány és a CIA több mint 25 milliárd dollár értékben finanszírozzák a szervezetet. Július 16-án a szövetségi bíróság a bizonyítékok elégtelenségére hivatkozva hatályon kívül helyezte az előzőleg eljáró bíróság határozatát és arra utasította a Nemzetbiztonsági Minisztériumot, hogy fogadja el Gülen eredeti beadványát.⁹ Így 2008 októberében az amerikai kormány hivatalosan is megadta számára az állandó tartózkodási engedélyt.

Nyolc évvel korábban, 2000. augusztus 31-én Gülent azzal vádolta Nuh Mete Yuksel török ügyész, hogy a Musztafa Kemál Atatürk által 1923-ban létrehozott szekuláris köztársasági berendezkedést akarja megváltoztatni és mozgalma segítségével egy teokratikus államot kialakítani. Sokévnyi bírósági kihallgatás, nyomozás és tárgyalás után 2006. május 5-én az állambiztonsági bíróság megszüntette az ügyet és felmentették mindennemű törvénysértés vádjá alól.¹⁰

Ki is ez az ember valójában, akire felfigyelnek követői, ellenzői, a média és az igazságszolgáltatás is egyaránt? Talán egy új Gandhi¹¹, ahogyan néhány követője nevezi? Vagy inkább egy újabb Khomeini¹², ahogy ellenzői vélik? Lehet-e tisztelni

⁹ A jogesetről bővebben lásd: <http://arama.hurriyet.com>, 2008. július 9; valamint: <http://www.todayszaman.com>, 2008. július 23.

¹⁰ Az esettel kapcsolatos vitákat lásd: Aslandogan (2006); valamint www.sundayszaman.com, 2007. október 21.

¹¹ Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) indiai vallási és politikai vezető, aki az indiai függetlenségi mozgalom egyik kulcsszereplője volt. Elkötelezett hinduként kiállt az erőszak ellen, szerényen élt egy önellátó közösségben, egyszerű vegetáriánus ételeket fogyasztott, az öntisztítás és társadalmi tiltakozás jegyében pedig többször hosszas börtönt folytatott. Olyan országos szerveződések élére állt, amelyek a szegénység felszámolása, a nők jogainak kiterjesztése, a vallásos és etnikai feszültségek feloldása, az érinthetatlenség felszámolása, az ország gazdasági önállósága és India külföldi érdekektől való függetlensége érdekében jöttek létre. Polgárjogi és szabadságmozgalmak ikonjává vált világszerte.

¹² Ruhollah Khomeini ajatollah (1900–1989) az 1960-as években vált kiemelkedő iszlám hittudóssá és az iráni modernizációval szembeni síita vallási ellenállási mozgalom vezéralakjává. Az iráni sah először Törökországba, majd Irakba száműzte, ahol azonban befolyását tovább növelte. Egyre nagyobb népszerűsége miatt Szaddám Husszein Párizsba küldte, ahol 1978-ban folytatta konzervatív nézeteinek terjesztését, nyugatellenes beszédekkel iszlám forradalom

és követni, vagy talán zsarnokoknak kijáró megvetés illeti őt? Mi is az a Gülen-mozgalom, amelyről azt állítják, hogy több millió követője van világszerte és pénzügyi erőforrásai miatt azt gyanítják róla, hogy valamely kormány áll mögötte? Honnan származik a pénz az iskolák építésére mintegy száz országban, a hat teljesen felszerelt kórházra, a nagypéldányszámú újságra, a legnagyobb törökországi iszlám bank fejlesztésére és arra a segélyszervezetre, amely évente 16 millió dollárt folyósít természeti károkat követően? Miért tart tőle és gyűlöl néhány török állampolgár egy idős, beteg, hetvenéves embert, aki az Egyesült Államokban él? Mi tette a Gülen-mozgalmat olyan sikeressé a kialakulása óta eltelt harminc évben, s mi az oka annak, hogy Törökországon kívül egyre több török és más nemzetiségű ember vállal benne szerepet?

Ennek a könyvnek a célja bemutatni Fethullah Gülent és mozgalmát az olvasónak, és megválaszolni a fenti kérdéseket a törökországi utazások alkalmával gyűjtött információk és a mozgalom houstoni tagjaival készített interjúk segítségével. Az ország más részeiben élő kollégáimmal és saját hallgatóimmal folytatott beszélgetéseim alapján úgy tűnik, hogy a legtöbb amerikai nem ismeri Gülen mozgalmát. A média fokozódó figyelmének és a támogatók által újonnan szervezett törökországi utazásoknak köszönhetően azonban egyre nagyobb érdeklődés övezi ezt a mindinkább erősödő, békés célú török-iszlám közösséget.

Elméleti megközelítések

Gülen mozgalmának törökországi és nemzetközi sikerét két elméleti keret segítségével lehet magyarázni. Az első megközelítést – az erőforrás-mobilizációs elméletet – felhasználva tárhatók fel azok az emberi és pénzügyi erőforrások, amelyek lehetővé teszik egy mozgalom számára a terjeszkedést és a célok elérését. A második – a szervezeti elkötelezettség elmélete – arra segít rávilágítani, hogy milyen stratégiákat alkalmazhat tagjaira nézve egy mozgalom a szükséges erőforrások megszerzésére és ennek milyen hatása van a mozgalom iránti lojalitás kialakulására, ezáltal a szervezet erejének és növekedésének biztosítására.

Erőforrás-mobilizációs elmélet

Az erőforrás-mobilizációs elmélet olyan szociológiai megközelítés, amely a társadalmi mozgalmak fennmaradásához és gyarapodásához szükséges erőforrások fajtáira összpontosít elsődlegesen. Régebben szociálpszichológiai módszereket alkalmaztak a mozgalmak összetételének vizsgálata során, miközben a társadalmi

szükségességét hirdetve. Ebben az évben visszatért hazájába, majd miután hívei megbuktatták a sahot, őt helyezték az ország élére. Irán vezetőjeként hunyt el, rákbetegség következtében, 1989-ben.

elégedetlenség valamilyen formáját tekintették a tagok motivációjának.¹³ Az erőforrás-mobilizációs elmélet – amely az 1970-es években jelent meg – olyan emberek hálózataként tekint a társadalmi mozgalmakra, akik képesek olyan típusú és mennyiségű pénzügyi és emberi erőforrást irányítani, amely segítségével szervezetük változásokat indukálhat a társadalmon belül.¹⁴ Az elmélet követői szerint bármely közösségben kialakuló elégedetlenség alulról szerveződő mozgalmakat hívhat életre. Azonban ahhoz, hogy a társadalmi elégedetlenségből szervezett mozgalom legyen, szükség van egy bizonyos kisebb csoportra is, amely kidolgozza az egyes stratégiákat az új társadalmi rétegek mobilizációjára, a pénz és támogatók megszerzésére, a média figyelmének felkeltésére, kapcsolatok kialakítására a hatalmon lévőkkel, valamint egy szervezeti struktúra kiépítésére.¹⁵ Az elmélet azt feltételezi, hogy ilyen erőforrások hiányában a társadalmi mozgalmak nem lehetnek sikeresek, az eltérő vélemények és elégedetlenség pedig önmagában nem elegendőek a mozgalmak számára ahhoz, hogy társadalmi változásokat érjenek el. Amennyiben az emberi és pénzügyi erőforrások a célok eléréséhez kevésnek bizonyulnak, a mozgalom megszűnik, vagy tagjai csatlakoznak egy olyan hálózathoz, amely sikeresebb az erőforrások előteremtésében. Az erőforrás-mobilizációs elmélet ennél fogva a társadalmi szerveződések erősödésének és gyengülésének változásával, s azok dinamikájával foglalkozik elsősorban.

Az erőforrás-mobilizációs megközelítést elfogadó legtöbb szerző¹⁶ egyetért abban, hogy egy társadalmi mozgalom sikeréhez három erőforrás szükséges: pénz, legitimitás és emberi erőforrás. Az elegendő mennyiségű és folyamatos pénzáramlás lehetővé teszi, hogy a szervezet munkavállalói számára fizetést biztosítson, tagjait segíyezni tudja és székhelyet tartson fenn. A pénzügyi forrás emellett a mozgalom céljainak és üzenetének továbbítására alkalmas irodai eszközök vásárlásán kívül olyan hirdetések, közlemények, weblapok és más médiatartalmak közzétételére is felhasználható, amelyek segítségével leendő tagok mobilizálhatók. Nem utolsó sorban pedig a mozgalom nevével fémjelzett különböző események és tevékenységek finanszírozását is lehetővé teszi. Az erőforrás-mobilizációs elméletet a könyv 4. fejezetének „Helyi körök hálózata” és 6. fejezetének „Víz a malom számára: a Gülen-projektek finanszírozása” című részében alkalmazom azon folyamatok értelmezése és vizsgálata során, amelyek a mozgalom sikeréhez járultak hozzá.

¹³ Szociálpszichológiai megközelítést alkalmazott még Gurr (1970), Turner és Killian (1972), Smelser (1963), Byrne (1996), Eyerman and Jamison (1991).

¹⁴ Oberschall (1973), Tilly (1978), Snow et al. (1980), McAdam et al. (1996), Melucci (1999), Edwards és McCarthy (2004).

¹⁵ McCarthy és Zald (1977), Kendall (2005), Gamson és Fireman (1979).

¹⁶ McCarthy és Zald (1977), Jenkins (1983), Edwards és McCarthy (2004), Garner (1996), McCarthy és Wolfson (1996).

Szervezeti elkötelezettség elmélete

A mozgalom terjeszkedéséhez szükséges források megszerzéséhez szorosan kapcsolódik a tagok motivációjának kérdése. Miért áldoznak emberek milliói annyi időt, munkát, pénzt és érzik saját magukénak a mozgalom ügyét? Azért, mert az elkötelezettség a közösség sikerének vagy kudarcának összekapcsolódását jelenti az egyén személyes sorsával.¹⁷ E fogalom értelmezése során egyszerre jelennek meg személyes és szervezeti jellemzők a mozgalom felé irányuló magasabb szintű erőfeszítésekre való hajlandóság, a mozgalomban való tevékenység, a célok és értékek elfogadása, valamint a mozgalom általános elismerése terén.

Az amerikai kommunák melletti elkötelezettségről Rosabeth Kanter 1960-as évek végén és 1970-es évek elején végzett szociológiai kutatásának¹⁸ napjainkban is helytálló megállapításai vannak a közösség tagjainak elkötelezettségével kapcsolatban. Azt vizsgálta, hogy az egyes csoportok hogyan képesek megtartani a kohéziót és azt vizsgálta, hogy milyen szervezeti követelmények érik el az egyéneknél azt, hogy saját érdeküket azonosnak érezzék a csoport érdekeivel, azaz átérezzék az elkötelezettségüket. Azt állította, hogy az egyén annak megfelelően elkötelezett egy csoport iránt, hogy mennyire látja érvényesülni és kifejeződni saját egyéniségének lényegét és mennyiben tudja a csoport céljait saját önérzetével azonosítani. Az elkötelezett ember lojális, úgy véli, tartozik valahova, azt érzi, hogy a csoport saját személyiségének része, és ő maga pedig a csoport része.

Összefoglalásképpen, a két elmélet felhasználásával olyan megközelítéshez juthatunk, amelynek segítségével magyarázatot találunk a Gülen-mozgalom népszerűségének okaira. Ezeknek a módszertani eszközöknek a segítségével – számba véve Gülen törökországi munkásságának történeti és politikai kontextusát, valamint a hagyományos török/islám jótékonytságot, rávilágíthatunk azokra a hitelvekre, értékekre és társadalmi dinamikákra, amelyek országos és nemzetközi jelentőségűvé emelik a mozgalmat.

Kutatási kérdések

A fentiekben ismertetett erőforrás-mobilizációs elmélet és a szervezeti elkötelezettség elmélete alapján három fő kérdés mentén folyt a könyv alapjául szolgáló kutatás:

Mik azok a szociológiai értelemben vett szervezeti elkötelezettségből eredő mechanizmusok, amelyek magyarázatként szolgálhatnak arra a népszerűsége, amely a Gülen-mozgalmat Törökországban és a török diaszpóra körében is övezi?

Milyen módon működnek a pénzügyi mechanizmusok a jótékonyági projektek, a tagtoborzás és a tagok elkötelezettsége kapcsán? Egyszóval mivel motiválják a tagokat adományozásra?

Milyen pénzügyi kapcsolat van a mozgalom által létrehozott intézmények között, s a támogatók milyen módon kötődnek az egyes projektekhez?

¹⁷ Kanter (1972).

¹⁸ I.m.

A kutatási terv – amely e könyv adatait is eredményezte – a fenti kérdésekből tevődik össze. Megválaszolásuk érdekében úgy határoztam, hogy felkeresem a mozgalom néhány intézményét és interjúkat készítek az ott dolgozókkal és a vezetőikkel egyaránt. Ezenkívül különböző pénzügyi támogatókkal és önkéntesekkel is folytatam beszélgetéseket. Mivel a szolgáltatékészség szándéka a mozgalom helyi közösségein belül keletkezik, így különösen ezeket a csoportokat kísértem figyelemmel.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, mi az, amit kutatásom tartalmaz, és behatárolni azt, amivel foglalkozik. Ez elsősorban a könyv ideológiailag erősen átítatott témája miatt lényeges. A mozgalomnak ugyanis sok kritikusa van Törökországban és a határokon kívül élő törökök körében is. A mozgalom ellenzőivel folytatott találkozásaim alkalmával nem készítettem ugyanolyan mintavételi eljárással strukturált interjúkat, mint a mozgalom tagjai esetében. Mivel eredeti kutatási elképzeléseimben nem szerepelt a mozgalom kritikáinak bemutatása, ezért könyvem **nem** a szervezettel kapcsolatos különböző nézőpontokat vizsgálja. Továbbá nem célom a Gülen-mozgalom török társadalomban betöltött történelmi vagy politikai szerepét sem értékelni. Ehelyett az összegyűjtött adatokat és információkat egészítettem ki a mozgalom támogatóival készített interjúk alapján a fenti három kérdésre adott válaszokkal.

Ez a könyv a Gülen-mozgalom saját kutatói munkából származó szociológiai elemzése. Kevésbé tudományos igényű a könyvnek az iszlám és a török állam kapcsolatáról szóló második fejezete – „Iszlám és állam Törökország történelmében” –, mely csupán egy rövid történelmi áttekintést kíván nyújtani. E fejezetnek az a célja, hogy a nyugati olvasók számára bemutassa a Gülen-mozgalom fejlődését az ország történelmének vázlatos ismertetésén keresztül, kiemelve az állam és egyház viszonyát. Ugyanígy, röviden ismerteti meg az olvasót az 5. fejezet – „Az adományozás iszlám-török hagyományai” – azokkal a szokásokkal, amelyek a jótékonyági projektek mozgatói és amelyeket Gülen hívott újra életre a rászorulókat megsegítése érdekében.

Adatforrások

Az elmúlt három évben négy látogatás alkalmával összesen nyolc hetet töltöttem Törökországban. Ezek a kéthetes utazások lehetőséget adtak arra, hogy megismerjem az ország kultúráját és a Gülen-mozgalmat, mint szubkultúrát. Ezalatt elkísértek nyolc iskolába, amiket a hálózat tartott fenn Isztambulban, Antalyában, Izmirben, Bursában, Ankarában, Konyában és Urfában. Ezekben a városokban interjúkat készítettem négy kórház vezetőivel és dolgozóival, majd meglátogattam olyan, a mozgalomhoz tartozó üzleti érdekeltségeket is, mint az Újságírók és Írók Alapítványa, a Samanyolu televízió székháza, a *Zaman* napilap szerkesztősége és a Kimse Yok Mu (Senki sincs?) segélyszervezet. Az első két látogatásom vallásközi párbeszéd kapcsán megszervezett utazás volt, amelyeken rajtam kívül nagyjából egy tucat amerikai is részt vett. Ezek alkalmával mintegy tíz török család látott minket vendégül. Ekkor ismerkedtem meg a mozgalom egyes intézményeivel és azokkal

a tagokkal, akikkel harmadik utazásom kutatómunkái során interjút készítettem.

2008 áprilisában két hétig Isztambulban, Bursában és Mudanyában voltam, hogy hivatalos interjúkat készítsek a Gülen-mozgalomhoz tartozó néhány intézet vezetőjével, azzal a céllal, hogy felmérjem az általuk irányított szervezetek pénzügyi hátterét és szerkezetét. Arra összpontosítottam, hogy miképpen jöhettek létre az egyes intézmények és projektek, mennyit költöttek az eredeti célokra, mik a pénzügyi források, mi teszi lehetővé a fenntarthatóságot, valamint hogyan alakul jelenleg a pénzügyi mérleg kiadási és bevételi oldala. Különösen kíváncsi voltam a kormányzati támogatásokra, beleértve a pénzügyi támogatások mellett a telek- és épületadományozást, valamint az adókedvezményeket is. Kutatásom során így a következő intézményekben végeztem felméréseket:

- Bank Asya
- Samanyolu televízió
- *Zaman* napilap
- Újságírók és Írók Alapítványa
- Fatih Egyetem
- Kórházak: isztambuli Sema Kórház, bursai Bakar Kórház
- Három Gülen-iskola
- Kimse Yok Mu Segélyszervezet

Minden interjút a résztvevők engedélyével rögzítettem, ezt követően pedig a hatékonyabb elemzés érdekében lejegyeztem.

Ezenkívül számos beszélgetést folytattam a mozgalom véletlenszerűen kiválasztott más tagjaival is. Ezen interjúk egy részét olyan egyénekkel vettem fel, akik idejüket és pénzüket áldozták a mozgalomnak. Más részét pedig olyan csoportokkal készítettem, amelyek a mozgalom különböző helyi köreiből tevődtek össze. Találkoztam egy bursai és egy isztambuli üzletemberekből álló körrel is. A két csoportból mindenki legalább egymillió dollárral járul hozzá a mozgalom projektjeihez. Ezek mellett mérnökökkel, orvosokkal és kékgalléros munkások csoportjával végeztem fókuszcsoporthoz vizsgálatokat. Mindezek során felmérhettem, hogy milyen összegekkel járulnak hozzá az egyes foglalkozási csoportok a mozgalom működéséhez, és betekintést nyerhettem a hálózat fenntartási és jutalmazási rendszerébe is.

2009 márciusában egy amerikai és kanadai szociológusokból és vallásán kutatókból álló csoport tagjaként tértem vissza Törökországba. Útitársaim többségének ez volt az első Törökországgal és a mozgalommal kapcsolatos élménye. Az iskolákban, kórházakban és a segélyszervezet székházában tett látogatás, valamint a három különböző muszlim családnál szervezett közös étkezés során rengeteg kérdés és megjegyzés hangzott el a hálózattal kapcsolatban. Hasznosnak éreztem meghallgatni a szociológus kollégák különböző megközelítésből származó észrevételeit. Végül megnyugodva vettem tudomásul, hogy korábbi megfigyeléseimet és következtetéseimet kollégáim szakmai véleményei is alátámasztják.

Mivel magyarázható, hogy több millió ember dolgozik tevékenyen a Gülen-mozgalom számára Törökországban és más államokban is, ahol a török diaszpóra jelentős arányú? Továbbá mi az oka annak, hogy a szervezethez jelentős számban

csatlakoznak más nemzetiségűek is azokban a régiókban, ahol törökök élnek, dolgoznak vagy tanulnak? A hálózat létszámát, globális kiterjedését és tagjainak elkötelezettségét illetően terjeszkedik. De mi magyarázza sikerét? Részben ezek a kérdések jelentik e könyv témáját. A második fejezet („Iszlám és állam Törökország történelmében”) az állam és vallás kapcsolatának szemszögéből mutatja be röviden az ország történelmét az Oszmán Birodalom hanyatlásától napjainkig. Ez a történelmi-politikai háttér hozzásegíthet annak megértéséhez, hogy milyen társadalmi környezet határozta meg Gülen életpályáját és azokat a tanításait, amelyeket előadásában és írásaiban adott közre. A harmadik fejezetben („Fethullah Gülen élete, hitelvei és mozgalma”) bemutatom Fethullah Gülen élettörténetét, a gondolkodását befolyásoló tényezőket, az általa elfogadott hitelveket, értékeket és mozgalma fejlődésének állomásait. A harmadik, negyedik és ötödik fejezetben a társadalmi mozgalmak elméletének eszköztárából az erőforrás-mobilizációs és elkötelezettség elméleteket alkalmazom a mozgalom lényegét jelentő jótékonyági projektek leírása során. A negyedik („Helyi körök hálózata”) és ötödik („Az adományozás iszlám-török hagyományai”) fejezetben azokat a török társadalomban mélyen gyökerező kulturális és vallási tradíciókat mutatom be, amelyek a mozgalom fő tevékenységének alapjai. Ezeket a jótékonyági akciókat a több millió tag anyagi hozzájárulása és önkéntes munkája teszik lehetővé világszerte. E tagok között tehetős vállalkozók is találhatók, akik vagyonuk jelentős részével járulnak hozzá a mozgalom sikeréhez, ugyanakkor néhány dollárnyi áldozattal részt vállalnak a jótékonyági akciókban a kevés bérből élők is. A „Víz a malom számára: a Gülen-projektek finanszírozása” című fejezet a mozgalomhoz érkező pénzügyi támogatások mellett a tagok hozzájárulásának eredményeit részletezi. Végül az utolsó fejezet („Összegzés”) visszatér a Bevezetésben feltett három kiinduló kérdéshez, s összefoglalja kutatásom eredményeit.

Az iszlám és az állam Törökország történelmében

Fethullah Gülen életének, tanításának, a vele kapcsolatos félelmek és az őt ért vádak megértéséhez mindenekelőtt az állam és vallás bonyolult viszonyának változását kell ismerni. Törökország története során az állam és az iszlám soha nem választódott el egymástól tökéletesen. A szekularizáció csak 1923-ban lett a Musztafa Kemál Atatürk által megteremtett köztársaság hat alappilléreinek egyike, amikor a vallás francia mintán alapuló állami ellenőrzését bevezették. Ebben a fejezetben vázolom azokat a fő változásokat, amelyek az utóbbi száz évben történtek a török állam politikájában az iszlám szerepének meghatározásában.

Az Oszmán Birodalom

Az Oszmán Birodalom évszázadainak (durván 1300–1922) döntő részében, a szultán (politikai vezető) és a kalifa (vallási vezető) címet ugyanazon személy töltötte be. Az uralkodók így védelmezheték a vallást, de gyakran fel is használták az iszlámot a politikai legitimizáció céljából.¹ Ennek köszönhetően szövevényes viszony alakult ki az állam és az iszlám között.

Az Oszmán Birodalmat az iszlám jogrendszer, a *sárija* alapján kormányozták, amely a nem muszlimok számára nem biztosított egyenlő jogokat. A legfőbb hivatalos egyházi szervezet (*ulamá*) tagjai pedig hatáskörükön jócskán túlterjeszkedve határozták meg a birodalom oktatási és igazságszolgáltatási rendszerének jellegét. Az *ulamá* irányította a *medreséket*, az iszlám iskolákat is, ahol az ottomán közigazgatás alacsonyabb rangú hivatalnokai közül sokakat oktattak.²

A XIX. század közepének katonai vereségei következtében hanyatló szultánságban a politikai vezetés reformjainak célja a birodalom megmentése volt. Ezzel egy időben a vallásos közösség az oszmán állam reformjainak ellenzőjévé vált, elsődlegesen a *sárija* háttérbe szorítása, a modernizáció és a társadalmi egyenlőség kialakításának megkezdett folyamatai miatt. Az *ulamá* ellenkezését figyelmen kívül hagyva az oszmán szultánok – nyugati segítséggel – európai mintájú iskolákat és nem a *sárija* alapján eljáró bíróságokat hoztak létre. 1850-ben a kereskedelmi tör-

¹ Balci (2007).

² I.m.

vény lett az első jogszabály, amelynek megszövegezése során már nem érvényesült a vallási vezetők befolyása. Az újonnan alapított nyugati típusú iskolákban végzett fiatalok új generációi pedig ekkor már európai egyetemekre járhattak. Ezek a fiatal tisztviselők az Ifjú Oszmán mozgalomba tömörülve aztán további reformokat követeltek, melynek eredményeképpen elfogadták az első alkotmányt és az ország alkotmányos monarchia lett. Azonban egy évvel később II. Abdul-Hamid szultán feloszlatta a parlamentet és felfüggesztette az alkotmányt. Ekkor a mozgalom tagjai egy olyan titkos hálózatot szerveztek, amelyből később kifejlődött az Ifjútörök mozgalom, amely a XX. század első évtizedeiben Egység és Haladás Bizottsága néven vezette Törökországot a köztársasági berendezkedés felé.

Iszlám és állam a modern Törökország első évtizedeiben

1913-tól kezdve az Egység és Haladás Bizottsága komoly intézkedéseket tett a *sárija* eltörlésére. Az iszlám bíróságokat az állami törvényszékek hatáskörébe rendelték, majd 1915-től a *sárija* alapján ítélkező bíróságokat az igazságügyi minisztérium felügyelete alá helyezték. Az *ulamát* eltörlték és az egyház állami irányítás alá került. Az egyházi alapítványok vagyona fölött innentől a pénzügyminisztérium rendelkezett. 1924-ben eltörlték a kalifátust és az Oktatási Minisztériumhoz került iszlám iskolák (*medreszék*) állami felügyeletére létrehozták a Vallásügyi Direktóriumot. Az egyházi alkalmazás kivételével pedig eltértek a hagyományos iszlám holdnaptár mindennapi használatával. Ezek az intézkedések vezettek a Török Köztársaság alapítója, Musztafa Kemál Atatürk (1881–1938) szekularizációs politikájához.

1923-ban a nyugati hatalmak által támogatott görög hadsereggel szembeni fegyveres ellenállás során a törökök Atatürk vezetésével megszerezték Kelet-Trákiát és Anatólia egészét. A nemzet egyesítését követően pedig kikiáltották a köztársaságot. Atatürk legfőbb célja egy Oszmán Birodalomtól teljesen különböző politikai berendezkedés kialakítása, szekuláris és az iszlám politikai befolyásától mentes állam létrehozása volt. Az új köztársasági elit – Atatürk kiállásával és vezetésével – teljes modernizációt akart, mivel ebben látta a kiutat az elmaradottságból, és ellenszenvet és bizalmatlanságot érzett mindennel szemben, ami a régi rendszerhez vagy a korábbi életmódhoz köthető. Leginkább a vallást és az egyházi intézményeket tartották ellentétesnek a korabeli civilizációval.³ Atatürk és követői egy etnikai nacionalizmuson alapuló új nemzetállamot próbáltak létrehozni a többnemzetiségű, több vallású, ugyanakkor iszlámközpontú értékekkel rendelkező Oszmán Birodalommal szemben.⁴

Jó politikusként Atatürk lassan vezette be reformjait és kezdetben arra használta fel az iszlámot, hogy egyesítse és felsorakoztassa maga mellé az embereket, különösen a megszálló európai haderőkkel szembeni harcokban.⁵ Csak 1924-ben jelen-

³ Yilmaz (2005).

⁴ Fuller (2008).

⁵ Balci (2007), Yavuz és Esposito (2003).

tette ki, hogy az iszlám helyett inkább a nacionalizmus az egyetlen tényező, ami egyesítheti a török népet.⁶ Az állam a hadsereget, az iskolákat, és a médiát is felhasználta az új török identitás megteremtésében és az iszlám és oszmán örökség felszámolásában. Az iszlám háttérbe szorításának érdekében felszámolták a dervis- és szúfi rendeket, betiltották ünnepeiket, szertartásaikat és megtiltották hagyományos ruházatuk viselését. Atatürk elítélte a *fez* és fátyol viselését, amit a maradi férfiak és alávett helyzetű nők jelképének tartott. Az imára hívó éneket (*ezán*) arab helyett törökül énekelték, a Koránt pedig lefordították törökre, majd latin írásmóddal nyomtatták ki. A nyugatosítás és modernizáció érdekében bevezették a latin ábécé alkalmazását az arab helyett, és a gregorián naptárat alkalmazták az iszlám helyett. Egyenlőséget hirdetett a nők számára, és 1934-ben a választójogot kiterjesztették a nőkre is.

1928-ban törölték az iszlámra mint hivatalos államvallásra való utalást az alkotmányból. Az iszlám központi politikai szerepe ugyan megszűnt 1937-ben, mégis máig integráns része maradt a török kultúrának. 1937-ben a szekularizmus elve váltotta fel az iszlám szerepét az alkotmányban.

Atatürk szekularizmusa

1925 és 1928 között a kemalista⁷ parlament a közélet szekularizációja érdekében intézkedések sorát vezette be. Atatürk hitt abban, hogy Törökországnak szakítania kell múltjával és Európa példáját kell követnie. Ezért minden akadályt le akart küzdeni, ami hátráltatta a nacionalista, szekuláris és nyugatias állam kialakítását. A nemzeti függetlenség megszerzését követően az új köztársaság merev szekuláris jogszabályokat vezetett be és kirekesztette az iszlámot minden politikai szerepből.

A Török Köztársaság Atatürk által bevezetett szekuláris modellje a laicizmus, amelyet Franciaországban dolgoztak ki. Ennek lényege az államhatalom kiterjesztése és a vallás privát szférákba való szorítása. A szekularizmus olyan formáját jelenti, amely a vallásos hitet és egyházi gyakorlatot egyaránt kizárja a közéletből és ezt az állam hatalmával éri el. Ez a laicizmus vallásellenes, célja a vallás eltörlése vagy ellenőrzése. Eltér az angol-amerikai szekularizmustól, amely megvédi az egyházakat az állami beavatkozástól és a civil társadalom megerősítése érdekében bátorítja a vallási jellegű társadalmi szerveződéseket.⁸ A törökországi szekularizmus célja a társadalom átalakítása az államhatalom segítségével és a vallás közéletből való száműzésével. A laicizmus rendszerében bármilyen vallásos jellegű téma közbeszédbe emelésének kísérlete – még a török parlamentben is – pártok betiltásával vagy személyek eltöltésével járhat.

⁶ Yavuz (2005) úgy véli, hogy Törökország a köztársaság kikiáltása óta paradox helyzetben van. Az állam egyrésztől az iszlám segítségével képes egyesíteni a különböző nyelvi és etnikai csoportokat, másrésztől viszont az általa képviselt haladó, modernizáló ideológiát éppen az iszlám ellenében fogalmazza meg.

⁷ A kemalista jelző Musztafa Kemál Atatürk eszméinek és politikájának támogatóira utal.

⁸ Yavuz és Esposito (2003).

A kemalista államépítés alapelve lett a laicizmus, melynek során a vallást a magánélet szférájába száműzték vagy állami irányítás alá helyezték. 1935-ben, a Köztársasági Néppárt IV. Kongresszusán Musztafa Kemál (népszerűbb nevén Atatürk) egységes szerkezetbe foglalta ideológiáját, a „kemalizmust”, amelynek hat alapelve – a nacionalizmus, szekularizmus, köztársasági eszme, államközpontúság, reformizmus és populizmus (népfelség elve) – a párt és az ország vezérlő eszméi lettek. Ezek az alapelvek olyan európai ideológiákat követnek, amelyek nyugatosításként tekintenek a modernizációra. A kemalizmus ideológiája és gyakorlati politikája eltörölte a konfliktusok osztály-, etnikai vagy vallási jellegét azáltal, hogy egy olyan, osztályok nélküli nacionalista (török) társadalmat hozott létre, amelyben a közférában nincs semmilyen vallási jel vagy gyakorlat. A francia pozitívizmus és laicizmus új politikai vezetésre gyakorolt hatása mellett a kemalisták egyetlen legitimizációs forrása maga az állam volt. A nemzet és az állam úgy tűnt, hogy eggyé lett és minden vallást – főként az iszlámot – kirekesztett a közéletből. Így mindennemű polgári elégedetlenség vagy tiltakozás gyanússá és az állam számára veszélyessé vált.⁹

A kemalista laicizmus a tudományban és a pozitívizmusban hitt. A társadalmat pedig ezeknek megfelelően kívánta átalakítani. Ennélfogva ez a politika meggátolta a vallás befolyását az oktatás, a gazdaság a család, az öltözködés és a politikai élet minden területén. Így a szekularizmus e formája az állam mindennapi életbe történő túlzó beavatkozását és a vallási-etnikai különbségek figyelmen kívül hagyását jelentette. A török köztársaság létrehozta a Vallásügyi Direktóriumot, hogy irányítsa és szabályozza az emberek vallásos igényeit és ügyeit a közéletben. Minden civil társadalmon belüli vallásos jellegű szervezetet betiltottak. 1937-ben ezen alapelveket – az állam alapvető értékeiként – átültették az alkotmányba is. Ezt a politikai rendszert és ideológiát hívják ma is kemalizmusnak.¹⁰

A kemalizmus a szekuláris, homogén társadalommal rendelkező Törökország ideológiája lett, amelynek célja a konfliktusok osztály-, etnikai és vallási jellegének eltörlése és egy osztályok nélküli homogén társadalom létrehozása volt. Ebből adódóan a különbözőségektől való félelem vált a kemalista állam egyik vezérelvévé. Sőt, a kemalisták csak azt a társadalmi változást ismerték el legitimnek, amelyet maga az állam indukált. Ezért mindenféle alulról szerveződő, civil társadalmon belüli modernizációs kísérletre aggodalommal és gyanúval tekintettek, főleg azokra, amelyek a szekuláris államra nézve fenyegetést jelentő vallásos kezdeményezések voltak.¹¹

A laicizmus vagy szekularizmus alapja az a francia modell volt, amelyben a vallást állami kontroll alá helyezték, és a vallási utalásokat száműzték a közéletből. Napóleon uralkodása idején, 1801-ben írta alá a francia Katolikus Egyház azt a konkordátumot, amelynek eredményeképpen az egyházat az állam ellenőrzése alá vonta. Az egyezményben a Vatikán egyetértett azzal, hogy a francia állam jelölje a püspököket s hogy a papok számára az állam biztosítsa a kinevezést és a fizetést. A francia laicizmuson alapuló török szekularizmus ennél is továbbment a totális

⁹ I. m.

¹⁰ Cetin (2010).

¹¹ Yavuz és Esposito (2003).

állami ellenőrzés kialakításával. Az imámokat az állam foglalkoztatta civil munkavállalóként, de még pénteki prédikációik tartalmát is az állam határozza meg ma is.

A szekularizmus kemalista felfogása az államnak a mindennapi életbe való behatolását, valamint az etnikai, vallásos és regionális különbségek kizárását jelenti. Yavuz és Esposito azt állítja, hogy „céljaival ellentétben, a kemalista nacionalizmus és szekularizmus éppen az iszlám ellenállás ideológiáját teremtette meg. Így a vallási újjászületés a kemalista ideológia belső ellenzéke lett.”¹² Így a nézeteltérések, kiváltképpen a vallási jellegű különbségek jelentek meg fő fenyegetésként a kemalista állam szerint.

A török belpolitikát a laicizmus uralta a Köztársasági Néppárt nevével fémjelzett egypártrendszerben (1923–1950). A hangoztatott felfogás szerint leginkább az állam volt tisztában azzal, hogy mi az emberek érdeke, és a Köztársasági Néppárt védte az iszlámot az idegen kultúráktól és nyelvektől.¹³

Többpártrendszer Törökországban

A Demokrata Párt (DP) 1946-os megalakulása, Törökország többpártrendszerre válása fordulópontot jelentett az ország politikatörténetében és az iszlám állami szerepében. Ebben az időben az egyházat már az állam felügyelte, de az iszlám még mindig jelentős társadalmi és morális erőnek számított. A Demokrata Párt ellenezte a Köztársasági Néppárt iszlám feletti teljes kontrollját. A DP lecsendesítése érdekében a miniszterelnök bizonyos engedményeket tett az egyházak felé. Ilyen volt az iszlám tantárgyak tananyagba való beemelése. Amikor a DP 1950-ben kormányra került, lényegében folytatta az előző évtizedek szekuláris politikáját, noha engedélyezte az arab nyelv hasznát az imára hívó énekekben, feloldotta a vallási oktatás tilalmát, és új mecsetet is épített. Az új kormány azonban a politikai iszlám megjelenését és az állam szekuláris jellegének megkérdőjelezését továbbra is ellenezte.

A Demokrata Párt támogatta az előző kormánynak a büntető törvénykönyv híres 163. paragrafusának módosítására irányuló kezdeményezését, amely a társadalmi, gazdasági, politikai rend és jogrend akár csak részben vallási elvekből történő megváltoztatásának szándékát bünteti. A rendelkezés megerősítette az egyház állami felügyeletét és biztosította, hogy semmilyen iszlám mozgalom ne jelentsen kihívást erre nézve. A párt még tovább is szigorította a 163. szakaszt azáltal, hogy kiterjesztette a szankciókat minden olyan személyre vagy csoportra, aki vagy amely a vallást politikai célokra kívánta felhasználni. E módosításokkal még inkább kiterjesztették az állami befolyást és a törvény értelmében az állam mindenféle vallásos tanításhoz kötődő tiltakozási formának elejét vehette.

1960-ban egy katonai puccs megbuktatta a Demokrata Pártot, amelynek az Igazság Párt lett az utódszervezete. A Demokrata Párt színeiben Necmettin Erbakan indult volna a választásokon a miniszterelnöki posztért, de a párt elnöke, Süleyman Demirel nem támogatta ebben. Erbakan 1969-ben került be a parlamentbe és ké-

¹² I. m.

¹³ Balci (2008).

sőbb az ország történetének egyik meghatározó politikai és szellemi vezéralakjává vált. Gyakran állítják, hogy ő volt az, aki „újrafogalmazta az iszlám szerepét a török belpolitikában.”¹⁴ Az volt ugyanis a célja, hogy a vezetése alatt egyesített iszlám csoportok a választásokon győzelmet szerezve a törvényes hatalom segítségével kezdjen hozzá a rendszer reformjához. Azonban vallásos iszlám beállítottsága és tanításai miatt a 163-as paragrafus értelmében öt évre eltiltották a nyilvános politikai szerepvállalástól. Az 1960-as évek végére Törökországban – csakúgy mint az iszlám országok többségében – a kommunizmus ideológiája egyre fenyegetőbb jelenséggé vált. Terjeszkedése ellen az iszlám mutatkozott az egyik lehetséges alternatívának. Az Egyesült Államok hidegháborús feltartóztatási politikájának részeként a szocializmus és kommunizmus megfékezését egy olyan „iszlám zöld zóna” létrehozásában látta, amely magába foglalta volna Törökországot, Iránt, Pakisztánt, Afganisztánt, Indonéziát és Malajziát, melyek mindegyike muszlim ország. Mivel az iszlámot egyre inkább a kommunizmus ellenszerének tartották, így ezek az országok hamarosan az iszlám politikában betöltött új szerepének lehettek szemtanúi. Erbakan pedig a világpolitikában mind jelentősebb szereppel bíró iszlám egyik fő szószólója volt.

Erbakan politikai pályafutása alatt következetesen védte azon álláspontját, miszerint ő nem a szekularizmus ellen beszélt általában, hanem csupán a szekularizmus törökországi gyakorlatát utasítja el. Újra akarta értelmezni a szekularizmust, a szabad vallásgyakorlás engedélyezésével és a török alkotmány második cikkelyének megváltoztatásával, amely az állam szekuláris jellegét rögzíti, és amely alapján az egyházat az állam nevében támadhatták.

A választást 1965-ben az Igazság Párt (AP, a Demokrata Párt egyik utódszervezete) nyerte meg. Az új miniszterelnök Demirel lett, aki sokakban szimpátiát keltett, mivel gyakorolta vallását és maga is részt vett a pénteki imákon. Nyolc év múlva az AP elvesztette a választásokat és a CHP (Köztársasági Néppárt) által jelölt Ecevit lett a miniszterelnök. Ecevit azt a nézetet vallotta, hogy az embereknek igenis szükségük van a vallásra, a vallás pedig a fejlődés motorja lehet.

Az 1980-ban lezajlott katonai puccsot követően az Anyaország Párt vezetőjét, Turgut Özal választották meg miniszterelnöknek, aki az iszlám nevelés és erkölcs szocializmussal szembeni erejét hangsúlyozta.¹⁵ Özal az iszlám-török szintézist támogatta, ami az iszlámot az erkölcs forrásának tartotta, de elutasította az iszlám politizálást. Ez a filozófia összeegyeztethetőnek tartja az iszlámot a nacionalizmussal, demokráciával, kemalizmussal és kapitalizmussal. Özal kormányzása idején Törökország bekapcsolódott a kapitalista gazdasági rendszerbe és demokratikus reformokat vezettek be. A demokratizálódási folyamat részeként eltávolították a hírhedt 163-as paragrafust a büntető törvénykönyvből. Az Özal-korszak gazdasági liberalizációja és növekedése lehetővé tette egy dinamikus vállalkozói réteg kialakulását is. Olyan független újságok, televízió társaságok létesülhettek, amelyeket a politikai elitek többé már nem tudtak elhallgattatni.¹⁶ Özal Anyaország Pártjának politikája egyszerre tudott megjeleníteni konzervatív társadalmi értékeket és egy nemzetközi

¹⁴ I. m.

¹⁵ Yavuz és Esposito (2003).

¹⁶ I. m.

értelemben nyitott gazdasági programot.

Özal miniszterelnökségének idején a török külpolitika irányát leginkább a gazdaság határozta meg. Exportorientált programja megnyitotta az országot a külföldi befektetők számára és ösztönözte a törökországi vállalkozói szellemet. A Szovjetunió összeomlásával pedig új gazdasági lehetőségek nyíltak Törökország számára – különösen az energia szektorban – az újonnan függetlenné vált köztársaságokban.¹⁷

Özal azt állította, hogy a lelkiismereti szabadság korlátozásai a fanatizmust táplálják, és nem pedig fordítva. A kommunizmus ellen iszlám eszmékkel folytatott küzdelem során kötelezővé tette a vallást az iskolákban.¹⁸ A parlamenti képviselők és a kormánytagok is feltűntek a mecsetekben. Az alkotmányban garantált állampolgári jogok alapján megengedték a fejkendő nyilvános viseletét is. Ennek ellenzői úgy vélték, hogy mivel Atatürk a fejkendőt az iszlám rend legismertebb jelképének tartotta, így a viselésre vonatkozó engedmény közvetlen fenyegetés az állam alkotmányban rögzített szekuláris jellegére.¹⁹

Özal kormánya elfogadott egy egyetemi hallgatók fejkendő viseletét lehetővé tevő törvényt is, amit azonban az alkotmánybíróság megsemmisített. Ennek ellenére sok diák továbbra is kendőt hordott. A kendőkérdés pedig manapság is az egyik fő konfliktusforrás a konzervatív és erőteljesen szekuláris csoportok között Törökországban. A szekulárisok közül a radikális felfogásúak antiszekulárisnak és kemalizmus-ellenesnek tartják a fejkendő viselését, míg a liberális szekularisták és a konzervatívok az alapvető emberi jogok közé sorolják.

A kendő viselésének kérdése jól mutatta Özal neoliberais politikájának hozadékát, az iszlám terjeszkedését a közéletben. Ez egyben az egyházi intézmények pluralizációját, valamint a vallási közösségek gazdasági, médiabeli és jótékonyági kezdeményezésekben történő terjeszkedését jelentette. A műsorszórást érintő dereguláció például lehetővé tette az olyan iszlám szervezetek, mint a Gülen-mozgalom számára, hogy különböző rádióadókon, televíziós csatornákon, újságokban és magazinokban is kifejthessék nézeteiket. Ezek, az Özal-kormányzat által teremtetett új lehetőségek összességében helyzetbe hozták a Gülen-mozgalomhoz hasonló csoportosulásokat.²⁰

Törökország gazdasági diverzifikálásával és liberalizációjával a vallási és etnikai jellegű állásfoglalásokat fokozatosan becsatornázták a nyilvános vitafórumokba, ami által egyre nagyobb informális befolyásra és szélesebb szerepkörre tettek szert. Ez leginkább a helyi vallásos körök, *dershane*-k segítségével valósulhatott meg, ahol beszélgetések, inspiráló felolvasások, közös imák folytak, szociális tereket nyitva ezzel a szocializáció, a vita és a hálózatépítés számára. E körök létrejöttének egyik eredménye az volt, hogy új kommunikációs lehetőségeket teremtettek és ezáltal megszülethetett egy olyan második nyilvánosság, amelyben előnyt jelenthetett hithű muszlimnak lenni. Ily módon új vallásos öntudatosság született és segítségé-

¹⁷ Fuller (2008).

¹⁸ A kötelező hitoktatás tantervbe emelése Kenan Evrennek, az 1980-as katonai puccs vezetőjének nevéhez fűződik. Özal csupán folytatta ezt a gyakorlatot.

¹⁹ Elhangzottak olyan érvek is, melyek arra a tényre hívták fel a figyelmet, hogy Atatürk édesanyja és felesége is viseltek fejkendőt.

²⁰ Yavuz és Esposito (2003).

vel megjelenhetett a társadalmi felelősségvállalás érzete is. E körök társadalmi és politikai életre gyakorolt egyik legfontosabb hatása, hogy a vallási alapú részvétel továbbterjedt más társadalmi szférákra azáltal, hogy kapcsolatokat, hálózatokat és civil szervezetek létrehozásának lehetőségét kínálta az embereknek.²¹

Erbakan tíz éves eltiltása alatt követői megalapították a Jólét Pártját (törökül *Refah Partisi*), amely 1991-ben be is került a törvényhozásba. Öt évvel később Erbakant Törökország miniszterelnökévé választották. Hitét gyakorló muszlimként az iszlám politikai arénában betöltött erősebb szerepét támogatta. Megválasztásával széles társadalmi vita vette kezdetét a vallás politikában betöltött szerepéről és a politikai iszlám jelentéstartalmáról.²² Erbakan méltatta Iránt a Nyugattal szembeni ellenállása miatt és ígéretet tett Törökország NATO-ból való kilépésére, egy „iszlám NATO”, „iszlám ENSZ” és egy EU-hoz hasonló iszlám szervezet megalakítására és egy iszlám valuta bevezetésére is.²³ Ezen túlmenően a Jólét Pártja az általa elképzelt demokráciát a közismert vallásos nyelvezeten keresztül – a hagyományos iszlám értékek és erkölcs alapján – fogalmazta meg.²⁴ Ez a retorika kedvező fogadtatásra talált a török társadalom konzervatív és vallásosabb rétegeiben, de az iszlám államtól tartó szekulárisok mereven elutasították. Erbakan muszlim országokba tett utazásai szintén kiváltották a szekulárisok bírálatát.

1997-ben egy magas rangú katonai tisztviselőkből álló testület – ismertebb nevén a Nyugati Munkacsoport – a Jólét Pártot érintő vizsgálatot indított. Ennek eredményeképpen a Nemzetbiztonsági Tanács egy memorandumot adott ki, amelyben a kemalista reformok és a szekularizmus védelmezőjeként azt állította, hogy „a szekuláris értékek és antiszekuláris dogmák közötti határvonal elmosásával destruktív szeparatista csoportok támadják a demokráciát és a jogrendszert”.²⁵ A Tanács által kinevezett munkacsoport jelentésének az lett a következménye, hogy Erbakan egy „posztmodern puccs” során lemondásra kényszerült. Ezzel együtt Erbakant és a párt más vezetőit öt évre eltiltották politikai hivatal gyakorlásától, a Jólét Pártot pedig feloszlatták.

A Nemzetbiztonsági Tanács egy 18 pontból álló tervet dolgozott ki, melyet az új kormány támogatásának feltételül szabott. E terv az iszlám törökországi befolyásának csökkentését, bizonyos vallási közösségek és szervezetek betiltását, a „reakciós” személyek kormányzati pozíciókból való eltávolítását, a politikai jelképnek számító ruhaviselet (például a fejkendő) szigorúbb szabályozását és a vezérkar iszlámbárát tisztektől való „megtisztítását” tartalmazta.²⁶ Néhány elemző szerint az 1980-as katonai puccs óta semmi más nem volt annyira meghatározó a török politikai életben, mint a Nemzetbiztonsági Tanács 1997. februári tevékenysége, mely során a hadsereg megerősítette a politikai élet feletti hatalmát.²⁷ 1998-ban az Alkotmánybíróság feloszlatta a Jólét Pártot, amit a „szekuláris köztársaság alapelveivel szembeni tevékenységével” indokolt. A párt betiltása után egykori tagjai

²¹ Yavuz (2003).

²² Cetin (2010).

²³ Mason (2000), Howard (2001).

²⁴ Cetin (2010).

²⁵ Howard (2001), Howe (2000).

²⁶ Cetin (2010).

²⁷ Aras és Bacik (2000).

megalapították az Erény Pártját, amely ezt követően a parlament legnagyobb számú képviselőcsoportjává vált.

1998-ban az Haza Párt vezetője Mesut Yilmaz alakított kormányt és kezdte meg a „február 28-i folyamatok” elmélyítését, amely az iszlám közéletben betöltött szerepének csökkentését célozta. Korlátozó intézkedéseket vezetett be az Imam Hatip iskolákban és utasította az Oktatásügyi Minisztériumot, hogy hajtsa végre a fejkendők viselésére vonatkozó szankciókat az iskolákban és a közhivatalokban. A rendőrség politikai iszlám tevékenység finanszírozásának vádjával húsz nagyvállalkozót vett őrizetbe. Az ankarai főügyész indítványozta a MÜSIAD – a Független Iparosok és Vállalkozók Szervezetének – feloszlását, annak „vallásos karaktere” miatt.

A politikai korrupció és szervezett bűnözés kapcsán folytatott nyomozások közepeztette a Yilmaz-kormány 1998-ban megbukott. Ezután Ecevit, a Demokratikus Baloldal Pártjának vezetője lett a miniszterelnök. Ez a kormány hatékonyan bizonyult a régóta várt gazdasági reformok végrehajtásában, az emberi jogokat érintő törvények megalkotásában, valamint abban, hogy az EU kedvezőbben ítélje meg Törökországot. A sorozatos gazdasági visszaesések miatt azonban 2002-ben a konzervatív, mérsékelt iszlám Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) lett az új választások győztese, Tayyip Erdogan vezetésével, és a szavazatok 34%-ának megszerzésével. 2007-ben az AKP még magasabb arányú győzelemmel tudta megismételni választási sikerét (46%) és juttatta Abdullah Gült az elnöki és Erdogant a miniszterelnöki székbe.

Az AKP mérsékelt konzervatív, nyugatbarát pártként tekinti magát, amely támogatja a liberális piacgazdaságot és a török EU-csatlakozást. A mértékadó üzleti lapok – mint amilyen a *The Economist* – úgy tartják, hogy az AKP kormánya az utóbbi évtizedek legsikeresebb török kabinete.²⁸ Fuller, a CIA Nemzeti Hírszerző Tanácsának korábbi alelnöke pedig úgy véli, hogy manapság Törökországban két dinamikus iszlám mozgalom létezik, amelyek nemcsak az ország, hanem a modern világ iszlám közössége számára is kiemelkedően jelentősek: az AKP, mint politikai párt, valamint a Fethullah Gülen vezette politikailag semleges komunitárius mozgalom.²⁹ Az AKP ígéretet tett arra, hogy a szekuláris állam keretein belül tiszteletben tartja a vallásos hitet és támogatja a morális értékeket. A párt számára a szekularizmus azt jelenti, hogy tartózkodik az egyházi gyakorlatba történő beavatkozástól. Ezt az irányvonalat Gülen és követői is elfogadják. Az AKP elképzelése alapján az egyház az egyik legfontosabb ember által alkotott intézmény, amely morális és társadalmi rendet teremt, és az egyházi intézményeket leginkább a vallásszabadságban lehet működtetni.³⁰

Annak ellenére, hogy a kritikusok gyakran bűjtatott iszlám szándékkal vádolják a pártot, Erdogan úgy érvel, hogy az AKP tengelyét nem a vallás jelenti, pártja a demokratikus és gazdasági reformok mellett kiáll a morális értékek mellett is.³¹ Erdogan a párt iszlám imázsát azzal is próbálta árnyalni, hogy egy széleskörű koalí-

²⁸ *The Economist* (2005.03.20.).

²⁹ Fuller (2008).

³⁰ Mecham (2004).

³¹ *Turkish Daily News* (2007.07.22.).

ciót hozott létre a jobbközép pártokkal és támogatta Törökország EU csatlakozását is. A kiadott nyilatkozatok ellenére azonban a párt olyan változások előidézője volt, amelyek inkább bírtak iszlám, mintsem szekuláris jelleggel. Az AKP-t vádolták avval is, hogy antiszekuláris személyeket helyezett kormányhivatalokba, és az állami megrendelések kedvezményezettjei között inkább vallásos cégek és személyek találhatók. 2007-ben pedig a párt elfogadott egy törvényjavaslatot a fejkendő egyetemeken belüli viseletéről. A szekuláris pártok kritikákkal illették ezeket a kezdeményezéseket, majd 2008-ban vádiratot is benyújtottak az Alkotmánybírósághoz, kérve az AKP feloszlátását. Indoklásukban arra hivatkoztak, hogy az AKP megsértette Törökország alkotmányát, mivel a párt „szekularizmus-ellenes tevékenységek melegágyává vált”. Az Alkotmánybíróság 2008. július 30-án hozta meg határozatát. A párt feloszlátását indítványozó vádiratot egy szavazatnyi különbséggel elutasították (öten szavaztak mellette és hat tag ellene).³²

Ahogy e rövid történelmi összefoglaló is mutatja, az iszlám és az állam kapcsolata a Török Köztársaság 1923-ban történt kikiáltása óta, de már az Oszmán Birodalom utolsó évtizedeiben is egyik meghatározó eleme volt a belpolitikának. Ehhez hasonló jelentőségű vitás kérdés nem merült fel a politikai életben, és más folyamat nem is gyakorolt ilyen mértékben hatást az ország választási eredményeire vagy igazságszolgáltatására. Ez a történelmi környezet hatással volt Gülen neveltetésére, eszméire, vallási vezetővé válására és mozgalmának megalakulására. A napjainkra már globális jelentőségűvé vált nemzetközi szervezet pedig életre hívta azokat a bírálókat, amelyek szerint Gülen növekvő táborának célja egy iszlamista Törökország kialakítása.

³² Hürriyet (2008.07.30.).

Fethullah Gülen élete, hitelvei és mozgalma

Fethullah Gülen délkelet-törökországi faluban töltött gyerekkora, iskolás évei, Said Nursi tanításaival való megismerkedése, majd a Nursi-olvasóköri körökben való részvétele, végül közismert szónokká válása az előző fejezetben bemutatott törökországi történelmi környezetben játszódott. Iszlám neveltetése mellett a nemzetisége és a török állampolgárként átélt hat évtized politikai eseményei is hatással voltak gondolkodására. Ebben a fejezetben először a fiatal Gülen gondolatvilágát és terveit leginkább meghatározó eseményeket mutatom be. Később az első, majd további tanításaiban lévő nézeteit, főbb hitelveit, prioritásait részletezem. Végül a Gülen-mozgalom történetéről és a Szovjetunió utódállamaitól kezdődő, világszerte folyó terjeszkedéséről esik szó.

Fethullah Gülen élettörténete

A korai évek

Fethullah Gülen 1941-ben született egy Erzurum melletti kis faluban Kelet-Törökországban. Erzurumról köztudott, hogy a lakossága nagyon vallásos és kulturális értelemben konzervatív város volt. Annak ellenére, hogy kevés szekuláris általános iskola volt abban az időben, Gülen szülei mégis egy közeli állami iskolába küldték fiukat három évre. Alapfokú tanulmányai befejeztével édesapját egy másik mecsetbe nevezték ki imámnak¹, egy olyan településen, ahol nem volt középiskola. Gülen így kénytelen volt tanulmányait nem hivatalos módon, hanem elsősorban imám és hittudós apjától tanulva folytatni, akitől az iszlám alapelvek mellett arab és perzsa nyelvet is tanult. Gülen emlékezete szerint édesapja szeretett könyveket – mindegyiket a Koránt – olvasni, naponta meditált és gyakran szavalt vallásos verseket is. Így táplálta fiába Mohamed prófétának és társainak tiszteletét.²

Gülen szerint korai gyerekeinek otthona „a környék minden tudósának és vallásos emberének vendégháza volt.” Édesapja szeretettel fogadott jól tájékozott

¹ Az imám iszlám vallási vezetőként gyakran egy mecset vagy egy vallási közösség első embere is. A közös imákat vezeti. Némely mecset élére az állam nevezi ki őket.

² Fethullah Gülen. *Küçük Dünyam* (Kicsi világom). Latif Erdogan interjúja, *Zaman*.

embereket, akikkel a vallásról beszélgetett. Gülen maga erre így emlékszik: „Gyakoriak voltak a vendégek, különösen a tanult emberek a házuknál. Nagyon odafigyeltünk, hogy otthon érezzék magukat. Gyermekkoromban és fiatal éveim alatt sohasem a többi gyerekkel vagy a velem egykorúakkal voltam együtt, inkább az idősebbeket hallgattam, amikor a lélekről és szívről beszéltek.”³ Az ezekkel az emberekkel való korai találkozásokban Gülen olyan környezetbe került, ahol nap mint nap a szellem helyét keresték a modern világban.

Gülent édesanyja is oktatta, aki titokban falusi lányoknak tanította⁴ a Koránt, de nagyapja is nevelte, akire felnézett akkoriban. Atatürk kormánya egy évtizeddel korábban fogadta el a kemalizmus hat alapelvét, köztük a nacionalizmust és a szekularizmust. Bár engedélyezték a mecsetek és imahelyek működését, a vallási jellegű oktatás minden más formája tilos volt. Gülen szülei azonban az iszlám-török hagyományt követték, és mindent megtettek annak érdekében, hogy fiuk jól megismerje a Koránt, a vallási szertartásokat, beleértve az imákat is.

Ifjúkorának másik fontos tanítómestere Sejk Muhammed Lutfi Efendi, szúfi tanító volt. A szúfi mesterek voltak azok, akik megismertették vele Said Nursi (1876–1960) prédikációit, aki azt vallotta, hogy a muszlimoknak az elutasítás helyett a szent írások tanításai alapján kell közeledniük a modernitás felé.⁵ Nursi a modern iszlám olyan eszméjét dolgozta ki, amelyben kiemelkedő szerepe van a közélet vallásos tartalmának és egyidejűleg a tudományos és technológiai fejlődésnek is. Nursi írásaiban a tudomány és racionalitás fényében újraértelmezte a Koránt. Tanításai, mozgalmának célja: az iszlám és a tudomány szintézise, a demokrácia, mint a jogállamiság egyik legjobb kormányzati formájának elfogadása, az iszlám öntudat erősítése az értelem és megvilágosodás összekapcsolásával, valamint az evilági boldogulás, majd túlvilági üdvösség elérése a szabadpiac és a minőségi oktatás segítségével.⁶ Ezek a Nursi-eszmék jelentősen hatottak a fiatal Gülenre és ezek váltak később tanításainak és írásainak sarokkövévé is.

Az iszlám tanulmányozása mellett Gülen sok időt fordított természettudományos, filozófiai, irodalmi és történelmi ismeretek elsajátítására is. Késő éjszakákon is a modern tudományok – a fizika, kémia, biológia és csillagászat – alapjainak tanulása tartotta ébren. Olvasta az egzisztencialista Camus, Sartre és Marcuse filozófiai műveit, olvasott nyugati klasszikusokat, Rousseaut, Balzacot, Dosztojevskijt, Puskint, Darwint, Tolsztojt, valamint a keleti és nyugati filozófia iszlám és más vallású forrásait.⁷

³ I. m.

⁴ A mecsetek és közösségi imahelyek a szekuláris Törökországban is működhettek, azonban minden más vallási jellegű oktatási intézményt – így a Korán iskolákat is – betiltottak.

⁵ Életének első felében Nursi különböző módon vett részt a politikai életben. 1920-tól – ahogyan ő nevezi, „az új Said” – visszavonult Van tartomány egyik eldugott szegletébe és az írásnak szentelte idejét. Ekkor született meg az „Értekezés a fényről” című több mint hatezer oldalas Korán-értelmezés, amelyben helyet kapott a Próféta életének története is. 1950-ig me-reven elutasította a politikában való részvételt. Életének utolsó tíz évében azonban támogatta a Demokrata Pártot és Törökország NATO-csatlakozását, mert szerinte a Szovjetunió ateizmusát és filozófiai materializmusát Törökországban a CHP képviselte.

⁶ Yavuz (2005).

⁷ Eyup Can, „Fethullah Gülen ile Ufuk Turu” (Hajnali utazás Fethullah Gülen-nel) *Zaman*.

Kezdeti tanításai

Gülen tizenéves korában ismerkedett meg a Nursi-olvasókörökkel, amelyeknek aktív résztvevője lett később. A *tarikát* szúfi rendekkel szemben álló, a vallástudósok körül kialakult csoportokat *cemaat*nak nevezték. A *cemaat* sajátosan törökországi önszerveződő iszlám csoport volt, amely a szekuláris Török Köztársaság 1923-as kikiáltását követően jött létre, amikor a szúfi rendeket és *medreszéket* (hagyományos iszlám oktatási intézményeket) betiltották. A *cemaat*-jelenség vallásos olvasókörökből alakult ki akkor, amikor a kormány nyomást gyakorolt minden olyan intézményre, amelyben az új politikai rendszer veszélyes eszközt látott. A Nursi-olvasóköröket főleg az érdekelte, hogy miként lehet az iszlám segítségével eleget tenni a modern világ követelményeinek, s hogyan lehet az iszlámot összeegyeztetni a modernitással. A *cemaat*nak nem volt hivatalos tagsága, nem rendelkezett beavatási szertartással vagy állandó helyiségekkel, ezért nem szúfi rendként tartották őket számon, bár Nursira erős hatást gyakorolt a költő Rumi és más szúfi mesterek gondolkodása is. A *cemaat* közös érdeklődésű emberekből állt inkább.⁸ Minél elfogadottabbak voltak a közös értékek és minél többet dolgoztak a tagok a *cemaat* céljai érdekében, annál erősebben integrálódtak az általuk kialakított körbe.⁹ Fethullah Gülen a Nur *cemaat* tagja volt. Az itt szerzett tapasztalatok rá és a tanításait megismerni akaró követőinek olvasóköreire is hatással voltak. Ezért nem lehet megérteni a mai Gülen-mozgalmat a Nur *cemaat* és Gülen fiatalkorának bemutatása nélkül.

A Nursi olvasói és követői által létrehozott olvasókörök, *dershanék* magánházakban működtek. Tagjai többnyire egyetemisták voltak, akik rendszeresen találkoztak, és a Koránról, valamint más szellemi munkákról beszélgettek. A *dershanék* „a szekuláris oktatási rendszerben a vallásos szocializáció szigeteit jelentették.”¹⁰ Ezekben a kis közösségekben a fiatalok a Koránt és Nursi munkáit tanulmányozták, és közben közeli barátságba is kerültek egymással. A *dershanék* találkozóhelyek, filozófiai, társadalmi és vallásos témájú viták helyszínei voltak. Később pedig a Gülen segítségével létrehozott „világítótornyoknak” nevezett kollégiumok mintái lettek.

Gülen ugyan nem állami középiskolában, hanem a nem hivatalos (de tanítási engedéllyel rendelkező) *idszázában* tanult, de a vizsgákat letéve az állami középiskolát is elvégezte. 1959-ben az imámság gyakorlásához szükséges állami vizsgát tett, és a vizsgán elért eredményei után rangos pozíciót kapott.¹¹

Gülen korai iskolaéveinek városa, Erzurum, a török nacionalista ideológia egyik védőbástyája volt. A település az Anatólia és Irán közötti régi karavánúton terül el, az Ankara–Irán vasútvonal egyik fontos állomása. Mivel Törökország határvidékén fekszik és sok bevándorló érkezik ide a Kaukázusból, a térség kultúráját a török-iszlám elleni külső keleti támadások, illetve az ugyancsak kívülről érkezett támogatók határozták meg. Gülen fiatal korában az Antikommunista Küzdelem Egyesületet

1995. augusztus.

⁸ Agai (2002).

⁹ Mardin (1989).

¹⁰ Agai (2005).

¹¹ Cetin (2010).

vezette Erzurumban, majd maga köré gyűjtötte az iráni iszlám politika ellenzőit is.¹² Erzurumi évei döntően határozták meg iszlámmal és nacionalizmussal kapcsolatos mély meggyőződését. Gülen egész életében kiállt a török identitás mellett.

Még fiatal volt Fethullah Gülen, amikor egy másik határvidéken lévő városba, a nyugat-törökországi Edirnébe költözött, ahol négy évig egy mecset vezetőjeként tevékenykedett, majd a katonai szolgálat teljesítését követően egy környékbeli városban töltött egy újabb évet. Edirnében és Kirklareliben komoly befolyásra tett szert a tanult fiatalság és az átlagemberek körében is. Esti előadásokat és beszélgetéssorozatot szervezett, melyeken a magán- és közélet erkölce volt a téma. 1966-ban a Vallásügyi Direktórium – amely állami hivatalt a köztársaság első napjaiban hoztak létre az egyházi ügyek kezelésére – Gülen-t a *kestanepazari*¹³ élére nevezte ki Izmirben, Törökország harmadik legnagyobb városában. Itt iszlám hittant oktatott és az intézményhez tartozó mecset, valamint az ottani bentlakásos diákokthoz vezetőjeként tartott prédikációkat az ország égei-tengeri részén. Öt évig lakott aszkétaként egy kis kunyhóban egyszerű körülmények között, és nem fogadott el fizetést a szolgálataiért. Ez idő alatt kezdte kidolgozni az oktatással és a közösség szolgáltatásával kapcsolatos elgondolásait. 1969-től kezdve kávéházi találkozókát szervezett, a falvakban pedig előadásokat tartott.

Az első oktatási témák kialakítása

Gülen a *kestanepazari* vezetőivel és helyi vállalkozók támogatásával nyári táborokat szervezett középiskolások és főiskolások számára. A tábori beszélgetések során a világi tantárgyak, a történelem és biológia mellett helyet kaptak vallási témák is, például az iszlám szerepe a társadalomban. Gülen gyakran hivatkozott Mohamed életére és az oszmán birodalom klasszikus korszakára, az iszlám tanok követésének nagyszerű példáira. Szerinte Törökország csak akkor lehet újra nagy nemzet, ha az emberek hűsége az iszlámhoz megmarad, és az állami intézmények elismerik Istent a közintézményekben.¹⁴ Mivel az állami iskolákban nem tanítottak hittant, Gülen attól tartott, hogy a fiatalok nem ismerik meg az iszlám elveit. A nyári táborok lehetőséget adtak arra, hogy az iskoláskorú gyerekeknek a világi tárgyak mellett a hitről is taníthassanak.

A táborok mellett az 1970-es évektől kezdve Gülen követői új típusú *cemaatot* kezdtek el szervezni. Ezek résztvevői országszerte a tömegek előtti prédikációkból és előadásokból ismerhették meg Gülen üzenetét. Korai követői között leginkább alsó középosztálybeli üzletemberek, kisebb részben módos vállalkozók és egyetemi hallgatók voltak.¹⁵ Olyan embereket vonzottak elképzelései, akik egyetértettek az eszméivel, és pénzügyileg, munkájukkal is támogatták a közösséget. A Nur-

¹² Aktay (2003).

¹³ A *kestanepazari* egyfajta Korán-iskola és kollégium, ahol az általános ismeretek mellett Korán-recitálást és iszlám hittant is oktatnak.

¹⁴ Yavuz (2003).

¹⁵ Kalyoncu (2008).

mozgalom *dershane* hálózatának továbbfejlesztésével Gülen a diákok, szüleik és támogatók részvételével megalapította a „fény házait”, amelyekben Nursi írásai és tanításai jelentették a vallásos szellemiségű oktatás alapját. Ezekben az iskolákban tanultak azok az oktatók, akik később a Gülen elképzelései alapján létrehozott iskolahálózat kialakításában is részt vettek. Gülen munkásságának ebben a szakaszában vált láthatóvá az a nagyjából száz főből álló szolgálatkész csoport, amely a közösség szolgálatának Gülen által kidolgozott elveit követte.¹⁶

Tudva, hogy a török fiatalságot mennyire vonzzák a radikális, szélsőséges ideológiák – beleértve az ateista kommunizmust és a materializmust is –, Gülen prédikátorként megkísérelte a hagyományos morális értékek alapján nevelni a fiatalokat, és távol tartani őket az általa destruktívnek tartott eszméktől. Ebben az időszakban Erbakan, a kormányzó Igazság Pártjának vezetője a szocializmus alternatívájaként az iszlám világpolitikában betöltendő nagyobb szerepét hirdette. Fethullah Gülen is az iszlám eszményeket tartotta a radikális marxizmussal, leninizmussal és maoizmussal szembeni eszköznek, ami elnyerte a környező országok fiataljainak szimpátiáját. Gyakran saját pénzén vásárolt és terjesztett könyveket a militáns ateizmus és kommunizmus ellensúlyozására. A bűnözés és a társadalmi konfliktus elmélyülésének okát a fiatalság erkölcsi értékvesztésében látta, ami arra készítette, hogy minden lehetőt megtegyen a fiatalok helyesebb és egészségesebb nevelése érdekében.

1970-ben, a katonai puccs során letartóztatták a vallási tevékenységet folytató környékbeli neves muszlim tanítókat, köztük Gülent. Hat hónapig volt vád nélkül őrizetben. Azzal a feltétellel szabadult, hogy nem tart többé nyilvános előadást. Gülen a szabadulása után otthagyta izmiri állását, de megtartotta állami prédikátori kinevezését. Továbbra is támogatók és szülők segítségét kereste, hogy tanulóköröket és kollégiumokat hozhasson létre az égei-tengeri régióban. Nyári táborokat és kollégiumokat szervezett Izmirben, ahol a diákok lakhattak, tanulhattak és építhették török-muszlim identitásukat. Ezekben a kollégiumokban azonos nemű diákok kis csoportjai éltek együtt, segítették egymást a tanulásban, a Koránt, Nursi és Gülen írásait olvasták, együtt imádkoztak és közben erős szolidaritás alakult ki közöttük. A diákok megismerkedtek az önfeláldozás és a társadalmi felelősség iszlám értékeivel. Ezek az intézmények menedékként szolgáltak az alkohol- és drogfogyasztás, a fiatalok szexuális kihasználása, a kommunista, az ultranacionalista és más radikális mozgalmak elől. Sok konzervatív és vallásos szülő örömmel tudta a török nagyvárosokban tanuló egyetemista gyerekeit e kollégiumok valamelyikében.

Izmirben az iszlám politikai szárnya sohasem bírt számottevő szereppel, de a középosztály vállalkozói és munkavállalói rétege ellenezte az állami bürokrácia túlzott megszorításait. Ők inkább a piac- és nyugatbarát politikát támogatták. Gülen szabad piac melletti elkötelezettsége, valamint a vállalkozások melletti kiállása hozzájárult a vállalkozások versenyképesebb fejlődéséhez, és ezért a vállalkozók jövedelmük egy részét a mozgalom által életre hívott jótékonyági projektek javára fordították. A kollégiumok és magániskolák fenntartásához szükséges források azoktól a helyi üzletemberekől származnak, akik támogatták Gülennek azt a törekvését, hogy a fiatalok az általános ismeretek mellett erkölcsi nevelést is kapjanak. Ezek eredmé-

¹⁶ Cetin (2010).

nyeképpen kezdett Izmirben kialakulni Gülen körül az a később nemzetközivé vált mozgalom, amely manapság több ezer hasonló gondolkodású egyén laza hálózatát jelenti.

1972 és 1975 között Gülen az ország égei-tengeri és márvány-tengeri városaiban prédikálva hirdette oktatási programját és a közösség szolgálatának eszméjét. Abban az időben az átlagemberek számára kevés tanulási lehetőség volt Törökországban, és sokan vélték, hogy bal- és jobboldali radikális politikai elemek szivárogtak az oktatási rendszerbe. A középiskolai és egyetemi felvételit sikeresen teljesítő diákok szülei dilemma elé kerültek, szerették volna taníttatni gyermeküket, de tartottak az iskolák túlzott politizáltságától. E gond megoldására Gülen arra ösztönözte a kisvállalkozókat, hogy segítsék politikától független oktatási intézmények létrehozását. Ennek hatására az elképzeléseit támogató helyiek ösztöndíjat alapítottak és adományszámlákat nyitottak. A kisemberek részéről is megjelent a minőségi oktatás iránti igény. Rájuk hatott először Gülen szolgálatról alkotott elképzelése, és ők ajánlottak először erőforrásokat a projektek megvalósításához.

A bentlakásos iskolákban tanulók idővel Gülen eszméinek szószólóivá váltak, s szülővárosaikba való visszatérésük után beszámoltak tapasztalataikról és a közösség kínálta lehetőségekről. Jó végzettséggel felvértézve odahaza vállalkozók, kereskedők és más szakmabeliek lettek, majd finanszírozni kezdték iskolák és más jótékonyági projektek működését. Ezzel egy időben országszerte terjeszteni kezdték hangkazettákon is a Gülenrel folytatott beszélgetéseket és az előadásait. Ő volt az első prédikátor, akinek előadásait hang- és videokazettán is elérhette a nagyközönség. Tanítványai munkásságának és a kommunikáció új technológiáinak köszönhetően – a Gülen által ihletett „szolgálat” eszméje Törökországban terjedni kezdett.

Gülen 1974-ben Manisába került, ahol megszervezte az első egyetemi előkészítő tanfolyamokat, amelyek segítségével átlagos vagyoni helyzettel rendelkező családok gyerekei is bekerülhettek a felsőoktatási intézményekbe, amit eddig szinte csak kizárólag a tehetősebb családok engedhettek meg maguknak. A jól megszervezett kurzusoknak köszönhetően közép- és munkásosztálybeli családok gyerekeit készítették fel a felvételi vizsgákra, ahol sikerrel szerepeltek.

A Gülen-iskolarendszer kiépítése

Őzal 1980-as évek elején folytatott neoliberális politikája, valamint a magániskolák alapításának megkönnyítése lehetővé tette az első két Gülen-középiskola megnyitását 1982-ben, Izmirben és Isztambulban. Ezeket több száz követte a következő két évtizedben Törökországban, majd a volt Szovjetunió török nyelvű tagállamaiban, aztán a többi új köztársaságban, a Balkánon, Dél-Afrikában és végül a nyugati államokban. 2000-ben a davosi Világgazdasági Fórumon Ecevit miniszterelnök is említést tett beszédében a Gülen-iskolák szerepéről a világban. Rávilágított arra, hogy ezek az iskolák hozzájárulhatnak a kulturális közeledéshez és a nemzetek jólétéhez.¹⁷

¹⁷ Bacik és Aras (2002).

Gülen arra ösztönözte előadásainak hallgatóságát, hogy fektessenek pénzt a magániskolákba, ahol az iszlám erkölcsöt ötvözik a mindennapi tudással. Az intézetekben az állami tantervet követték és angol nyelven folyt az oktatás. Az egyetlen hittanóra az állami tanrendben az összehasonlító vallástan óra volt, ahol államilag meghatározott tankönyvből tanítottak. Az iskolák, így a Gülen-iskolák is, önálló szervezeti egységek, amelyeket helyi csoportok finanszíroznak és irányítanak. Az iskolák személyzete azonban – ahogyan Agai¹⁸ fogalmaz, „az erény oktatási hálózata” – olyanok közül került ki, akik a *cemaat*ba jártak, részt vettek annak életében és az ottani szoros kapcsolatok révén kötődtek egymáshoz. Az igazgatók és tanárok nagy része Törökországban és azon kívül még ma is olyan oktatók közül kerül ki, akik tevékenyen részt vettek a *cemaat* életében. A *cemaat*nak köszönhetően a hálózat jól képzett, motivált tagjait oda irányítják, ahol szükség van szolgálatukra.

Az iskolákban természetesen vannak olyan tanárok is, akik nem tagjai a mozgalomnak és talán soha nem is hallottak Fethullah Gülenről. Azonban a mozgalom mellett elkötelezett tanárok munkája és szolgálata nélkül ezek az elit intézmények nem léteznének. Sok szülő azért küldi gyerekeit ezekbe az iskolákba, mert szerintük ezek adják a lehető legjobb képzést. Agai szerint Gülen sikeresen kiterjesztette az általa létrehozott *cemaat* befolyását azáltal, hogy azt egy nagy oktatási hálózat részévé tette. A *cemaathoz* tartozó intézmények eredetileg az önkéntes tanítók és támogatók segítségével működtek, de Gülen célja az oktatásban és modernizálásban érdekelt szélesebb körök megnyerése volt.

1977-ben az akkor 36 éves Gülen már Törökország egyik legbefolyásosabb prédikátoraként ismerték. Abban az évben már őt kérték fel a prédikáció tartására, amikor is a miniszterelnök és más állami méltóságok is részt vettek az isztambuli Kék Mecsetben pénteki imáján.

Gülen és a médiahálózat

Fethullah Gülen az oktatási és jótékonyági tevékenység jelentőségének propagálása céljából arra buzdította híveit, hogy kiadói munkákkal is segítsék eszméinek terjesztését. Őzal liberalizációs politikájának részeként új lehetőségek nyíltak a magánkézben lévő, független és cenzúramentes hírszolgáltatók számára. 1979-ben tanárok egy csoportja létrehozta a Tanítók Alapítványát, amely szintén Gülen eszméit hirdette. Ez a szervezet adta ki a *Sizinti* című havilapot, amely hamarosan a legnagyobb eladási számú folyóirat lett az országban.¹⁹ A lap a tudomány és a hit kapcsolatát elemezte. Bemutatta, hogy ez a kettő összeegyeztethető, és az eredményes oktatáshoz mindkettőt ismerni kell. Gülen minden számhoz vezércikket írt. Több száz előadásáról hang- és videofelvétel készült, a fontosabbakat pedig egy több mint hatvan részes könyvsorozatban is kiadták. Közülük több sikerkönyv lett. Sok könyv a nagy nyelvek némelyikén is megjelent nyomtatásban és elektronikus formában is.

¹⁸ Agai (2005).

¹⁹ Cetin (2010).

Gülen maga is szívesen látta a technikai újítások alkalmazását a fiatalok oktatásában. 1982-ben Özal politikájának köszönhetően az új alkotmány társadalmi reformjai nagyobb teret engedtek az iszlám szervezeteknek. Ezek a reformok a korábban tiltott vallási véleménynyilvánítás helyébe vallásos megújítást hoztak. Ennek eredményeként Gülen beszédeinek videofelvételei – s ezáltal eszméi is – még több emberhez juthattak el. Az 1980-as évek végére előadásait már tízezrek hallgatták, amelyhez hasonlóra még nem volt példa Törökországban.²⁰ Az előadásokat filmre vették, majd országszerte terjesztették.

A Gülen-mozgalom képviselői létrehoztak egy televíziótársaságot (Samanyolu Televizyonu – STV) is, egy nagy hírügynökséget (Cihan Haber Ajansi – CHA) és megalapították Törökország legnagyobb példányszámú, független napilapját a *Zamant*, amely tíz világnyelven és más török nyelveken is megjelenik, de számos nagy példányszámú magazin, valamint a The Light könyvkiadó (ma Tughra Books - a ford.) is szorosan kötődik a mozgalomhoz.

Bebizonyosodott, hogy a siker a legjobb reklám: eszméinek terjedésével Gülen az ország minden részéből kapott meghívásokat. Különböző csoportok örömmel segítették a Gülen-iskolák szervezését saját településeiken. Ezek az iskolák a művészeti és humán tárgyak oktatása mellett kimondottan sikeresnek bizonyultak az egyetemi felvételikre, valamint a nemzeti és nemzetközi matematikai, kémiai, biológiai és számítástechnikai versenyekre történő felkészítés során. A mozgalom által alapított magániskolák eredményessége igazolta sokak számára mindazt, amiről Gülen beszélt: egy muszlim lehet hívő és modern is.

Gülen a kritikák keresztjében

Az 1923-ban a Musztafa Kemál Atatürk által alapított szekuláris Török Köztársaság története, és a szekularizmus kemalista alapelvisége miatt biztos volt, hogy a Gülen-mozgalom magára vonja a figyelmet és félelmeket indukál a szekuláris politika világában.

1971-től, féléves elzárásától, többször is az állami rend megváltoztatásának szándékával vádolták Gülent. Az 1990-es évek végén vitákat kavart, amikor az egyik magán-televízió-társaság egy felvétele szerint Gülen a szekuláris köztársaság megdöntéséről és iszlamista állam létrehozásának szükségességéről prédikált. A hívei szerint azonban ez a felvétel gondosan összevágott kép- és hanganyag, amit Gülen támadására készítettek.²¹ 2000-ben Yuksel államügyész kérvényezte Gülen letartóztatását, avval vádolva, hogy követőivel a kormány megdöntése és teokratikus államrend kialakítása érdekében szervezkedik. Több évnyi eljárás után azonban 2006 májusában az ankarai Legfőbb Büntetőbíróság megszüntette az eljárást.

1999-ben Gülen betegségei, szívpanaszai és cukorbetegsége miatt az Egyesült Államokba utazott gyógykezelésre, de ott sem mentesült a viszályoktól. 2006 nov-

²⁰ I. m.

²¹ Weller (2006).

emberében a legális tartózkodás és munkavállalás érdekében állandó tartózkodási engedélyt („zöldkártyát”) igényelt. Az Egyesült Államok Állampolgársági és Bevándorlási Ügyek Hivatala (USCIS) elutasította a kérvényt azzal indokolva, hogy a státusz megszerzéséhez nem elegendő, hogy Gülen „különösen kimagasló értelmiségi” személy. Gülen fellebbezését a (tartózkodási helye szerinti) Pennsylvanai Keleti Körzeti Bíróság tárgyalta. Az ítélszék kifogásolta az USCIS határozatát és elfogadta Gülen kérelmét. 2008 októberében az amerikai kormány hivatalosan megadta az állandó tartózkodási engedélyt Gülennek.

A vázolt élettörténet bizonyítja, Gülen több millió olyan török spirituális vezetője lett világszerte, akik elkötelezetteké váltak a *sohbetek* (helyi társas körök) felé, és akik idejüket és pénzüket áldozzák a mozgalom számára. Vannak viszont olyan törökök is, akik szerint Gülen és hívei teokratikus államot akarnak kialakítani, el akarják távolítani Törökországot a modernizáció útjáról, átmosva a fiatalok agyát Gülen titkos társaságának céljai érdekében. De milyenek valójában Gülen eszméi és világszemlélete, ami egyeseket cselekvésre késztet, míg mások Törökország sorsát féltik tőle?

Gülen eszméinek lényege

Híd az Iszlám és Nyugat között

Gülen tanításában központi szerepet kap a muszlim és nyugati országok közötti párbeszéd mélyítése, valamint a tudományos, technológiai fejlődés a modern muszlim társadalomban. Úgy véli, az Oszmán Birodalom több évszázados vallási és kulturális szerepéhez hasonlóan – Törökország ma is alkalmas arra, hogy a tolerancia, a párbeszéd, a tudomány és az oktatás segítségével vezesse a muszlim országokat a XXI. századba. Bár Gülen szerint a hit alapja a Korán és a Próféta tanítása, de elismeri az iszlám napjainkra kialakult különböző történelmi, kulturális és társadalmi értelmezését is.²²

Gülen az iszlám progresszív személetét követi, amely szerint a muszlimok és a muszlim nemzetek a tudomány, az oktatás, a filozófia, a társadalomtudományok és a technológia segítségével érthetik meg leginkább a világot. Állítja, hogy az iszlám VI. századi (a VII. század – a ford.) születése óta olyan történelmi események, kulturális hatások történtek, melyek között egyre inkább lemaradt a globalizálódó világban.

Gülen az iszlám tekintélye érdekében gyakran emlékezteti híveit a mai Törökország oszmán örökségére. Elutasítja a kalifátus visszaállítását, inkább az oszmánok által meghonosított kulturális értékeket és gyakorlatot tartja példaértékűnek, így a (1) párbeszéd szerepét, (2) az oszmánok többnyelvű, többnemzetiségű és többvallású államát, (3) a nők tiszteletét, valamint (4) az oszmán társadalom XIX. századtól

²² E fejezet nagy része Nevval Sevindi 1997-ben és a 2001. szeptember 11-i New York-i és washingtoni támadások után Gülenel készített interjút veszi alapul. Az interjúk nyomtatásban is megjelentek: Sevindi (2008)

kezdődő kulturális és szellemi közeledését a Nyugathoz.²³ Gülen az oszmán modellben látja a muszlim világ visszatérését a világcivilizáció központjába, és a Nyugattal való termékeny kapcsolat kialakítását. Stratégiai-földrajzi helyzete és demokratikus kormányzati rendszere miatt pedig Törökországban látja a muszlim országok vezetőjét, amely áthidalhatja a Kelet és Nyugat közötti szakadékokat.

Gülen szerint az iszlám világot ma számos komoly kihívás éri. Szembeötlő a tudományos hozzáállás és a nyugati államokkal való igazi párbeszéd hiánya.²⁴ Elismeri, hogy a Nyugat uralkodott a modern történelemben az iszlám világ felett, de hirdeti, itt az ideje, hogy a muszlim világ megmutassa az iszlám pozitív oldalát a Nyugatnak.

A muszlimok vegyenek részt a globalizációban és építsenek kapcsolatokat a világ népeivel. Szorgalmazza az „arany generáció”²⁵ kialakulását, amelynek képviselői magasan kvalifikált, felelősségteljes fiatalok, akik nemzetközi szinten gondolkodnak. Ez az új generáció utazzon sokat, tanuljon nyelveket, tanuljon természet- és társadalomtudományokat, hogy mindenütt aktívan vehessen részt a vallásközi párbeszédben.

Az oktatás

Gülen szerint a világ legnagyobb problémája a tudás hiánya, beleértve a tudás keletkezésének, ellenőrzésének és a meglévő ismeretek megszerzésének nehézségeit. A tudás kialakulása, megismerése és terjesztése csak minőségi oktatás keretében valósulhat meg, s nem a politika vagy erőszak útján. Gülen szerint az oktatás ad lehetőséget az egyénnek, hogy hasznossá váljék a társadalom számára. Oktatás nélkül sem az egyén, sem a társadalom nem képes teljes mértékben kihasználni képességeit. Úgy véli, hogy csak az oktatás segítségével válhatunk Isten igazi teremtményévé, ezért az élet legfontosabb feladata a tanulás. Erről így ír:

Az emberi élet legfőbb feladata, hogy felkutassa az ismereteket. Ennek módszere – az oktatás – egy olyan eljárás, melynek során létünk spirituális, értelmi és fizikai elemei fejlődnek, eljutva a teremtés során számunkra kijelölt tökéletességhez.²⁶

Gülen úgy látja, hogy az oktatás három formája (ti. természettudomány, bölcsészettudomány és hittan) kiegészíti és előreviszi egymást. A teljes értékű emberi élet érdekében együtt kell kezelni őket.²⁷ Helyesnek tartja az etika bevonását a világi tudományos alapképzésbe.

Az oktatást a társadalmi, gazdasági és politikai modernizáció feltételének tartja, és azt állítja, az egyének csak megbízható képzést követően tisztelik a demokratikus jogrendet és az emberi jogokat. A társadalmi igazságosság és béke csak felvilágosult, morális értékeket képviselő önzetlen emberek közreműködésével érhető el.

²³ Abu-Rabi (2008).

²⁴ I. m.

²⁵ Sevendi (2008).

²⁶ Gülen: *Toward a Global Civilization of Love and Tolerance*, p. 202.

²⁷ Aslandogan és Cetin (2006).

Gülen és követői olyan nemzedék kialakulásában hisznek, amelyet a modern tudás és az iszlám erkölcs alapján készítenek fel az életre. Ezt a filozófiát követi minden, Gülen eszméihez kötődő alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézmény.

Az oktatásban, tudományos tevékenységben és a vallásközi párbeszédben való globális szerepvállalás azonban Gülen szerint nem egyenlő a nyugatosítással. Úgy véli, hogy bár a nyugati civilizáció dominálta a világot az elmúlt néhány évszázadban, és vezető szerepet játszott a tudományban és technológiában, de a modern nyugati világszemlélet materialista, és nem foglalkozik az emberi létezés más dimenzióival, így annak spirituális oldalával sem.²⁸ Különösen a felvilágosodás óta vált el sokak számára a hit és a tudomány, akik a vallást idejétműltnak és a tudományos szemléletet veszélyeztetőnek tartják. Gülen kiáll amellett, hogy a hit és tudomány egymástól elválaszthatatlan, és a vallásnak szerepet kell játszania az etika, az értelem és a társadalom szféráiban is.

Gülen tanításában a tudomány és a hit összeegyeztethető és egymást kiegészítő tényezők. A hiten alapuló világnézet szerinte olyan széleskörű és megbízható narratíva, amely kiegészítheti és tartalmat adhat a szekuláris tanulmányoknak. Gülen szavaival: a legjobb tudás képessé teszi a tanulót arra, hogy a külvilág eseményeit összekösse a belső tapasztalással.²⁹ Ugyanakkor elutasítja a vakhitet és kritikával illeti azokat, akik nem képesek használni intellektusukat és megismerni, értelmezni a világ jelenségeit. Ezért tartja szükségesnek a hit és a racionalitás összeegyeztetését, bármelyikük lebecsülése nélkül.

Gülen bírálja a hagyományos *medreszék*et (egyházi iskolák) és a *takijákat* (hagyományos iszlám oktatási intézmények) is, mert azok nem alkalmazkodnak a modern világ követelményeihez és nem rendelkeznek olyan módszerekkel és eszközökkel, amelyek alkalmassá tennék a tanulókat arra, hogy a társadalom számára hasznos polgárokká váljanak, mivel ezek az iskolák nem tudták beépíteni tantervükbe a természettudományos és technológiai szemléletet. Bírálja a jól felszerelt állami iskolákat is, mert azok meg a tudományos jellegű oktatás mellett nem adnak szellemi és morális értékeket a diákoknak. E probléma feloldására Gülen olyan oktatási rendszert képzel, amely integrálja a tudományos ismereteket az etikai értékekkel.³⁰

Gülen szerint a tudomány és a vallásos oktatás összeegyeztethető és kiegészíti egymást. Bár maga hagyományos iszlám iskolákban töltötte diákéveit, mégis ösztönzi követőit, hogy modern iskolákat alapítsanak hagyományos *medreszék* helyett. Még a mecsetek helyett is inkább iskolák építését javasolja. A fiatalok hitoktatását nem a hivatalos tanrendet követő iskolákban, hanem előadásokon, kiadványokon keresztül és családi körben képzei.³¹

Gülen ragaszkodik ahhoz, hogy a mozgalomhoz tartozó iskolák politikamentesek maradjanak. Annak ellenére, hogy több politikai párt vezetője is próbált felé közeledni, Gülen fenntartotta pártsemleges álláspontját, és követőit határozottan lebeszélte arról, hogy közvetlenül belekeveredjenek a politikába. Állítja, hogy Törökország ma is szenved a megosztottságoktól, s legalább az oktatás maradjon az

²⁸ Carroll (2007).

²⁹ Gülen (1998) pp. 99–100.

³⁰ Michel (2005).

³¹ Kuru (2003).

egység politikamentes szigete.³²

Jótekonysági projektek finanszírozása az adakozás és szolgálat szellemében

A Gülen által elképzelt oktatási projektek megvalósításához emberi és pénzügyi erőforrások kellettek. Olyan tanárookra és iskolaigazgatókra volt szükség, akik a minőségi oktatás mellett kötelezték el magukat, és akik készek voltak áldozatot vállalni munkájuk során. A szülőknek pedig együtt kellett működni a tantestülettel a közös célok érdekében. Ezek eléréséhez jótekonysági alapokat hoztak létre. Gülen ezért már a mozgalom megalapításakor beszélgetéseket kezdeményezett a török társadalom különböző rétegeinek képviselőivel. Több csoport tagjaival is találkozott kávéházakban, mecsetekben, falusi házakban és városokban. A hallgatóság összetételétől függetlenül mindig ugyanaz volt az üzenete: megbízható oktatás első osztályú iskolákban, ennek érdekében pedig önzetlen szolgálat és pénzügyi hozzájárulás.³³

Folyamatosan arra ösztönözte a társadalmi elit tagjait, a helyi közösségek vezetőit, a nagyvállalatok vezetőit és a kisvállalkozókat, hogy támogassák a minőségi oktatás létrejöttét. Az ő adományaik segítségével jöttek létre azok az oktatási alapok, amelyek törökországi és külföldi iskolák százait támogatják.

Gülen előadásai és felhívásai során a vallásos hagyományokban meglévő eszméket és értékeket hangoztatta, a kötelességtudatot, az erkölcsi elkötelezettséget, az önzetlenséget és a szolgálatkészséget.³⁴ Sevendi szerint Gülen valóban hitt a vállalkozás szabadságában.³⁵ Prédikációban hirdette, hogy a hívőknek jómódban kell élniük, és vállalkozásaikat ki kell terjeszteniük lehetőleg globális méretűvé, mert ez jelenti a világgazdaság jövőjét. Az így felhalmozott vagyon egy részét pedig az oktatási projektek valamelyikére kell fordítani, mert ezáltal lehet a tudatlanság, szegénység és erkölcstelenség ellen küzdeni. Gülen folyamatosan azzal érvelt, hogy az erős szabad piac teremti meg a jólétet, melyben pedig a modern oktatási rendszer teszi erőssé a muszlimokat és a török államot.³⁶

Az 1980-as években Özal miniszterelnöksége idején a törökországi gazdasági liberalizáció olyan új vállalkozói réteget teremtett, amely hazai és külföldi tőkebefektetései révén tett szert nyereségre. Közülük sokakat vonzottak Gülen vállalkozásról és a javak felhalmozásáról alkotott nézetei, a társadalmi és vallásos felelősségvállalásban gyökerező jótekonysági projektek, így a török fiatalságot érintő minőségi oktatással kapcsolatos tevékenységek is. A Gülen-iskolák tanrendjében szereplő világi tantárgyak erkölcsi neveléssel kiegészülve erős török-muszlim öntudat kialakítását hozhatták.

³² Aslandogan és Cetin (2006).

³³ Cetin (2010).

³⁴ Gülen (2005).

³⁵ Sevendi (2008).

³⁶ Yavuz (2003).

Gülen az új vállalkozói réteget arra ösztönözte, hogy vállaljanak szerepet azoknak a kollégiumoknak a fenntartásában, ahol elkötelezett tanárok végzik az ott élő és együtt tanuló diákok felkészítését. Második lépésként olyan tanfolyamok számára akart támogatókat szerezni, amelyek a felsőoktatási intézmények felvételi vizsgáira készítik fel a középiskolásokat. Harmadsorban pedig az állami tanrendet alkalmazó magániskolák támogatását kérte.

Prédikációiban azt hangoztatta, hogy mindenkinek szerepet kell vállalnia a kiváló minőségű iskolák létrehozásában. Tehetséges és motivált embereket hívott az intézmények tanári karába és állományába. A vállalkozókat és a különböző szakmákban dolgozókat pedig ösztönözte, hogy minél magasabb jövedelemre tegyenek szert az oktatási projektek finanszírozása érdekében. Így hazai és külföldi követőinek a maguk javára, hanem a jótékonyossági tevékenységek fenntartása miatt is növelniük kell keresetüket.³⁷ Arra kérte a vállalkozókat, hogy olyan jótékonyossági alapokba fektessék tőkéjüket és energiájukat, amelyekből csak az intézményeknek és a diákoknak származhat haszna. Sokuk számára így az iskolaépítés a mecsetépítés modern formája lett.³⁸

Gülen anyagi helyzete eközben szerény maradt. Aszkéta életmódja és önzetlen céljai arra sarkallták a tanárokat, szülőket és szponzorokat, hogy a közjó érdekében megtegyék, amit tudnak. A pénzügyi támogatásra való felhívásoktól eltekintve Gülen távol maradt a mozgalomhoz kapcsolódó intézmények gazdasági ügyeitől. Inkább a pénzügyi támogatókat kérte arra, hogy szigorúan felügyeljék, miként használják fel az intézmények a befektetett összegeket. Mindez nagyban erősítette a bizalmat Gülen becsületessége és tisztessége iránt.³⁹

Többször hivatkozott a Mohamedet követő negyedik kalifa, Ali szavaira: „Minden ember egymásnak fivére és nővére. A muszlimok egymás testvérei hitükben, mások pedig egymás testvérei emberi mivoltukban ... Az ember a legméltóságsabb teremtmény. Akik méltók akarnak lenni, azoknak az emberiséget kell szolgálniuk.”⁴⁰ Gülen számára az önzetlen munkán és jótékonyossági alapokon nyugvó oktatás az egyik legjobb mód az embertársak iránti tisztelet kifejezésére. A munka Isten szolgálatává válhat, ha valaki a jövedelme akár csak kis részét is jótékonyosságra fordítja. Az oktatás és annak felkarolása pedig különösen fontos iszlám erény.

Az ötödik fejezet („Az adományozás iszlám-török hagyományai”) részleteiben is bemutatja, hogy miként élesztették fel Gülen eszméi a török kultúrában mélyen gyökerező emberbaráti szándékot, önzetlenséget és jóakaratot, melyeket a kormányok nem tudtak kihasználni. Átformálta az emberek hozzáállását és értelmezést adott a vallásnak, a tudománynak, a szekularizmusnak, a jótékonyagnak és az oktatásnak. Szerinte Törökországnak és az egész emberiségnek több toleráns, önzetlen, nemes lelkű és nyílt szívű emberre van szüksége, akik szabadon gondolkodnak, nyitottak a tudományra, és észreveszik a világegyetem isteni törvényeinek és az életnek a harmóniáját.

³⁷ Sevendi (2008).

³⁸ Cetin (2010).

³⁹ Woodhall (2005).

⁴⁰ Unal és Williams (2000).

Vallások és kultúrák közötti párbeszéd

Gülen a vallásközi és kultúrák közötti párbeszéd kapcsán gyakran utal a vallások harmonikus együttélésére az Oszmán Birodalomban. A muszlimok mellett keresztények, zsidók és zoroasztriánusok voltak a szultán alattvalói. A modern nemzetállami eszme megjelenéséig ezek a vallási közösségek békében éltek egymás mellett. Sok, a vallásközi párbeszédet hirdető török szúfi tanító is üdvösnek találta ezt a békés együttélést.⁴¹ Gülen tanulmányozta a szúfi mestereket, akik kétségtől hatást gyakoroltak vallásközi párbeszédrel kapcsolatos álláspontjára.

Az együttérzés és szeretet Gülen tanításaiban központi helyet foglal el. Folyamatosan hangoztatja, hogy a tolerancia és megbocsátás olyan fő iszlám erény, amely alázatosságban gyökerezik. Kirekesztik magukat az igazi párbeszédből azok, akik saját felsőbbrendűségükben hisznek. Minél alázatosabb valaki, annál valószínűbb, hogy nyíltan és érdemben tud másokkal szót érteni. Gülen alázatosságát bizonyítja II. János Pál pápával való találkozása 1998 februárjában. A találkozó után radikális fiatal iszlamisták egy csoportja bírálta Gülent, amiért szerintük megalázta magát azzal, hogy elutazott a Vatikánba és találkozott a pápával. Gülen azonban kifejtette, az alázat a muszlimok egyik tulajdonsága, és az iszlám hagyományok szerves része a más vallások képviselőivel folytatott párbeszéd. Az igazi párbeszédhez nélkülözhetetlen az alázat és az, hogy az emberek ne saját magukat, hanem a mások vallási hagyományai iránti alázatot helyezték előtérbe.⁴² Gülen nemzeti, etnikai és vallási hovatartozástól függetlenül úgy tekint az emberekre, mint Isten szolgálóira. A prófétát idézi, amikor kijelenti, hogy sem az arabok, sem a többi nép nem alattvalói a másoknak. Az iszlám hit számára minden ember ugyanannyira értékes és mindenki a könyörületes Istent szolgálja.

Gülen arra kéri a muszlimokat, hogy ne alakítsák az iszlámot politikai eszmévé, mert azzal csak akadályoznák a más vallások képviselőivel folytatott párbeszédet. Az ideológiák inkább megosztják, mintsem egyesítik az embereket. Óv attól, hogy az iszlám a pártpolitika, nacionalista gyűlölködés és az emberek közötti ellenségeskedés eszköze legyen.⁴³ Meggyőződését példázza, hogy jó kapcsolatot alakított ki a törökországi kisebbségek vezetőivel. Az 1980-as évek végén párbeszédet kezdeményezett I. Bartolomeossal, a konstantinápolyi görög ortodox pátriárkával, annak érdekében, hogy enyhítse a török politikusokban a törökországi görögökkel kapcsolatos bíráló nézetet.⁴⁴ Gülen a tiltakozások dacára Jerevánban, Örményország fővárosában is alapított iskolát.⁴⁵

⁴¹ Saritoprak és Griffith (2005).

⁴² I. m.

⁴³ I. m., p. 337.

⁴⁴ Az első világháborúban az Antant az Oszmán Birodalom bizonyos területeit ígérte a görögöknek. Ez vezetett az 1919 és 1922 között zajlott görög-török háborúhoz. A győztes török forradalmárok alapították meg a köztársaságot Törökországban. A konfliktus Görögország korábbi határainak visszaállításával és a Lausanne-i békeszerződésben rögzített lakosságcserevel zárult.

⁴⁵ Törökország és a szomszédos Örményország között 1915 óta feszült a viszony. Az örmények szerint a törökök egymilliónál is több embert meggyilkolva népiirtást követtek el, míg a törökök úgy tartják, hogy a háborúnak hasonló számú török áldozata volt.

E tettek mind azt bizonyítják, hogy Gülen elkötelezett a civilizációk közötti párbeszéd, az oktatási tevékenységek és a vallásközi dialógus mentén. Az ő szavaival: „Az általunk indított tevékenységek az egész emberiség javát szolgálják. Nem szabad csak Törökországra korlátozni azokat.”⁴⁶ Tanácsát megfogadva török vállalkozók és tanítók hozzáálltak az oktatási és egészségellátási rendszerek határon kívül terjesztéséhez is.

Gülen gyakran említi, hogy a vallásközi párbeszéd nem szemfényvesztés, hanem szükség napjaink globalizálódó világában. Felismerte, hogy a mai világban meglévő különbségek a későbbiekben is megmaradnak és egyre inkább kihívást fognak jelenteni a „globális faluban”.

Különböző vallások, nemzetiségek, szokások és hagyományok fognak ebben a faluban együtt élni. Minden egyén egy sajátos birodalom a maga számára, lehetetlen vágyunk, hogy az emberiség egyforma legyen. Ennek a (globális) falunak a békéje attól függ, hogy mennyire tudjuk tolerálni a különbségeket, mennyire tartjuk őket emberi természetünk részének, és mennyire értékeljük ezeket. Máskülönben ez a világ a konfliktusok, viták, ellenségeskedések és véres háborúk hálójában fogja felemészteni és elpusztítani saját magát.⁴⁷

Ugyanebben a tanulmányban írja:

Az iszlám, a kereszténység és a judaizmus egy töről fakadnak, szinte ugyanaz a lényegük, azonos forrásból táplálkoznak. Bár évszázadokig vetélytársak voltak, közös elemeiknek és a világ jobbá tételére irányuló közös céljuknak köszönhetően a közöttük lévő párbeszéd azonban szükségyszerű. A dialógus mára Ázsia és más térségek vallásaira is kiterjedt.⁴⁸

Miután hivatásának gyakorlásától és a tanítástól visszavonult, Gülen törekvéseinek középpontjába a törökországi és világszerte megtalálható különböző kultúrák, vallások és etnikai csoportok közötti párbeszéd megindítása került. Ennek érdekében időről időre különböző származású és vallású látogatók előtt jelenik meg személyesen pennsylvaniai otthonában, a világhálón és a *Zaman* hasábjain vagy másutt olvasható lelkesítő üzenetein keresztül. Nagy tisztelettel és szeretettel beszélnek róla. Követői és olvasói *hocaefendinek*, nagyra becsült tanítónak nevezik őt.

Az iszlám nem hirdetheti és fogadhatja el a terrorizmust

2001. szeptember 12-én Gülen egy egész oldalas fizetett cikket jelentetett meg a *New York Times*-ban, amelyben elítélte az előző napon történt terrortámadásokat és kifejtette, hogy a terrorizmus összeegyeztethetetlen a Próféta és az iszlám egyház tanításaival. 2001. szeptember 21-én a *Washington Post*-ban újra kifejezésre jutatta ezen álláspontját a következő szavakkal:

⁴⁶ Fethullah Gülen (1993).

⁴⁷ Gülen (2004) pp. 249–250.

⁴⁸ Gülen (2004) p. 23.

A legteljesebb mértékben elítéljük az Amerikai Egyesült Államok ellen nemrégiben elkövetett terrortámadásokat, és szívünkben átérezzük az amerikai nép fájalmát. Az iszlám irtózik a terrortól. Ez a vallás azt vallja, „Aki egy embert jogtalanul megöl, az elpusztítja az egész emberiséget”. Mi az áldozatokra és szeretteikre gondolva imádkozunk.

Egy későbbi írásában még tisztábban fogalmazta meg azt, hogy az iszlám elutasítja a terrorizmus minden formáját és hogy a vallást nem lehet politikai célokra használni. Az általa használt kifejezést gyakran hangoztatták követői is a szeptember 11-ét követő években: „Egy terrorista nem lehet muszlim, és egy igazi muszlim pedig nem lehet terrorista.”

Gülen könyörgött azért is, hogy az Egyesült Államok ne olyan eszközzel vegyen megtorlást, amely néhány elkövető megbüntetése érdekében ártatlan tömegeket sújtana. Figyelmeztetett, hogy az ilyen akciók a létező haragot táplálva még több erőszakot szülve bátorítják a terroristákat.⁴⁹

Gülen azokat a muszlim vezetőket is bírálta, akik saját érdekeik mentén hatalomszerzésre használják az iszlámot. Szerinte néhány vallási vezető és „éretlen muszlim” az iszlám fundamentalista értelmezésével vesz rá embereket saját céljainak szolgálatára. Állítja, az iszlámban a céloknak is és a célok érdekében alkalmazott eszközöknek is törvényesnek kell lenniük. Senki nem juthat a mennybe egy másik ember meggyilkolása által. Az iszlámot követő ember sohasem vehet tudatosan részt terrorcselekményben.

Gülen szerint sok fiatal vesztette el hitét, s néhány vezető az elégedetlenségüket kihasználva terrorcselekményekre toborozza őket. E vezetőket azzal vádolja, hogy hitüktől és elkötelezettségeiktől megszabadítva „elkábítják” a fiatalokat.⁵⁰ Gülen úgy véli, hogy ezzel szemben leginkább a minőségi oktatás szolgálhat alternatívaként a fiatalság aktivizálására.

Gülen elmélete alapján a terrorizmus legközvetlenebb és legjobb ellenszere az oktatás. A vallási alapelvek ugyanis ellentmondanak minden olyan politikai vagy ideológiai indítatású értelmezésnek és tetteknek, amely a terrorizmusra épít. Ezeket az alapelveket az oktatási rendszer segítségével kell megtanítani minden muszlimnak és más vallású embernek is. A minőségi oktatás után a fiatalok destruktív, erkölcstelen és emberiesség-ellenesnek látják majd a terrorizmust.⁵¹

Állam és vallás viszonya

Gülen, bár nem híve az iszlamista politikai rendszer kialakításának és azt javasolja olvasóinak, ne engedjék, hogy a politika behálózza őket, szilárdan hiszi, hogy a vallásnak nem szabad pusztán a magánéletre korlátozódnia, a közélet részévé kell válnia. Hirdeti a vallás és politika teljes elkülönülését a modern muszlim társadalmakban. Nézete szerint az egyházi ügyek állami ellenőrzése sérti az iszlámot, ezért a vallást meg kell szabadítani az állami kontrolltól.

⁴⁹ I. m., p. 262.

⁵⁰ Gülenel készült interjú, Saritoprak (2005) p. 466.

⁵¹ Gülen (2005).

A Gülen-mozgalom volt az első olyan iszlám közösség Törökország történetében, amely a vallásszabadságért folytatott törekvései során is elfogadta a szekuláris állam létjogosultságát.⁵² 1998-ban az Újságírók és Írók Alapítványa – a mozgalom egyik interkulturális civil szervezete – a legelismertebb teológusok és iszlám hittudósok egy találkozóját kezdeményezte Törökországban. Az esemény alkalmával elfogadott nyilatkozatban jelezték, hogy ideális lenne, ha az állam „minden vallástól és filozófiától azonos távolságra helyezné magát.”⁵³

Gülen kétségkívül erős érzelmeket táplál nemzeti hovatartozásával kapcsolatban és büszke török származására. Állandóan hivatkozik török gyökereire, Törökország oszmán korszakára és a szélesebb török világra. Identitását tehát nagy mértékben az oszmán-izlám örökség alakította. Nemzeti jellegűknél fogva Gülen közösségei kialakították saját irányultságait, amelyek a patriotizmus, a szabadpiac és az oktatás fontosságának hangsúlyozásával elkülönültek a Nursi és a többi iszlám közösségtől. Gülen a motorja annak az „új iszlámnak”, amelyet a piacgazdaság és az oszmán örökség egyszerre jellemez Törökországban.⁵⁴ Az általa képviselt nacionalizmus nem kirekesztő, és nem vérségi, faji, történelmi sorsközösségi vagy politikai kötelek jelentik az alapját. Közösségének tagjai is úgy vélekednek, hogy az iszlám a nemzet vallása, ennél fogva nem kötődhet egyik vagy másik párthoz. Gülen számára az iszlám nem politikai tényező, hanem sokkal inkább egy igazságos és erkölcsös társadalom kialakulásához szükséges elméleti és gyakorlati tudás gyűjteménye.⁵⁵

Gülen kerüli az állammal való szembekerülést. Fő célja nem az állam iszlám előírások szerinti kormányzása, hanem egy olyan rendszer létrehozása, amely a szabad vallásgyakorlás lehetősége mellett a vallást is segítségül hívja az olyan társadalmi problémák megoldásában, mint például az erőszak és drogfogyasztás. Erre utalva állítja: „Mindig az állam és a hadsereg oldalán álltam. Állam nélkül anarchia és káosz lenne.”⁵⁶ Híveit is arra kéri, hogy fogadják el az államhatalmat, de ne folyjanak bele túlzottan a belpolitikába. Gülen a demokráciát a globalizálódó világ legalkalmasabb és leghasznosabb kormányzási formájának tartja. Világosan kimondja:

A demokrácia és az iszlám összeegyeztethetőek. Az iszlám szabályainak kilencvenöt százaléka a magánéletre és a családra vonatkozik. Csupán öt százalék foglalkozik az állam ügyeivel, melyek kizárólag demokráciában érvényesíthetők. Még ha néhányan másra is gondolnának, egy teokratikus államra, az az ország történelmi és társadalmi hagyományai szerint is lehetetlen lenne. Törökországban a demokratizálódás visszafordíthatatlan.⁵⁷

Gülen azt kéri a követőitől, hogy fogadják el a kormányt, és nemtetszésüket csak fejlett demokratikus módon fejezzék ki, ahogyan az a nyugati államokban szokás.

⁵² Akyol (2008).

⁵³ I. m.

⁵⁴ Yavuz (1999).

⁵⁵ I. m.

⁵⁶ A *Sabah* napilap interjúja Fethullah Gülennek, 1995. január 27-én.

⁵⁷ I. m.

A Gülen mozgalom fejlődése

A társadalomtudósok általában egyetértenek abban, hogy egy mozgalom elemeit valamennyi ideig „inkubálni” kell, mielőtt ismert társadalmi szervezetté válna.⁵⁸ Gülen prédikációinak és az általa megfogalmazott üzenet terjesztésének köszönhetően eszméi széles körben ismertté tették őt Törökországban az 1980-as évek elejére. Egyre nagyobb számban csatlakoztak követői a *sohbetek*hez, a helyi társas körökhöz, ahol az emberek rendszeresen megvitathatták elképzeléseiket. Egyre többen vettek részt az általa javasolt kollégiumok és előkészítő tanfolyamok megalapításában, fenntartásában is, ezáltal létrehozva egy hasonló gondolkodású tagokból álló közösséget. E hálózatok – kiegészülve a pénzügyi támogatást biztosító vállalkozókkal – fokozatosan fejlődni kezdtek a Gülen által felkeresett falvakban és városokban.

1980-ra a mozgalomhoz csatlakozó vállalkozók és tanítók már hatékonyan tudták kezelni a törökországi oktatáspolitikai válságát annak az intézményrendszernek a létrehozásával, aminek tagjai között diákszállókat, egyetemi felkészítő kurzusokat, oktatói egyesületeket, kiadóvállalatokat és egy folyóiratot is találhatunk. Az 1980-as évek közepére pedig többek között a motivált emberek közösségéből és nagymértékű pénzügyi támogatásból álló erőforrások már elegendőek voltak ahhoz, hogy hatékonyabbá tegyék a folyamatban lévő jótékonyági tevékenységeket és megkezdődjének a törökországi iskola- és kórházépítések. Ekkortól kezdett a média figyelme is a mozgalom felé fordulni, melyet újságcikkek tucatjai egy csapásra ismertté tették. Szintén ekkortól számítható a mozgalom „szunnyadó” korszakának vége, láthatóbb jelenlétének kezdete,⁵⁹ s ekkor válik belőle meghatározott eszme köré szerveződő társadalmi mozgalom. Az emberek már „Gülen-iskolákról” beszéltek és „Gülen követőinek” emlegették a szimpatizánsokat. Mindazonáltal Gülen soha nem használta és nem is fogadja el a „Gülen-mozgalom” vagy „Gülen-közösség” és hasonló elnevezéseket. Jobban kedveli, ha „önkéntes szolgálatnak” vagy *hizmet*nek nevezik, mert az a mások vagy az emberi értékeket védő mozgalom szolgálatára utal.⁶⁰

Az 1980-as évek közepére a Gülen-iskolák országszerte elismert intézményekké váltak a fiatalokat érintő minőségi oktatásnak köszönhetően. Az ott végzett diákok sokkal jobb felvételi eredményekkel kerültek be az állami egyetemekre, mint azok, akik más iskolákba vagy előkészítőkre jártak. A középiskolások közül többen pedig a hazai és nemzetközi tudományos versenyeken értek el első helyezést. Idővel egyre szélesebb tömegek ismerték meg az iskolákat működtető mozgalmat, ami egyre több olyan taggal bővült, akik a közösség által képviselt eszmékben hittek. Az iskolák sikere végül a jótékonyági és oktatási tevékenységek összefonódásán keresztül a Gülen-mozgalom mai formájának kialakulásához vezetett.

A Szovjetunió 1991-ben történt összeomlásával és a közép-ázsiai török nyelvű köztársaságok függetlenné válása folytán a mozgalom nemzetközivé vált. Gülen

⁵⁸ Komecoglu (1997), Della Porta és Diani (1999), Melucci (1999).

⁵⁹ Komecoglu (1997).

⁶⁰ Cetin (2010).

előadásaiiban már az 1980-as évek végén arra kérte hallgatóságát, hogy készüljenek fel a hamarosan függetlenné váló államok – elsőként a török nyelvű országok – megsegítésére. 1992-ben, röviddel a Szovjetunió felbomlása után, vállalkozók és tanárok egy csoportja megnyitotta az első Gülen-iskolát Azerbajdzsánban. Ugyan- ebben az évben hasonló intézmény nyitotta meg kapuit Kazahsztánban, ahol a rá következő két évben 28 további iskolát alapítottak. 1992 és 1994 között a mozga- lom tagjai több oktatási intézményt is felállítottak Kirgizisztánban, ahol ma 12 kö- zépiskola és egy egyetem is működik. Ezzel egy időben mintegy 20 iskola létesült Türkmenisztánban is.⁶¹

A mozgalom néhány tagja a török nyelvű országokban lévő iskolák megnyitásá- ban vállalt szerepet, míg mások hasonló intézmények alapításához járultak hozzá Kelet-Európa és a volt Szovjetunió államaiban: Bulgáriában, Romániában, Mol- dovában, Ukrajnában és Grúziában. Más önkéntesek az ázsiai és csendes-óciáni országokban működtek közre: a Fülöp-szigeteken, Kambodzsában, Ausztráliában, Indonéziában, Thaiföldön, Vietnámban, Malajziában, Dél-Koreában és Japánban.⁶² A Gülen-mozgalom bámulatos fejlődését bizonyítja, hogy a török és muszlim ha- gyományokkal rendelkező országokon kívül a keresztény, buddhista és hindu örök- ségű régiókban is terjed. Kalyoncu szerint ennek fő oka az lehet, hogy a mozgalom Törökországból indult, de kezdeti iszlám jellegét később felváltotta nézetrendszere olyan szekuláris és emberi tényezőinek hangsúlyozása, mint a minőségi oktatás, mások elfogadása és az univerzális erkölcsi értékek hirdetése. Következtetése sze- rint bár a közösség iszlám jellege az egyének szintjén megmaradt, de egészében véve szekuláris társadalmi mozgalomról van szó.⁶³

Az 1980-as években az új anatóliai polgárság Gülen tanításai mellett elkötelezett tagjai országszerte oktatási intézmények alapításába kezdték fektetni pénzüket. Az 1990-es években, Özal elnöki hivatali idejében kezdődött törökországi politikai és gazdasági fejlődés mellett a világpolitikai események is hozzájárultak ahhoz, hogy a vállalkozások az ország határain túl is terjeszkedni tudtak. A Szovjetunió buká- sa, az információ- és tőkeáramlás állami ellenőrzésének visszaszorulása, az Európa felé irányuló török bevándorlás és a globális fejlődés elősegítették, hogy a kis török- országi közösség nemzetközi hálózattá váljék, melyet a mozgalom eszméi mellett elkötelezett tehetős vállalkozók egyre bővülő tábora támogat.⁶⁴

Az 1990-es évekre a Fehullah Gülen eszméit követő több millió ember és az általuk támogatott jótékonyági projektek kétségtől társadalmi mozgalmat alkot- tak. Ez a legnagyobb vallásos jellegű szervezet Törökországban.⁶⁵ Meglepő, hogy a török iszlám identitásban gyökerező mozgalom tevékeny muszlim és nem musz- lim országokban is. Ennek az a magyarázata, hogy a szervezet vezetői rétegét, az önkénteseket, a pénzügyi támogatókat és a mozgalom lelkét az a török diaszpóra adja, amely diákok, szakmunkások és üzletemberek révén a világ minden orszá- gában képviselteti magát. Néhányuk csak azért vándorolt ki, hogy külföldi Gülen-

⁶¹ Kalyoncu (2008).

⁶² I. m.

⁶³ I. m.

⁶⁴ Kuru (2005).

⁶⁵ Fuller (2008).

iskolák megalapításában segédkezzen, míg mások tanulási szándékból vagy üzleti célból érkeztek, de letelepedésük után is fenntartották kapcsolataikat a mozgalommal. Amint a mozgalom tagjai és szimpatizánsai szerte a világban hozzákezdnek a projektek megvalósításához, a külföldiek tudomást szerezhetnek a mozgalomról és különböző módon megismerhetik azt. Ennek eredményeképpen válik a Gülen-mozgalom terjedése és jelentősége globálissá.

A Gülen-mozgalom áttekintése

A Gülen-mozgalom olyan civil kezdeményezés vagy civil társadalmi mozgalom, amely nem részesül állami vagy kormányzati támogatásban. Nem valamely kormánypolitika vagy állami ideológia terméke. Sokkal inkább tekinthető vallásos, politikamentes, kulturális és oktatási szervezetnek, amelynek célja új lehetőségeket teremteni Törökország eljövendő fiatal generációi számára. Az egyének oktatása és nevelése áll tevékenységének középpontjában. A mozgalom az egyének spirituális és intellektuális tudatára támaszkodva alakít ki olyan belső tudatot, amely segítségével az egyének társadalmi változásokat indukálhatnak. A technológia és az új globális hálózatok azon szerepét hangsúlyozza, amelyek a muszlim öntudat kifejezésében érvényesülhetnek. A Gülen-mozgalom ennél fogva a török patriotizmus, a szabadpiac melletti elkötelezettség, a globalizációval szembeni nyitottság, a hagyományok modernitással való ötvözése, valamint emberközeli jellege miatt különbözik minden más iszlám közösségtől.

Az iszlám-oszmán hagyományokat mélyen tisztelő és a modernitás előnyeit elfogadó Gülen valójában vallásos modernista és társadalmi újíto. Követői azt akarják bizonyítani, hogy az iszlám nincs ellentétben a modernizációval: az oktatás, tudományok, technológia és az iszlám hit együttes alkalmazása pedig erkölcsösebb és igazságosabb társadalomhoz vezet. Ennek eredményeképpen Gülen közössége napjainkban bármely más vallási mozgalomnál modernebb és befolyásosabb Törökországban.⁶⁶

A mozgalom tevékenysége mellett pénzügyi támogatási formájával is példát tud nyújtani a muszlim világközösség számára. Az iszlám alapelveknek, a Próféta és társainak életével kapcsolatos példák hangsúlyozásával, valamint az adakozás és segélyezés török hagyományainak felhasználásával a mozgalom hamar ismert és befolyásos lett a muszlim országokban. Annak ellenére, hogy a mozgalom Törökországban született, rövid idő alatt más nemzetiségű közösségek is résztvevői lettek a vallásközi párbeszédhez kapcsolódó tevékenységeknek világszerte.

A mozgalom nem tűri az erőszakos hittérítést, a kényszert, a terrorizmust vagy az erőszakot, helyettük az egyének megváltoztatását a tudomány, oktatás, dialógus és demokratikus értékek segítségével kívánja elérni. Ösztönzi a kölcsönös megértést, tiszteletet, az önzetlen egyéni hozzájárulásokat, a szolgálatot és az oktatás terén végzett önkéntességet.⁶⁷

⁶⁶ I. m.

⁶⁷ Komecoglu (1997), Yilmaz (2005), Weller (2005).

A közös célok érdekében életre hívott informális hálózatok, szolgáló projektek összetartozás-tudatot keltenek a Gülen eszméit elfogadó emberek között. Hallgatólagos szolidaritás él a mozgalom tagjai között, akik büszkék a segítségükkel létrejött intézményekre, ami pedig a mozgalom és tagjainak társadalmi elismerését is eredményezte. A szervezetnek nincsenek ünnepélyes szertartásai, szimbólumai, jelmondatai vagy egyenruhái. A szervezethez tartozást a külsőségek helyett a baráti körökön belüli közös tevékenységekben való aktív szerepvállalás jelenti. A családi és törzsi kapcsolatokkal ellentétben a mozgalom az önkéntességre és a viszonylag önállóan tevékenykedő egyének aktív részvételére épít. Ezekben a baráti körökben a hasonlóan gondolkodó, azonos szándékú tagok közös munkája növeli a jótékony-sági projektekben való részvételi hajlandóságot. Ennek eredménye az a számos kisközösség, amelynek tagjai készen állnak – lehetőségeikhez mérten – támogatni a mozgalom által életre hívott különféle jótékony-sági programokat Törökországban és világszerte.

A közösségek nem központi irányítás alapján működnek, de folyamatosan tartják a kapcsolatot a mozgalom más szervezeteivel. Az információáramlás folyamatos-ságának és az egyes szakemberek több kisközösségben való tevékenységének köszönhetően a hálózat egésszé formálódik. A Gülen-mozgalom közösségek hálózata-ként – nem pedig intézetként – vonzza a támogatókat vagy a követőket. Hivatalos tagsággal vagy névjegyzékkel sem rendelkezik. Ezzel magyarázható, hogy miért nincsen pontos számadat a mozgalom tagjairól.

A mozgalom tulajdonképpen olyan hálózatok összessége, amelyeknek négy fő fajtája különül el: gazdasági vállalkozások, oktatási intézmények, kiadók és média-szolgáltatók, illetve vallásos jellegű csoportosulások. E szervezetek tevékenysége a projektekben résztvevők cserélődése mellett is folyamatos. Ennélfogva a mozga-lom folytonossága a jótékony-sági projektek fenntartásában és fenntarthatóságában rejlik. A meghatározott cél és konkrét eredmények érdekében folytatott munka pe-dig a társadalmi kohéziót, bizalmat és szolidaritást erősíti.

A mozgalom felépítése: helyi közösségek hálózata

A Gülen-mozgalom sikere a helyi vállalkozók és munkavállalók által a török falvakban és városokban kialakított számos kisközösségben rejlik. E helyi társas körök mintája a *cemaat* volt, amely a köztársasági Törökországban alakult ki a szúfi rendek betiltását és a *medreszék* felszámolását követően. Az iszlám szokásokhoz ragaszkodó, de a modernitást elfogadó vallásos emberek ilyen társas körök szervezéséhez kezdtek a sajátos Korán-értelmezést folytató, a vallásos odaadást enyhe nacionalizmussal keverő és egyedi lelki gyakorlatokat végző hittudósok vezetésével. Ezeket a vallási előjárók köré szerveződött csoportokat hívták a későbbiekben *cemaat*nak, amelyekben olyan vallásos törökök vettek részt, akik meg akarták tartani a vallásos hagyományokat, de eleget tettek a modern kor kihívásainak is. A *cemaat*okon belül kialakultak a *sohbetek*. Ezek a kisebb csoportok nem rendelkeztek hivatalos tagjegyzékkel, belépési szertartással, sem pedig tagsági igazolvánnyal vagy gyűlések számára fenntartott önálló helyiségekkel. Olyanok jártak oda, akik a gyakori találkozók alkalmával Korán-értelmezéseket, a Próféta és muszlim hittudósok tanítását olvasták, eszmecserét folytattak, segítették egymást, s végül megegyeztek egy jótékonyági tevékenység közös pénzügyi támogatásában.

Ebben az időszakban az egyik legkitűnőbb és legismertebb vallástudós Said Nursi volt, aki a tudományos racionalitás és hit harmonikus kapcsolatát hirdette. Az iszlám spirituális hagyományai nagy hatással voltak Nursi eszméire, s e tanítások szellemében óvta híveit a filozófiai naturalizmustól és materializmustól. Ahogy az előző fejezetben is szó volt róla, Gülen fiatal korában a Nursi tanításai köré szerveződő *cemaat* tagja volt, s a közösségi tevékenység során megtapasztalhatta e szervezeti forma hatékonyságát.

Gülen eszméi az 1960-és évek végén és az 1970-es évek elején – előadásainak és írásainak köszönhetően – országszerte ismertek lettek. Ezt követően javasolta a *sohbet*-hálózat kialakítását, ahol a tagok a mozgalom értékrendjéről, törökországi szerepéről és céljairól beszélgethettek. A törökök ismerték a helyi köröket és sokan munkahelyi, szomszédsági vagy egyéb érdeklődés okán tagjai is voltak ezeknek. Ennélfogva természetesnek számított, hogy e kis közösségek tagjainak érdeklődése egy olyan imám eszméi felé fordult, aki nagy tömegek előtt beszélt Törökország reményteli jövőjéről és a fiatalokról.

Az e fejezetben szereplő adatok a mozgalmon belüli helyi közösségek tagjaival készült interjúkból származnak. Dogan Koc 2007 tavaszán beszélgetett tizenkét an-

karai vállalkozóval és egy olyan isztambuli üzletemberrel, aki évente jelentős összegekkel támogatja a jótékonyági projekteket. Rajtuk kívül a mozgalmat támogató houstoni friss diplomásokból álló csoporttal is készített interjút.¹ Jómagam 2008 tavaszán Törökországban vezettem kilenc olyan fókuszcsoporthoz, amelyek a mozgalom támogatóiból álltak. Isztambulban találkoztam egy nyolc nagyvállalkozóból álló csoporttal, egy főként mérnökökből álló 16 fős csoporttal, a Sema Kórház öt dolgozójával, köztük négy orvossal, egy helyi csoport 12 kékgalléros dolgozójával és egy nőkből álló helyi kör tagjaival. Ezenkívül volt alkalmam találkozni a mozgalom három fő támogatójával Bursában, a Bahar Kórház nyolc orvosával, és 13 helyi munkással. Végül Mudanyában, egy Bursa melletti kis faluban egy olyan tízfős csoport tagjaival is beszélgettem, akik között akadt kereskedő, általános iskolai tanár, nyugdíjas köztisztviselő és étteremtulajdonos is.

Ezek a fókuszcsoporthozon kívül személyes interjúkat is készítettem öt olyan taggal, akik a helyi közösségbeli részvétel mellett számottevő anyagi hozzájárulásokkal is támogatják a mozgalom hazai és külföldi tevékenységeit. Köztük volt két újságíró, egy törökországi élelmiszeripari cég vezetője, egy textilgyár első embere és az egyik iskola igazgatója.

A fókuszcsoporthoz és az egyes interjúalanyok társadalmi szerep, foglalkozás, település-földrajz, nem, kor és tagság időtartama szerint is reprezentálják a mozgalmat. Ennek köszönhetően a felvett adatok a helyi körökre és az egyes tagokra is jellemző sokféleséget tükrözik. Az e fejezetben szereplő szociológiai elemzés alapja az első fejezetben ismertetett szervezeti elkötelezettség elmélete. Ennek segítségével megállapítom, hogy a mozgalom tagjaitól és a tehetősebb támogatóktól származó hozzájárulások egyszerre elkötelezettséget **keltenek** a mozgalom felé és **kifejezik** a mozgalom eszméi felé való elkötelezettséget.

A helyi közösségek szerkezete

A kisközösségek általában kétféleképpen szerveződnek: (1) település vagy annak része, illetve (2) végzettség és szakma szerint. Így például egy adott területen élő orvosok, fogorvosok, ügyvédek, könyvelők, tanárok, gyári munkások stb. is saját közösségeikben találkozhatnak. A Gülen-mozgalom tagjai egy olyan nagyobb szervezethez tartoznak, amelynek rendszeres összejövetelei mellett a heti egy-két alkalommal megrendezett helyi találkozókra 10–12 ember vesz részt. Ezen alkalmakkor a résztvevők különféle dolgokról beszélgetnek a vallással, munkával, családdal és az élet más eseményeivel kapcsolatban. Előfordul, hogy a Koránból és a próféták tanításaiból olvasnak, máskor pedig vendéglelőadót fogadnak. Leggyakrabban azért gyűlnek össze a csoporttagok, hogy beszámoljanak az adott héten történt fontos eseményekről. Egyikük ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „Az a legfőbb, hogy együtt legyünk és beszéljessünk. A barátainknak elmondom, hogy péntek este zárás után már ne hívjanak sehová. Számomra a hét legfontosabb eseménye a többiekkel való találkozás.”

¹ Az interjúkban szereplő adatokat feldolgozta Ebaugh és Koc (2007).

A bursai csoportok 20–25 munkavállalóból állnak, hetente egyszer találkoznak az újonnan csatlakozókkal együtt és hetente egy alkalommal csak a régiek. Az egyik ottani tag így nyilatkozott nekem: „Kultúránk sok értékét elvesztette már, ezért olvasunk olyan lélekemelő írásokat, mint Gülen és Nursi könyvei vagy a prófétai hagyományok.” Ezek a tagok talán nem olyan tehetősök, mint azok a nagyvállalkozók, akik egész iskolákat vagy akár tíz ösztöndíjat is finanszíroznak, de hárman összeállva egy ösztöndíjat már pénzelni tudnak. Ezenkívül a bursai csoport létrehozta a Kor-Der egyesületet is, amely 120 Bursa környéki településen hirdeti a mozgalom üzenetét, adományokat gyűjt és felméri a falvakban élők igényeit. A főleg munkavállalókból álló körök nem tudnak nagyobb összegeket felajánlani, de sokat fáradoznak olyan támogatók felkeresésén, akik a jótékonyági projekteket tudják segíteni.

Az egyik vállalkozó így mutatta be a kialakult rendszert:

„Mivel ugyanazt az üzleti tevékenységet folytatjuk, gyakran találkozunk és jól megértjük egymást. Sokszor összedolgozunk és egymás cégét ajánljuk a vevőinknek. Így tudjuk a közösségben felmerülő ötleteket megvalósítani és a segítség formáját kidolgozni. Az eredmények pedig arra sarkallnak minket, hogy még többet ajánljunk fel.”

Gülen is támogatja az üzleti életben való segítségnyújtást. 2007-ben a Tuskon, egy 1500 fős vállalkozói társulás, olyan isztambuli konferenciát szervezett, ahol Afrika és Közép-Ázsia fejlődő országaiban élő mintegy ezer vállalkozó számára mutatták be a vállalkozásfejlesztés módszereit. Az azonos üzleti szektorban tevékenykedők együttműködésének köszönhetően a mozgalomhoz tartozó törökországi vállalkozók az ország legvagyonosabb közösségét alkotják.²

A természetes közösségeken alapuló – foglalkozási és szakmai – csoportok esetében könnyebben megvalósul a toborzás. Az erős identitással és sűrű belső kapcsolati hálóval rendelkező csoportok pedig jól szervezettek, ezáltal könnyen mobilizálhatók. A tagtoborzás leghatásosabb módja a már kialakult szolidaritási csoportok tömeges bevonása.³ Az egyéni toborzást alkalmazóknál pedig jóval sikeresebbek azok a mozgalmak, amelyek saját elképzelésüket össze tudják egyeztetni a létező vagy „természetes” csoportok sajátosságaival. Az egyéni tagtoborzás több befektetett erőforrást igényel, emellett sokkal lassabb folyamat, mint a tömeges rekrutáció.

Az általam meglátogatott helyi csoportok mindegyike nemek szerint különült el. Amikor a nők felől érdeklődtem, mindenhol azt válaszolták, hogy csoportjuk nyitott a nők számára is, de ők inkább külön találkoznak, mivel egymás között nyitottabbak. A mérnökök esetében például a nők 10%-a jár vegyes csoportokba. A 90%-os többség a párhuzamosan működő helyi körök tagja. Ugyanez az arány érvényesül az orvosok, fogorvosok, könyvelők, kékgalléros munkások stb. esetében is. Az elkülönülésnek szerintük egyrészt logisztikai oka van. A nők inkább korábban, napközben találkoznak, mielőtt a gyerekek hazatérnek az iskolából és vigyázni kell rájuk. Másrészt pedig biztonsági okok is felmerülnek, hiszen a nők nem szívesen tartózkodnak a házon kívül este, amikor a férfiak találkoznak.

² Baskan (2004).

³ Tilly (1978), Oberschall (1973), Snow, Zurcher és Eckland-Olson (1980), McCarthy és Wolfson (1996), Melucci (1999).

A nők szerepének kérdése gyakran előkerült az interjúim során. A mozgalom törökországi és texasi bírálói is azt állítják, hogy a nőket alávetettként kezelik, csak az otthon rendben tartása és a gyereknevelés hagyományos szerepét vállalhatják, fejkendőt kell viselniük, nem ildomos férfiakkal beszélgetniük és nem vállalhatnak vezető szerepet.⁴ A törökországi és egyesült államokbeli nőkkel folytatott beszélgetéseim során azt tapasztaltam, hogy a mozgalomban különböző szerepeket töltenek be és nagyon eltérő módon ítélik meg azt is, hogy a mozgalom hogyan tekint rájuk. A texasi San Antonióban például egy fejkendős asszony volt a több száz közösségi tag részvételével megrendezett éves ramadáni vacsora ceremóniamestere és műsorközlője. Nem így volt ez ugyanabban az államban, Houstonban, ahol mindig az egyik helyi csoport elnöke, egy férfi vezette fel az eseményt. Törökországban az interjúalanyaim közül sokan örültek annak, hogy a Gülen-iskolákban és kórházakban fejkendőt viselve végezhetik munkájukat, ami a közintézményekben tilos. Sokakat felbátorít közülük az, hogy szabadon öltözködhetnek és hogy a mozgalom intézményeiben lehetőséget biztosít az egyéni képességek kibontakoztatására.⁵

Egy alkalommal Isztambul ázsiai részén készítettem interjút egy nőkből álló kör tagjaival. A különböző foglalkozású nők között nyugdíjas tanár, jelenleg is oktató pedagógus, ügyvéd, könyvelő, titkárnő, eladónő és háziasszony is volt. Amikor megkérdeztem, mit éreznek azzal kapcsolatban, hogy a férfitársaságból kizárják őket, a következő válasszal helyesbítettek: „Nem vagyunk kizárva. Mi nem akarunk találkozni velük. Jobban érezzük magunkat egymás között. Így arról beszélhetünk, ami minket foglalkoztat, ez pedig különbözik a férfiak érdeklődésétől.”

Mint megtudtam, a női csoportok ugyanúgy működnek, mint a férfiaké. Minden héten találkoznak és felolvasásokat tartanak a Koránból, a Próféta hagyományokból, Gülen írásaiból és más hasonló jellegű könyvekből. Ezután megbeszélnek egy adott témát, kitérve arra, hogy ez miként jelenik meg saját életükben. Gyakran szóba kerül még a család, az egyéni gondok, a gyerekek és a jótékonyági projektekben való részvétel is. Azok a nők, akik pénzt keresnek, anyagilag is hozzájárulnak a mozgalom projektjeihez. Sokan kézimunkákat (*kemes*) csinálnak, s az elkészült hímzéseket, horgolásokat és más munkákat eladják, a pénzt pedig felajánlják a mozgalom számára.

Minden helyi kör különböző tevékenységet támogat Törökországban vagy külföldön. Kérdésemre, hogy miként mérik fel az igényeket, mindenütt azt válaszolták, hogy a közösséget szoros kapcsolatok jellemzik, és az emberek tudják, hogy mely projektekhez kell segítség. Vannak olyanok, akik évek óta az oktatást támogatják és már ismerik is azt a területet. Mások a kórházakban felmerülő igényekről tudnak többet. Megint mások pedig sokat járnak külföldön, így az ottani szükségleteket ismerik. Az információáramlásnak köszönhetően mindig lehet tudni, hogy mely tevékenységek azok, amelyek egy adott időszakban támogatást igényelnek, így a helyi közösségekben meg tudják határozni a segítségnyújtás módját.

⁴ A Gülen-mozgalom kritikusaival készített interjúk kapcsán lásd a könyv következtetéseit tartalmazó fejezetet.

⁵ A mozgalom nőket érintő álláspontjával még a török kultúrát jól ismerő, a témát tudományos és ideológiamentes megközelítéssel szemlélő kívülálló társadalomkutatók sem foglalkoznak részletesen.

A folyamatos pénzügyi támogatás mellett évente két fontos muszlim ünnepen is emlékeztetnek a rászorulókat támogatására. A ramadán hónapjában minden vallásos muszlim amellett, hogy napkeltétől napnyugtáig böjtöl, erényesen és fegyelmezetten él, segíti a rászorulókat is. A muszlimok világszerte, szinte kivétel nélkül különösen nagylelkűek a jótékonykodás során a ramadán idején.

A másik ünnepet az Eid-ul-Adhát, vagyis az áldozati ünnepet közvetlenül a minden muszlim számára előírt mekkai zarándoklat, a hadzs után tartják. Ezen az ünnepen a vágásra ítélt (*halal*) vagy áldozati állatokat Ábrahám Istennek tett áldozatára emlékezve fogyasztják el. A családok adnak a húsból a rokonoknak, szomszédoknak, barátoknak is. Egyharmadát pedig a szegényeknek és éhezőknek adják. Az a cél, hogy az emberek összegyűljenek és mindenki lássa, hogy egyetlen éhező szomszéd sem maradt áldozati étel nélkül ezen a napon.

Az interjú elkészülte előtt pedig néhány hónappal az Eid-ul-Adha idején bursai üzletemberek egy csoportja a szudáni Darfúrba utazott, ahova három bikát vittek, és a levágásuk után az ottani szegények között osztották szét az ételt. A helyiek ekkor meggyőzték néhány vállalkozót arról is, hogy támogassák egy darfúri iskola létrehozását, ahol helyi fiatalok tanulhatnak.

Forrásgyűjtés a Gülen projektek számára

Gülen Törökországot és az emberiséget is érintő egyik legfőbb és talán legfontosabb elképzelése, hogy a minőségi oktatás elősegíti az emberek személyes fejlődését, és átvezetheti Törökországot a modern, XXI. századba. Ennek érdekében ösztönözte az iskolák létesítését előbb Törökországban, majd szerte a világban. Ehhez pedig szükség volt a titkárokat, tanárokat, diákokat beleértve a mozgalom minden tagjának elkötelezettségére, és anyagi helyzetének megfelelő hozzájárulására. Ennek eredményeképpen minden általam meglátogatott csoport fel tudott mutatni egy-egy általuk támogatott oktatáshoz kapcsolódó projektet. Ide sorolhatók a kollégiumok, előkészítő tanfolyamok, iskolaépítések és a rászorulókat számára biztosított tanulmányi ösztöndíjak is.

Minden iskolának önálló könyvvitele van, és független könyvelőkkel rendelkezik. Beszámolóval tudnak szolgálni a helyi és az állami hatóságok mellett a szponzorok felé is. A helyi támogatókat kérésre bármikor tájékoztatják a projektek előrehaladásáról, mivel építőipari vállalkozóként, könyvelőként az igazgatótanácsban, tantestületben stb. helyet foglalva sok esetben személyesen is felelősek azokért. Ennélfogva az adományok felhasználása számukra könnyen ellenőrizhetővé, a pénzügyek pedig átláthatóvá válnak. Az egyik vállalkozó további részleteket is elárult:

„Először is, tudni érdemes, hogy a mozgalom sokféle ember bizalmát élvezi. Azok, akik a tevékenységeket finanszírozzák, nem aggódnak amiatt, hogy a támogatások eléri-e céljukat és nem követik nyomon a pénzüket. Azonban ha mégis tudni szeretnénk róla, akkor minden információt az érdeklődők rendelkezésére bocsátanak, ami alapján meggyőződhetnek a helyes felhasználásról.

A mozgalom tevékenységének egy houstoni pénzügyi támogatója ugyanígy nyilatkozott: „Bár a projektek részleteiről nem tudok, de ezeket az embereket jól ismerem és megbízom bennük. Ezért, amikor támogatom őket, tudom, hogy jóra használják.”

Például, az egyik délkelet-törökországi városban, Mardinban a helyi vállalkozók már három éven keresztül találkoztak (1988–1991), amikor rájöttek arra, hogy az állam nem csak a városban, hanem az egész délkeleti régióban képtelen olyan oktatást biztosítani, amellyel a diákok sikeresen teljesíthetnék az egyetemi felvételiket. Ezeknek a vállalkozóknak a többsége részt vett korábban Gülen előadásain, így tisztában voltak az oktatás kiemelkedő szerepével, és az új modern iskolák szükségességével. Ösztönözte őket az izmiri, isztambuli és gaziantepi Gülen-iskolák sikere, valamint a kutatáson alapuló oktatás és a nemzetközi tudományos versenyeken elért eredmények, amelyek megkülönböztették ezeket az iskolákat az állami intézményektől. Az ezekben az iskolákban tett látogatások során kiderült számukra, hogy nem csak üzletemberek, hanem munkások, tanárok és köztisztviselők is vannak a szponzorok között.

A mardini üzletemberek városukban egyre több olyan ember számára tudták bemutatni az oktatással kapcsolatos elképzeléseiket, akiknek a segítségét tudták kérni. Voltak, akik pénzt ajánlottak fel, mások támogatókat ígértek, s voltak olyanok, akik az építőanyag és munkaeszközök beszerzésében vagy kétkezi munkájuk felajánlásával segítettek. Manapság Mardinban minden tanár legalább egy középiskolás diák havi költségeit fedezi a Gülen-iskolákban.⁶

Egy tizenkét ankarai textilipari vállalkozóból álló csoporttal készített strukturált interjúm során több történetet is hallottam arról, hogy miként kerültek először kapcsolatba a vállalkozók a mozgalommal. 1985-ben például egy imám érkezett a helyi mecsetbe és arra kérte a vállalkozókat, hogy segítsék egy iskola beindítását a városban. Miután elment, az emberek hetente kétszer összegyűltek megbeszélni a teendőket. A csoport vállalta, hogy támogatja az iskola felépítését. Egyesek pénzt adtak, mások pedig további vállalkozókat kerestek meg a városban, de volt, aki szolgáltatásokkal vagy építőanyaggal, betonnal, bútorokkal, de még önkéntes munkával is segített. A Samanyolu iskola így rövid idő alatt megnyithatta kapuit az első középiskolai osztály számára.

A vállalkozók csoportja a későbbiekben is rendszeresen folytatott találkozót, annak érdekében, hogy figyelni tudják az iskola igényeit és újabb támogatandó projekteket kezdeményezhessenek. Egy másik emlékezetes eset 1991-ben, a Szovjetunió összeomlását követő háború idején történt Azerbajdzsánban. Az ottaniaknak segítségre volt szükségük. Ankara pedig válaszolt: 18 vállalkozó érkezett a mozgalom tagjai által összegyűjtött pénzzel és más adományokkal Ankara különböző részeiből Azerbajdzsánba. Az egyik üzletember megjegyezte: „Ez fontos utazás volt számomra. Sokat tanultam a csoportunk tagjaitól. Különböző emberek voltak, legtöbbjük pedig nem is volt hozzám hasonlóan iskolázott, de összességében hatott rám életmódjuk és az, ahogyan Gülenről vélekedtek. Az utazás óta szorosan kötődöm a mozgalomhoz.”

A csoportból egy másik vállalkozó elmesélt nekem egy történetet, ami jól mu-

⁶ Kalyoncu (2008).

tatja, hogy miként csatlakoznak az emberek a mozgalomhoz. 1988-ban egy alkalommal olyan jogászhallgatóval találkozott, akinek az egyik ismerős vállalkozó támogatta a tanulmányait. Arra kérte a vállalkozót, hogy mutassa be néhány olyan hátrányos szociális helyzetű jogászhallgatónak, akik nem tudják fizetni az iskolai képzést. Pár nappal később egy csoport diák jelent meg a boltjában. Nem beszéltek pénzről, csak az ország és a világ problémáiról. Néhány héttel később meghívták magukhoz a vállalkozót, s bemutatták tíz, szegény családból származó jogászhallgatónak, akik Törökország különböző részeiből érkeztek. Még ekkor sem esett szó pénzről. Később néhány diák ismét meglátogatta a boltot és találkoztak a vállalkozó fiával, akinek nehézségei voltak az iskolában. Felajánlották, hogy korrepetálják a fiút, akinek a jegyei aztán jelentősen javulni kezdtek. Még ekkor sem került szóba a pénz. Aztán egy évnyi személyes ismeretség után a vállalkozó anyagi segítséget ajánlott a diákoknak, hogy befejezhessék tanulmányaikat. 1988 óta pedig töretlenül támogatja rászoruló joghallgatók ösztöndíjait.

A fenti történet jól példázza Gülen életének az 1970-es és 1980-as évekbeli korszakát, amikor egyetemi kampuszokban vagy azok mellett élt hazájában. Egy ideig tanárként dolgozott, és sok éven keresztül felügyelte középiskolások és egyetemisták tanulmányait. Bursában találkoztam egy férfival, aki bátyjával együtt Gülennek élt egy házban egyetemi éveit idején az 1960-as években. Visszaemlékezett arra a sok egyetemistára, akiket Gülen tanított és korrepetált a második emeleti lakásán. Azt állítja, hogy szerinte ezek a Gülen köré gyűlt diákok jelentették a törökországi Gülen-mozgalom magját.

Pénzügyi támogatások

A tagoktól származó pénzügyi támogatások természetesen a Gülen-mozgalomban. Több interjúalanyom is elmondta, hogy anyagi lehetőségeihez mérten a mozgalom minden tagja pénzügyi hozzájárulásokat tesz. A különböző helyi csoportok tagjai általában fizetésük 5–20%-ának felajánlásában, az éves bevétel 10%-ában és közülük néhányan 20% feletti adományozásban állapodtak meg.

A szervezésméleti kutatók általában egyetértenek abban, hogy egy mozgalom sikeressége leginkább az erőforrással rendelkezők vagy az elitek hozzájárulásaitól függ. Az erőforrásokkal bíró személyek olyan befolyásos politikusok, sikeres üzletemberek és gyárosok, akiknek lehetőségük van jelentős mértékben segíteni a mozgalmat céljainak elérésében. Nagyobb számú csoport mobilizációja is csak a befolyásos elitek támogatásával valósulhat meg, kétféle erőforrásnak köszönhetően: egyrészt az erőforráskészletek elitek általi elérhetőségével és irányításával, másrészt pedig azért, hogy az elitek szerepvállalása legitimitást és jobb láthatóságot kölcsönöz a társadalmi mozgalomnak. Ez egy olyan másodlagos erőforrást jelent, ami a mozgalom sikerességéhez elengedhetetlen.⁷

Évente egyenként egymillió amerikai dollárt adományoztak a mozgalom számára

⁷ Fireman és Gamson (1979), Olson (1965), McCarthy és Zald (1977), Garner (1996), Melucci (1999), Della Porta és Diani (1999), Morris és Staggenborg (2004).

ra azok a nagyvállalkozók, akikkel Isztambulban találkoztam. Közöttük volt egy nagy elektronikai cég tulajdonosa, egy jó forgalmú bútoripari vállalkozás tulajdonosa és egy olyan férfi, akinek a családja egy szállítmányozási vállalatot vezet. Az általuk befizetett összeg a jövedelmük 10–15%-át jelentette. Közülük ketten tagjai annak az öt támogatónak, akik a legújabb isztambuli Gülen-kórházat finanszírozták. Egy bursai üzletember jövedelmének harmadát, évente körülbelül 3,5 millió dollárt szokott felajánlani. Egy másik vállalkozó 3–4 millió dollárt utal át összesen tizenegy albániai iskolának évente. Egy harmadik ember pedig tíz országba juttat pénzbeli adományokat, így már nem csak Törökországban, hanem mindezekben az országokban barátokat talált.

További tizenkét ankarai üzletembert is megkérdeztünk még, hogy pénzügyileg is támogatják-e a mozgalom tevékenységeit, és ha igen, évente körülbelül mekkora összeggel. Mindegyikük azt válaszolta, hogy annyi pénzzel támogatják a projekteket, amennyivel csak tudják. A hozzájárulások mértéke az évi jövedelmek 10 és 70%-a között változott és 20.000-tól 300.000 dollárig terjedt. Az egyikük például azt mondta, hogy jövedelme 40%-át ajánlja fel évente, ami nagyjából 100.000 dollárt jelent, de legszívesebben a 95%-át is odaadná, ha nem kellene eltartania magát és a családját. Más valaki azt mondta: „Bárcsak úgy tehetnénk, mint a Próféta tanítványai, és mindenünket felajánlhatnánk. De ez nem könnyű.” A válaszadók olyan idősebb üzletemberekből álló csoport tagjai voltak, akik hosszú évek óta már számos projektet megvalósítottak Ankarában és külföldön is. Manapság mindegyikük a saját vállalata élén folytat üzleti tevékenységet. Naponta 2–3 órát töltenek a cégüknél és majdnem minden nap találkoznak, hogy megbeszéljék az általuk támogatott projekteket. Ennek köszönhetően hasonlóan gondolkodók szoros közösségévé váltak, akik közös célok érdekében is dolgoznak. Cetin úgy véli, hogy „egy csoporton belüli szolidaritás elválaszthatatlan a személyes küldetéstudattól és a hálózat tagjainak mindennapi érzelmi és kommunikációs igényeitől... Ezek velejáró tényezők, így önmagukban nem a végső célt vagy az öncélt jelentik, hanem természetes módon kísérik a játékoskodás során.”⁸

Egy isztambuli vállalkozó részletekkel is szolgált a tagoktól a mozgalom helyi terveihez áramló pénzösszegekről. Az interjúalanyom egy 48 éves textilipari vállalkozó volt. Ő maga a 4–5 millió dolláros évi jövedelmének 20%-át fordítja a mozgalom által életre hívott projektekre. Barátainak nyolcvan százaléka szintén a mozgalom résztvevője és támogatója. Úgy tartja, hogy nagyon őszinte és szerencsés barátságokat kötött a mozgalomban. Akkor ismerte meg a szervezetet, amikor 1986-ban az egyik barátja elhívta egy *sohbetre*, ahol az emberek Gülen írásain kívül a támogatandó helyi tervekről beszéltek. Arra a kérdésre, hogy mi a haszna annak, ha valaki támogatja a projekteket, így válaszolt:

⁸ Cetin (2010).

„Semmilyen világi hasznom nem származik abból, hogy a Gülen-mozgalmat támogatom. Ha lesz jutalmam a túlvilágon, az majd kiderül. Remélem, hogy Isten kedvére teszek azzal, hogy támogatom őket, és időmet ezekkel a jó emberekkel töltöm. Ettől eltekintve, sem nekem, sem a többi önkéntesnek sincsenek elvárásai. Isten soha nem fog már elhagyni, miután a szíved adta a jótékonyághoz. Mi adunk és Ő még többet ad vissza nekünk. Megsokszorozza azt, ami a kezünkben van. Én nem hiszem, hogy sokat tudnék adni, de Isten szemében semmi sem kevés vagy értéktelen, amit Őerte vagy az emberiségért teszünk.”

A vállalkozók és munkavállalók közül sokan a nettó jövedelmük egyharmadát is felajánlják a mozgalom céljaira. Az egyik isztambuli üzletember például a jövedelme egyharmadát visszaforgatja az üzletbe, egyharmadát a családjának szánja, s a fennmaradó egyharmadot pedig a mozgalom intézményeire fordítja. Nem tudtam pontosan meghatározni az évi jövedelmét, de bizonyos, hogy a több mint egymillió dollár értékű vállalkozása a török pénzügyi szektor egyik legsikeresebbje. Ezért úgy becsülöm, hogy több millió dolláros éves jövedelemmel rendelkezhet. A mozgalomban néhányan úgy gondolják, hogy ő az intézmények – főként az iskolák – legnagyobb támogatóinak egyike.

A tehetős emberektől és nagyvállalkozóktól származó anyagi hozzájárulások nem csak pénzügyi értelemben fontosak a megvalósult projektek és a drágán fenntartható intézmények kapcsán, hanem mert ismertséget és legitimitást biztosítanak a mozgalom számára. Az általam készített interjúk során is gyakran szóba kerültek azok az „üzletemberek”, akik lehetővé tették a hálózat céljainak elérését.

Ugyanakkor a gazdag üzletvezetők támogatása mellett a helyi csoportok mind-egyike is hozzájárul az oktatási programokhoz. A mozgalomnak van egy isztambuli csoportja, amely többségében fiatal egyéni vállalkozó mérnökökből áll és mind-egyikük egy nagyjából ezerfős szakmai szervezet tagja. Ez a csoport évente kétmillió dollárt adományoz. Ennek az összegnek a felét ők adják, míg a másik fele a családtagoktól és üzleti partnerektől származik.

A jövedelem nagyjából 10%-ának felajánlása nem csak a vállalkozókra és dolgozókra vonatkozik, hanem az isztambuli, bursai és mudanyai helyi csoportok szakmunkásaira is. Gülen hívei közül sokan eladóként, könyvelőként, önkormányzati dolgozóként, karbantartóként és gyári munkásként dolgoznak. Évi keresetük nagyjából 15.000 és 30.000 dollár között van. Az általános szokás alapján a helyi csoport jövedelmének 10%-a kerül a mozgalomhoz. Ha valaki nem tud ennyit felajánlani, akkor ígéretet tesznek arra, hogy felkeresik ismerőseiket, hogy támogassák a mozgalmat, így pótolva a hiányzó összeget. Az egyik bursai munkás egyszer megszervezte a mozgalomról mit sem tudó főnöke számára az egyik albániai Gülen-iskola meglátogatását. Ez olyan jó benyomást keltett benne, hogy azóta is minden évben jelentős összegeket folyósít a szervezet számára. Ebből is látható, hogy a mozgalom egyes terveit támogató emberek közül sokan nem is tagjai annak a hálózatnak, amelynek segítenek. Olyan családtagok, barátok, ismerősök tartoznak közéjük, akik nem a mozgalom képviselőiben támogatják a diákokat és a jótékonyági projekteket. Különösen a ramadán idején segítenek, amikor minden hívő muszlimtól elvárják az adományozást.

Az tapasztalható, hogy a munkavállalókból álló csoportok inkább az ösztöndíjakat finanszírozzák, mivel az iskolák támogatása pénzügyileg „nagyobb falat”. Évente mintegy 1800 dollárba kerül a Gülen-kollégium, s a munkások úgy érzik,

hogy egy ilyen ösztöndíjat egyedül vagy egy másik taggal könnyebben tudnak vállalni. Ezek az emberek egymáson is segítenek, ha van rászoruló. Mindig akad egy-egy kollégium a közelben, ahonnan a helyi csoportok tagjai ismerik a rászorulókat is. Előfordul, hogy a diákok látogatják meg a csoporttagokat és elmondják, kiknek lehet segíteni. A tagok gyerekei gyakran ingyen kapnak szállást a kollégiumokban. Ez hasznos a tanulás miatt és abból a szempontból is, hogy a gyerekek olyanokkal ismerkedhetnek meg, akiknek a szülők is jobban örülnek.

Az általam meglátogatott helyi körökben az a gyakorlat, hogy a tagok beszámolnak arról, mely tevékenységek éves támogatására tettek ígéretet. A hozzájárulások hangsúlyozottan önkéntesek és az egyének anyagi körülményeitől függenek, a megkérdezettek mégis azt állítják, hogy egyfajta verseny van a tagok között a felajánlások mértékét illetően. Ez elsősorban azon vagyonszerzők körében volt nyilvánvaló, akik egymásra licitáltak az adományozásban. Néhány résztvevő szerint a versengéstől eltekintve az is motiváló erőt jelent a nagyobb támogatásra, ha valaki megtudja, hogy mások közel azonos összegeket ajánlottak fel. Az egyik mérnök azt mondta, hogy „Van valamiféle versengés. Általában tudjuk, hogy ki mennyit keres, ami alapot jelent az összehasonlításra. Amikor azt látom, hogy valaki 10%-ot ad, az engem is arra ösztönöz, hogy így tegyek.”

Az Egyesült Államokban nagyjából 50 olyan csoport van, akik Gülen vallásközi párbeszédén alapuló tanításait követik.⁹ Ezek a körök egymástól függetlenül szerveztetik, bár a tagok gyakran ismerik, és a projektek kapcsán információkkal is segítik egymást. A Vallásközi Párbeszéd Intézet a Világbékéért (IID) elnevezésű csoportot 2002 augusztusában alapították a texasi Austinban, majd egy évre rá az intézet székhelye átkerült Houstonba. Az IID több mint 16 nagyvárosban szervezi tevékenységeit Texasban, Louisianában, Oklahomában, Kansasban, Arkansasban és Mississippiben. E szervezet célja – a többi egyesült államokbeli intézményhez hasonlóan – a vallásközi párbeszéd és megértés előmozdítása.

Ennek érdekében az intézet azokban a városokban támogat és szervez tevékenységeket, ahol tagjai vannak. Ezek közé tartoznak a ramadáni vacsorák, ahova a helyi közösségekből meghívják a vallásközi párbeszéd, a különböző műhelymunkák és a törökországi utazások legfőbb támogatóit. Mindezt Gülen hívei finanszírozzák, akik az intézet céljai mellett elkötelezett, többségében muszlim törökök. Sokan közülük Amerika déli államainak egyetemén tanuló török diákok, de akad köztük több vállalkozó és munkavállaló is.

Az IID költségvetése a törökországi helyi támogató csoportok példája alapján nagyjából 500 török és török-amerikai viszonylag kismértékű hozzájárulásából tevődik össze. Körülbelül a szponzorok fele helyi diák. Az első néhány évben az éves költségvetés nem érte el a 25.000 dollárt. 2006-ra viszont 500.000-re emelkedett és 2008-ban majdnem 1 millió dollár folyt be az adományokból. Ennek 80%-a az amerikai török közösség tagjaitól, míg a fennmaradó 20% a más felekezetű helyi közösségektől származik.

Számos egyetemi hallgató – akik Törökországból vagy amerikai egyetemről kapják ösztöndíjaikat – évente 2.000–5.000 dollárt is felajánlanak, pedig ez eléggé nagy áldozat részükről. Nem egyedülálló hogy még az 1.500 dollár ösztöndíjban

⁹ Michels (2008).

részesülő diákok is havonta 100–150 dollárt adnak az IID-nek, ami a keresetük durván 10%-át jelenti. Néhányuk részmunkaidős állást is vállal, hogy segíteni tudják az intézet munkáját. Sokan pedig diplomával a kezükben elhelyezkedve tudnak még többet áldozni. Az egyik tanuló szerint: „Egyetemistaként nehéz lenne nagy összegeket adományozni, de többet fogok tudni segíteni, miután megszereztem a diplomát.”

Az IID tagjainak nagyjából fele vállalkozó, vagy valamely szakmában dolgozik. Sokan közülük az Egyesült Államokban végezték tanulmányaikat, és már egy ideje ott is dolgoznak. Az ő anyagi hozzájárulásuk jelenti az intézet legfőbb bevételi forrását. Az egyik ingatlan-befektető mérnök például jövedelmének 40%-át, 50.000–70.000 dollárt ad minden évben. Egymaga finanszírozza az itfár vacsorát minden évben. 2006-ban 12 amerikainak fizette a repülőjegyét az IID által szervezett törökországi utazás során. Sajnálja, hogy az üzlet miatt kevesebb ideje jut az IID tevékenységeire, de úgy érzi, hogy a komoly anyagi hozzájárulásaival segítheti az intézet céljait. Emellett arra is időt szakít, hogy a hetente megtartott *sohbeteken* (csoporttalálkozókon) beszélgetni tudjon Gülen elképzeléseinek gyakorlatba ültetéséről.

A szervezetelméleti irodalom fő vizsgálódási témája a sikeres működéshez szükséges pénz és legitimitás mint erőforrás. Néhány szerző azonban úgy tartja, hogy az önkéntes munka szerepére nem fektetnek kellő hangsúlyt az elemzők. A mozgalmat a céljai felé hajtó cselekvő szándék és mindennapos munka nagyban függ a tagok munkájától. A mozgalom lendületességét növeli a döntéshozás decentralizációja és az önkéntes bizottságok rendszere.¹⁰ Ez ugyanúgy igaz az IID-re, mint a többi helyi csoportra is. A projektek számára felajánlott hozzájárulások nem csak pénzügyi adományok. Az egyes tagok idejük és ötleteik mellett mással – például ételfelajánlással – is segítik az IID által szervezett különféle események lebonyolítását. Ilyen alkalmak a gyakorta megrendezett vacsorák és ebédek. Általában a nőket kéri meg arra, hogy különböző török ételeket készítsenek ezekre a kisebb vagy nagyobb rendezvényekre. Azonban sem az alapanyagok árát, sem az elkészítésre szánt időt nem térítik meg anyagilag. A mozgalom önkéntesei végzik a honlapok kialakítását, fenntartását, az IID tevékenységét bemutató szórólapok, brosúrák, videók elkészítését, a törökországi utak csoportvezetéseit, más tagok elszállásolását a ramadán idején, valamint a hálózatépítést. Nem ritka, hogy az intézet tagjai 20–30 órát töltenek egy héten a mozgalommal kapcsolatos teendőkkel, pedig sokan közülük nappali tagozatos egyetemi hallgatók. Ha az általuk végzett munkákat külső emberekre kellett volna bízni, vagy ellenértékét kiszámolták volna, akkor lenne igazán látható, hogy a tagok hozzájárulásai milyen komoly jelentőségűek.

A társadalmi mozgalmak szakértői közül néhányan úgy vélik, hogy a formalizált szerkezet és átlátható munkaszervezés a sikeres mozgalom kulcsai, és hogy a központosított döntéshozatal javítja a hatékonyságot és elősegíti az erőforrás-mobilizációt.¹¹ Azonban más kutatások szerint a bürokratikus szabályok megnehezítik az alulról szerveződő csoportok mobilizációját, ugyanakkor decentralizált szerkezet

¹⁰ McCarthy és Wolfson (1996), Morris és Staggenborg (2004), Bryne (1997).

¹¹ Gamson (1975), McCarthy és Zald (1977), McCarthy és Wolfson (1996), Melucci (1999), Morris és Staggenborg (2004).

alkalmazásával a részvételi hajlandóság javul.¹² A Gülen-mozgalom esetében a decentralizált döntéshozás és ügyviteli szerkezet elősegíti a tagok bevonását és növeli a több millió támogató felelősségérzetét, akik a szervezet eredményeit magukénak érezhetik.

A pénzügyi támogatás motivációi

Amikor az isztambuli nagyvállalkozóktól megkérdeztem, hogy miért utalnak több mint 1 millió dollárt minden évben a mozgalomnak, a következő válaszokat kaptam: jobb emberekké kell váljunk, ahogyan Gülen tanítja, segítenünk kell a fiatalok képzését, Isten kedvére kell tenni, a túlvilági üdvölkért, hogy a világ legnagyobb mozgalmának részesei legyünk, és hogy reményt nyújtsunk az embereknek Törökországban és a nagyvilágban. Közülük ketten az elsők között csatlakoztak a mozgalomhoz, miután az 1970-es években megismerték Gülen tanítását és annak szellemében a helyi vállalkozókkal együtt csoportba tömörültek, hogy közösen megvitassák, miként segíthetik a célok elérését.

Az egyik nagy textilfeldolgozó cég elnöke úgy nyilatkozott, hogy őt Gülen eszméi késztetik cselekvésre.

„Megismerkedésünk a mozgalom tagjaival arra ösztönzött minket, hogy csatlakozzunk a tevékenységükhöz. S melyek a hozzám legközelebb álló elképzelések? Örömmel tölt el, ha láthatom, hogy a diákok idővel köztisztviselőkké válnak és jó emberként végzik feladatukat a közigazgatásban vagy a hivatalokban. Örülök, ha a volt diákok ilyen munkaköröket töltenek be. Úgy látom, hogy a társadalom és a kormányzat is egyre jobb utat követ és visszaszorul a korrupció.”

Az isztambuli vállalatvezetők és egyben a mozgalom fő támogatóinak egyike mesélt az első jótékonyági találkozóról, amelyet a legelső Gülen-iskola létrehozásért szerveztek és ahol Gülen tartott beszédet. Elmondása szerint az esemény célja az volt, hogy a rászoruló diákokat segítsék, valamint megismertessék a résztvevőkkel a Próféta és társai történelmi tetteit. „Láttam, hogy az emberek csekket írtak, készpénzt vettek elő, és néhányan aranygyűrűt és karkötőt is adtak. Mélyen megérintett az azonnali és bőkezű felajánlás. Rögtön úgy éreztem, hogy ebből nem maradhatok ki. A tervek megvalósulását látva pedig a mozgalom részesévé akartam válni.” További olyan adakozási formákról is beszámolt, amelyek hatással voltak rá. Találkozott olyan családos szakmunkásokkal, akik kevés keresetük ellenére a jövedelmük 20%-át is felajánlották, hogy azzal egy rászoruló tanuló ösztöndíjának felét vagy negyedét fedezzék. Feltűnt számára, hogy ezek az emberek inkább a tömegközlekedést választják, csak hogy segíteni tudják pénzzel a diákokat. A későbbi jótékonyági eseményeken pedig észrevette, hogy az emberek milyen különféle módon szereznek pénzt a projektekre. Néhányan az autójuk kulcsát vagy aranyórájukat, a nők pedig ékszereiket adták oda. Az egyik ember Izmirben egy kiskocsiból árulta az általa sült pizzát, hogy a pénzt egy közeli kisvárosban épülő kollégiumnak juttathassa. Minél több módját látta az adakozásnak, annál

¹² Gerlach és Hines (1970), Curtis és Zurcher (1974), Jenkins (1983), Bryne (1996).

inkább erősödött benne a szándék, hogy arra érdemes terveket támogasson. Végül úgy döntött, hogy a jövedelem egyharmadát visszafordítja a vállalkozásba, egyharmadából a család költekezik és a fennmaradó egyharmaddal a Gülen-mozgalmat segíti.

Egy mérnök arra a kérdésre, hogy miért adja az éves jövedelmének 10%-át a szervezetnek, azt válaszolta: „Nincs jobb indok Isten szolgálatánál. Ennek ellenkezője, ha csak magadnak dolgozol, az a kapzsiság. Mi pedig a mozgalomban – folytatta – az emberiség szolgálatáért teszünk, ahogyan Gülen tanította nekünk.”

A kis és közepes keresetűek azért támogatják a mozgalmat, mert hitelesnek tartják Gülent. Az egyik szakmunkás például így nyilatkozott: „Csodáltam, amikor azt láttam, hogy nem prédikál olyasmiről, amit ő maga sem tenne.” Egy másik ember korábban a társadalmi csoportok vitáját és küzdelmét látta, de amióta a mozgalom tagja, azóta csak pozitív dolgokat tapasztal. Tetszett neki az is, hogy Gülen nem visel szakállat, mint a legtöbb imám, és hogy a modernitás, tudományok és a globalizáció törökországi és muszlim országokbeli elfogadásáról beszél. Egy harmadik munkás elmondta, hogy tanulni szeretett volna, de nem volt rá lehetősége. Úgy érzi, hogy most legalább tesz valamit annak érdekében, hogy valaki más tanulhasson.

Néhány helyi csoportban azt is mondták, hogy amit Isten ad, azt meg kell osztani, és ezt az embereknek kell megoldaniuk. Ezt így ecsetelte az egyik tag: „Ismerünk önzetlen embereket a történelemből, akik Isten akarata szerint megosztották javaikat, így mi is szerények lehetnénk.”

A török hagyomány szerint az adományozó nem ismeri személyesen azt, akinek felajánl, így nem keletkezik semmilyen kötelezettség a segítségből. Az adakozóra inkább mint Isten küldötteire tekintenek, mintsem jótékony adományozókra. A bursai vállalkozók nem íratják be gyerekeiket abba az iskolába, amelynek a telkét ők vásárolták. Ezáltal a jótét nem vegyül személyes érzelmekkel. Ezt a tagok így magyarázták: „Nem akarunk túl sok részletet megtudni arról, hogy mit támogatunk, vagy hogy melyik diák kap ösztöndíjat, mert akkor az egész túlságosan személyessé válik. Inkább a segítségre szoruló diákoknak létrehozott pénzalapba helyezzük az adományt, így senki sem tudja, hogy kiket támogat. Ugyanakkor néhányunk ismeri az ösztöndíjas diákokat, ezért általánosságban tudjuk, mire használják fel a pénzünket.”

Egy 48 éves isztambuli üzletember a következőt mondta: „A mozgalom tagjai megvalósítják az ötleteiket, és el is mondják, hogyan érhető el a siker. Mivel az emberek megbíznak bennük, ezért amikor a tagok segítséget kérnek, akkor úgy fogják fel, mintha Isten kérné őket, nem pedig halandók. Úgy gondolom, hogy ezért sikeresek. Ha a szervezetből bárki hozzánk jönne segítségért, akkor minden tőlem telhetőt megtennék, és a barátaimat is erre kérném.” Majd azzal folytatta, hogy az adakozás tulajdonképpen Isten szolgálata, azáltal, hogy az ő teremtményeit segítjük, ez pedig gyakran közeli viszonyba hozza a támogatókat egymással. Cetin úgy véli, hogy

„A jótékonykodás gyakorlata viszonylag állandó jellegű szerveződést hoz létre. Az emberek cserélődnek, de a tevékenység folytatódik tovább. Az egyéni szükségletek és kollektív célok nem kizárják egymást, hanem egy és ugyanazt a dolgot jelentik. E két tényező szorosan összefonódik a Gülen-mozgalom tevékenységének módjával a mindennapokban... A meghatározott célok érdekében folytatott jótékonyosság és azok szemmel látható eredményei erős

szolidaritást eredményeznek.”¹³

Az egyik mérnök úgy vélte, hogy az emberek befektetik pénzüket életükben, aztán a túlvilágon jutalmat kapnak a jó befektetésért. Szerinte a diákok a tanulással nagy befektetést tesznek, ezért abban szeretné őket segíteni, hogy később termékeny életet éljenek, így örökkévaló túlvilági jutalomban részesülhessenek, és másokat is segíteni tudjanak.

Nem a pénzügyi nyereség motiválja az adakozást, de a különböző társadalmi rétegeket képviselő interjúalanyok úgy vélik, hogy a csoportok elképzeléseire szánt pénzek anyagilag is megtérülnek: a vállalkozások még nagyobb profitra tesznek szert, a dolgozók fizetése és munkakörülményei pedig javulnak. Ezekre a sikerekre Isten adakozókra tett áldásaként tekintenek. Az egyik tag ezt így foglalta össze: „Ha valaki adományoz, akkor nagyobb lesz a bevétele is, hiszen Isten bőséggel jutalmazza őket.”

Bizalom és megbízhatóság

Minden csoportnál, ahol jártam, a tagok elmondták, hogy biztosak a pénzek jó felhasználásában. Többször megjegyezték, hogy nem aggódnak, mire használják a pénzt, mert tudják, hogy jó ügyet szolgál. Gyakran említették azt is, hogy látják az eredményeket. Ez alatt azt értették, hogy ismerik az iskolában és előkészítőkön jól teljesítő diákokat. És látják azt is, hogy a Gülen-iskolákban végzett tanulók bekerülnek a legjobb hazai és külföldi egyetemekre. Sokan közülük szintén a mozgalom tagjaivá válnak az egyetemi évek alatt. A kisközösségek tagjai gyakran meglátogatják a közép-ázsiai és más országban működő iskolákat, hogy megismerjék azok eredményeit. A támogatók ismerik a Gülen-kórházakban ápolat ismerőseik elégedett beszámolóit is arról, hogy milyen humánus módon kezelték őket az orvosok és az ápolók. A Kimse Yok Mu segélyszervezet által támogatott rászorulóknak beszámolóit pedig elhangzanak a helyi csoportokban és a médiában is. A mozgalom tagjainak a *sohbeteken* belül és a média segítségével végzett jó kommunikációs tevékenységnek köszönhetően a megvalósult projektek ismertté válnak, így a támogatókat is biztosítják a pénz jó felhasználásáról és a látható eredményekről.

Tagtoborzás

A tagok közül sokan csak akkor hallottak először a mozgalomról, amikor annak kollégiumaiban laktak, az előkészítőkre jártak vagy az egyetemen régi tagokkal találkoztak. Mások a családtól vagy barátokról hallottak a szervezetről. Az egyik isztambuli vállalkozót például az orvostanhallgató bátyja egy alkalommal meghívta Ankarába még az egyetemi éve alatt. Egy olyan Gülen-kollégiumban szállt meg, ahol 20 egyetemista lakott. Azt mondta, hogy azonnal megállapította, hogy ezek-

¹³ Cetin (2010).

nek a diákoknak mások az értékeik, elképzeléseik és máshogy tekintenek egymásra, mint a többiek. Visszaemlékezett, hogy az első reggel sokáig aludt, s az egyik diák egy kiadós reggelit készített neki, mielőtt az egyetemre indult volna. Nagyon megkedvelte őket és tudni szerette volna, hogy mi készítette őket arra, hogy együtt éljenek. Megtudta, hogy közülük többen olyan ösztöndíjban részesülnek, amelyet a helyi vállalkozók finanszíroznak. Amikor ő maga is vállalkozó lett, eszébe jutottak az ott tapasztaltak, és a támogatások által ő is részese kívánt lenni a mozgalomnak.

Sok interjúalanyomhoz hasonlóan az egyik mérnök is az egyetem alatt ismerete meg a Gülen-mozgalmat. Az élete értelmét kereste. Az unokatestvére bemutatta olyan tagoknak, akik ugyanarra az egyetemre jártak és egy kollégiumban laktak együtt. Előbb csatlakozott hozzájuk, majd a közösség részévé vált.

Más mérnökök, de számos orvos is, akikkel beszélgetést folytattam, valamely törökországi városban elvégzett egyetemi előkészítő idején került először kapcsolatba a szervezettel. Az egyik mérnök például egy értelmiségi társaság tagja szeretett volna lenni, de ilyet nem talált a szélsőjobbaldali nacionalisták között, akik közé gyakran járt. Azt mondta: „Mindent megtaláltam, amit kerestem, amikor Gülen híveivel találkoztam az előkészítőn. Ott volt egyszerre a vallás, a nacionalizmus, a tudomány, intellektualizmus és egy olyan világszemlélet, amit magaménak vallok.” Ezután Gülent is hallotta beszélni, aki harc helyett a mások megértésére hívta fel a figyelmet. Szerinte egy csónakban evez minden emberi lény. Nacionalistaként pedig mindenki az ellenségeddé válik. „Amikor Gülent hallod, akkor megérted, hogy egymás testvérei vagyunk. Elmagyarázta nekünk, hogy a keresztényeknek, zsidóknak és muszlimoknak közös gyökereik vannak. Gülen felnyitotta a szemünket és észrevettük, hogy a többi ember a barátunk. Azelőtt különbözőnek láttuk őket, de ő megtanította nekünk, hogyan érezzük magunkhoz közel őket.” Ezután elmondta, hogy még a vállalkozásunkkal is segíthetünk másokon, de globálisán kell gondolkodnunk és nem csak Törökországra kell összpontosítanunk, hanem támogatnunk kell barátainkat még akkor is, ha külföldre mennek.

Az egyik gyári munkás az államilag támogatott előkészítő tanfolyamon vett részt Isztambulban, de azt vette észre, hogy a különórákat elvégzők nem túl sikeresek az egyetemi felvételikén. Találkozott néhány olyan diákkal, akik a Gülen-féle előkészítőkre jártak és sokkal komolyabban vették a tanulmányokat, így átiratkozott hozzájuk. Ott megismerhetett olyan embereket, akiket tisztelt, köztük a tanárait, akik nagyon elkötelezettek voltak és az előírt foglalkozásokon kívül is segítettek a tanulókat. Tudni szerette volna, hogy mi motiválta őket ebben, ezért Gülenről és az eszméiről kezdte kérdezni őket. Végül nagyon megtetszett neki a mozgalom és olyan akart lenni, mint ők.

Az elkötelezettség kialakítása

Az elkötelezettség-elméletre is hatást gyakorló Kanter amerikai utópiáról szóló tanulmányának legfőbb következtetései szerint háromrétű elkötelezettség szükséges

egy közösség megmaradásához.¹⁴ Elsőként biztosítani kell, hogy az egyéni érdekek érvényre jussanak.¹⁵ Másodsorban pedig az egyéneknek érzelmi kapcsolatot, szolidaritást kell érezniük a mozgalommal,¹⁶ harmadrészt pedig a csoport tagjainak tapasztalniuk kell a morális és transzcendentális közösséget a csoporton belül.¹⁷ Ezek a mechanizmusok felfoghatók olyan stratégiaként is, amely a csoport felé irányuló elkötelezettség értékét növeli, míg a más csoportok felé irányuló elkötelezettség értékét csökkenti. Más szóval ez a folyamat egyszerre választja el az egyént minden egyéb lehetőségtől és köti egy adott közösséghez. Kanter kutatása pozitív korrelációt mutat az áldozathozatal és befektetés között az elkötelezettség kialakulásával kapcsolatban. Minél nagyobb az anyagi áldozatvállalás, annál nagyobb értéket tulajdonít az egyén a csoportnak. Jelen könyv adatai alátámasztják Kanter állítását, a pénzügyi támogatások nem csak a mozgalom céljainak elfogadásához kötődnek, az adakozás önmagában is elkötelezettség a közösség iránt.

Kanter felfogása szerint a csoport céljai összeolvadnak az egyén saját életének céljáról alkotott elképzelésével. A csoport céljai táplálják az egyén önértetét és a közösség az egyén territóriumává válik, tehát az ember és a csoport elválaszthatatlan lesz, ezáltal pedig teljesül Kanter első feltétele a csoport fennmaradásával és sikerével kapcsolatban. A mozgalom tagjaival készült interjúk is alátámasztják, hogy a tagok a szervezet céljait sajátjukként értelmezik. Identitásuk alapját a mozgalomban való tagság, a helyi közösségek munkájában való részvétel és a jótékony-ság jelenti.

Kanter második feltétele jelenik meg a célok érdekében való együttműködés során kialakult érzelmi kötelékek képében. A csoporton belüli szolidaritást erősíti, hogy a helyi körök azonos foglalkozású vagy hasonló háttérrel rendelkező emberekből állnak. Minél jobban integrált valaki a közösségben, annál erősebb a részvételi hajlandósága.¹⁸ A részvétellel egy bizonyos társadalmi csoporthoz való tartozást lehet kifejezni, melynek során az egyén haszna abból származik, hogy egy nagyobb közösség részese. Minél intenzívebb a kollektív részvétel a hálózat tevékenységében, annál jobban és hosszabb ideig képes a mozgalom a mobilizációra.¹⁹ A Gülen-mozgalom erősíti az egyén szándékát arra nézve, hogy részese legyen a jótékony-sági tevékenységeknek a hozzá hasonló gondolkodású elkötelezett emberekkel való együttműködés során.

A harmadik feltételt, vagyis a morális, transzcendentális közösségi lét kialakulását pedig a Gülen tanításairól szóló beszélgetések, a Korán felolvasások és a Próféta életéről írt hadíszok olvasása teremti meg. A jótékony-sági tevékenységek célja és a mögötte álló szándék ezért többet jelent mások megsegítésénél. Az ő felfogásuk szerint mindez az isteni teremtetésben és folyamatos gondviselésben gyökerezik.

Kanter úgy véli, hogy a csoport léte és céljai felé irányuló egyéni elköteleződés mélyebb mechanizmusait áldozathozatalnak lehet nevezni. Egy csoportra áldozott idő

¹⁴ Kanter (1968).

¹⁵ Konovsky és Pugh (1994), Rioux és Penner (2001).

¹⁶ Van Vugt és De Cremer (1999), Fine (1986), Jacobsen (1988).

¹⁷ Hales (1993), Cetin (2008).

¹⁸ Klandermans (1989).

¹⁹ Melucci (1999).

és erőforrás nemcsak a csoport felé indukál kötelezettségvállalást, hanem azon túli valódi elköteleződést is jelent. A Gülen-mozgalom tagjai személyes erőforrásaikat áldozzák a közösségre és csoportjuk tevékenységeire, az adakozás folyamata pedig még erőteljesebb elköteleződést teremt a csoporttal és eszméivel kapcsolatban.

Az iszlám alapeszmények arra ösztönzik a mozgalom tagjait, hogy időt, energiát és a jövedelem egy részét áldozzák Gülen-projektekre, s ezzel egy időben szilárdan elköteleződjenek a mozgalom iránt. A helyi közösségek egyik legnagyobb erőssége, hogy lehetőséget teremtenek a Korán, a prófétai hagyományok és a Gülen munkáin alapuló eszmék megvitatására. A kisközösségek lelki ösztönzést nyújtanak az adományozáshoz, így nem lehet rájuk csupán pénzgyűjtőként tekinteni. Szándékosan vagy sem, a mozgalom szerkezete szilárd szervezőelveken nyugszik, s ez visszaköszön a nemzetközi terjeszkedés során is.

Az adományozás iszlám-török hagyományai*

Annak megértéséhez, hogy milyen motiváció és indok alapján támogatják törökök milliói anyagilag és egyéb hozzájárulásokkal Gülen mozgalmát, meg kell értenünk a jótékonyság és emberközpontúság török történelmi hagyományaihoz köthető kulturális és vallási szokásokat. Nyilvánvaló, hogy a mozgalom Törökországban bontakozott ki és a szervezet tevékenységét elsősorban törökországiak és a török diaszpóra képviselői végzik. Számos társadalomtudós szerint a mozgalom eredendően a török kultúrához és különösen az iszlám törökországi felfogásához kötődik,¹ míg mások találóan úgy jellemezték a mozgalmat, hogy az a „hagyományok továbbélése a modern korban”, és e hagyományok középpontjában az iszlám török értelmezése áll.² Lehetetlen ezért a török kultúrában rejlő adakozási és vendégfogadási szokások figyelembe vétele nélkül elemezni a mozgalom tevékenységére felajánlott nagylelkű adományok mögötti motivációkat.

A média az utóbbi időben úgy foglalkozott a mozgalom egy-egy intézményének és projektjének finanszírozása ügyével, hogy nem fordított kellő figyelmet az adományozás történelmi-kulturális jelentőségére. A témával kapcsolatos néhány tudományos értekezés³ mellett törökországi és külföldi lapok, folyóiratok és blogok hasábjain, illetve különféle televízió-műsorokban is megjelentek bizonyos vádaskodások a hálózat pénzügyi forrásairól. Közöttük az is, hogy a mozgalom olyan külföldi forrásokból kap támogatást, mint a CIA, a Moszad, a Vatikán, Szaúd-Arábia, Irán vagy Oroszország. A mozgalom politikai és ideológiai ellenzői szerint a hálózat tevékenységét adományokkal és önkéntes munkával támogató embereket politikai hatalomszerzés és/vagy az ország, vagy az egész világ radikális iszlám vagy katolikus hitűvé tétele motiválja. Azonban az általunk készített interjúk adatai szerint a mozgalom legtöbb török-muszlim, külföldi és nem muszlim szimpatizánsát valódi emberbaráti érzés vezérli az adakozásban. Graham Fuller, a CIA Nemzeti Hírszerző Tanácsának volt alelnöke, a RAND Corporation politikai elemzője, a Közel-Kelet és a muszlim országok szakértője például úgy véli, hogy a Gülen-iskolák számának növekedése olyan nagyvállalkozók nagylelkűségének köszönhető, akik a támogatást nemcsak a *zekat* (segítségnyújtás, mint a szegények támogatásának és

* A fejezet társszerzője Dr. Zachary Baskal

¹ Yavuz és Esposito (2003), Park (2007), Fuller (2008).

² Ozdalga (2000), Michel (2005), Ergene (2007).

³ Ebaugh és Koç (2007), Kalyoncu (2008).

a gazdasági egyenlőtlenségek csökkentésének eszköze) egyik formájának tekintik, hanem inkább az *ihsan*, vagyis egy olyan mélyebb spirituális motiváció eredményének tartják, amelynek célja, hogy az egyén hitéből fakadó „jócselekedetei” által érje el a lelki üdvösséget. Fuller azt is állítja:

„...A Gülen-mozgalom tevékenységei közül a több száz intézmény létrehozását lehetővé tevő iskolaépítési program a legfontosabb. Az erre szánt pénzek a közösségtől és olyan tehetős nagyvállalkozóktól érkeznek, akik szerint az iskolaépítés a mecsetépítés modern kori megfelelője.”⁴

A török-muszlim vállalkozóknak a mozgalom oktatási kezdeményezéseire vonatkozó támogatási kedvét Fuller a sajátos iszlám felfogással magyarázza. Így kiváltéppen az adományozás és vendégszeretet török hagyományai és általánosságban az iszlám szokások rövid bemutatása rávilágíthat a Gülen-mozgalom tevékenységeinek sajátosságaira, a pénzügyi forrásokra és a mozgalmat sokféleképpen támogató rengeteg ember motivációjára. A nem öncélú társadalmi mozgalmak – mint amilyen a Gülen-mozgalom – legfontosabb ismertetőjele, hogy a tagok idejüket, pénzüket és energiájukat áldozzák bármiféle anyagi viszonzás elvárása nélkül. Benutadjuk ebben a fejezetben, hogy a Gülen-mozgalom jellegét meghatározó néhány kulcs-tényező – mint például az önfeláldozás, áldozatvállalás és segélyezés erényeinek vállalása és gyakorlata – a török-iszlám kultúrában gyökerezik.

Az adakozás és vendégszeretet történelmileg mélyen beágyazódtak a török kultúrába. A nagyvonalúság, vendégszeretet és jótékonyság hagyományai azokhoz a közép-ázsiai kultúrákhoz köthetők, amelyből a török népcsoport is eredeztethető. Az Ázsia középső részén élő nomád török törzsek a XI. és X. században vették fel az iszlám vallást. Az iszlám felvételében szerepet játszó különböző okok egyike volt az iszlám megjelenése előtti életmód, értékrendszer, erkölcs és az iszlám előírásai közötti hasonlóság. A legnagyobb valószínűség szerint az iszlám megerősítette, intézményesítette és spirituális jelleggel gazdagította a pogány török kultúrát, néhány szokás pedig feledésbe merült – mint ahogyan az más nagy vallások és a kisebb közösségek érintkezése során is történt.

Sokszor a pogány török kultúrából öröklődtek bizonyos szokások, gyakorlatok és hagyományok, amelyeket általában az iszlámmal hoznak összefüggésbe. Mivel azonban az iszlám nagyon hasonló hagyományokat és szokásokat teremtett, így nehéz megállapítani, hogy melyek köthetők az iszlámhoz és melyek a korábbi török kultúrához. Figyelembe véve, hogy a legtöbb iszlám és iszlám előtti török adakozási és vendégfogadási hagyomány általában fedi egymást, így e fejezetben a továbbiakban a „török kultúra” eredendő részének fogjuk tekinteni. Rá kell mutatnunk arra a tényre is, hogy a különféle vallási rendek (például a konyai mevlána dervisrend) világszemlélete, gyakorlata, valamint kulturális-vallási produktumai (például Mevlána Dzsalál ad-Dín Muhammad Rúmí hatrészes verskötete, a Mathnáviye Manávi) hozzájárultak a térség kulturális értékeinek kikristályosodásához és egyben azok részeivé is váltak. Ezért lehetetlen elválasztani őket egymástól.

A korai török történelem egyik legfontosabb szöveges forrása a Korkut apó könyve című eposz, amely a Kr. u. VIII. században, az oguz törökök hőskorában játszó-

⁴ Fuller (2008).

dik. A műben szerepelő legendák a török törzsek sámánista közösségből muszlim társadalommá való átalakulását, és az adakozás, valamint vendégszeretet továbbélő hagyományait írják le. A muszlimok körében manapság már nem gyakorolt lóhús- és alkoholfogyasztás szokását is megemlíti benne, az imára hívást (*ezán*) pedig így írja le: „amikor a nagyszakállú perzsa az imára hívó éneket recitálja” – kifejezve, hogy az új vallás akkoriban még nem volt a török társadalom szerves része. Azonban ugyanezen történetekben szerepelnek leírások azokról a gyűlésekről és meghívásokról is, amelyeken a család- vagy törzsfők egy nagy esemény keretében sok ajándékot osztottak szét a vendégek között. A pogány törökök számos eseményen adtak lakomát: gyermekszületéskor, házasságkötéskor, névadó ünnepségek alkalmával, a törzs tagjainak távoli vidékekről való visszatértekor, szerencsecsináló rituálékon és halálozások alkalmával. Az ősi török hagyományok közül napjainkban is élő szokások a lakodalmak, a lánykérő családlátogatások és az áldozati állatok levágása a ház vendégeinek számára.

A török társadalom manapság széles körben ismert vendégszeretetről (*misafirperverlik*). A Törökországba utazók időről időre igazolják a török vendégszeretet létezését. A *Tradition and change in a Turkish town* (Hagyomány és változás egy törökországi városban – a ford.) című könyv szerzője e jelenséget így írja le:

Nehéz lenne eltúlozni a vendégszeretet és nagylelkűség fontosságát a törökök és más közel-keleti népek esetében. A közösség tagjai elismerik és tisztelik azokat, akik e két erényt gyakorolják. Egy török otthonban a vendéggel úgy bánnak, mint egy uralkodóval. A legjobb helyeket kínálják fel, a legjobb ételeket és italokat hozzák neki, a vendég kényelmére pedig a háztartás minden tagja figyel. [...] Viszonzásul a vendégek nagyon udvariasak és hálásak. Az egyik legelterjedtebb formája a köszönetnyilvánításnak az „Allah fogadja el törekvéseidet” kifejezés használata, amely jelzi, hogy a nagylelkűség és vendégszeretet egyúttal vallásos erények is.⁵

Számos antropológiai elemzésben a török vendégszeretet magától értetődő jelensékként tűnik fel, és – érdekes módon – a szerzők kevés figyelmet fordítanak a társadalom tagjainak a vendégekkel és a vendégfogadás kötelezettségeivel szembeni rendkívül pozitív hozzáállására.⁶ A török vendégszeretet a mai napig élő jelenség, annak ellenére, hogy a megváltozott munkavállalási és demográfiai körülmények az iparosodott területeken és a városokban a vendégfogadási szokások átalakulására is hatással voltak. A számtalan nyelvi kifejezés az emberek meggyőződésével együtt segít ápolni és fenntartani az iszlámban és a nomád kultúrában gyökerező vendégszeretetet a mai Törökországban is.

Korkut apó történetei több példát is tartalmaznak a török vendégszeretettel kapcsolatban. Amikor a törzs egyik tagja meghalt, a rokonok levágták a lovait, és halotti tort rendeztek. Az egész közösséget érintő döntések meghozatala előtt pedig a törzs vezetői pazar lakomát rendeztek családjaik számára, ahol az étel mellett a teríték is a vendégeké lehetett. A történetek szerint az emberek elítélték vagy lekicsinylően beszéltek azokról az otthonokról, amelyek nem fogadtak vendéget. A bölcs Korkut apó, akit tisztelet övezett akkoriban, azt mondta: „Le kellene rombolnunk

⁵ Magnarella (1974).

⁶ Lásd például: Piece (1964), Magnarella (1974), és Delaney (1991). E szerzők tekintetbe veszik a török vendégszeretet, de kevésbé adnak magyarázatot a jelenségre.

azokat a gyászos sátrakat, ahova nem jár vendég.” A történetek alapján az emberek akkoriban úgy hitték, hogy ha ételt adnak a szegényeknek, vendéget fogadnak és nagy lakomákat adnak, akkor a kívánságaik is valóra válnak. Egy feleség a következő tanácsot fogalmazta meg férjének, aki gyerekeket szeretett volna, de évek óta képtelen volt a gyereknemzésre:

Kerekedj fel, tarka sátradat
 Verd fel a földre, és vágasd le lónak ménjét,
 Tevének csődörét, juhnak kosát.
 Vendégeld meg a belső- és külső-oguz bégeket.
 Éhest, ha látsz, lakasd jól,
 Mezítelent, ha látsz, ruházd fel,
 Az adóst pedig mentsed fel az adósságától.
 Halomnyi húst halmozz fel, tengernyi kumiszt készíttess,
 És rendezz nagy lakomát. Ott mondd el kívánságod.
 Az egyikük hálaímaja majd meghallgatásra talál Istennél,
 És ad nekünk egy derék gyermeket.⁷

A vendégfogadással kapcsolatos egyéb tanácsok és gyakorlatok valószínűleg az iszlám előtti kultúra emlékei, ugyanakkor az iszlám szokások is hasonlóak. Például, ha egy idegen kopog az ajtón, akkor be kell őt hívni, bőséges étellel kell kínálni és három napra elszállásolni. Csak a három nap elteltével illik a látogatás okáról érdeklődni. Ez a háromnapos időkeret mind a török szájhagyományban, a közmondásokban⁸, mind a Mohamed próféta életével és tetteivel kapcsolatos történetekben (hadisz) is gyakran előfordul. Mindemellett a törökök „Isten által küldött vendégnek” (*Tanrı misafiri*) nevezik azt, akinek nincs semmilyen előzetes ismerete vendéglátójáról.

A török *Tanrı* kifejezés használata az arab vagy perzsa szavak helyett arra utal, hogy a váratlan vendég elnevezése az iszlám előtti korszakból származik. Korkut apó könyvének narrátora bizonyos jellemvonások alapján három csoportba sorolja a nőket, melyek közül leginkább azokat méltányolja, akik befogadják, és étellel kínálják a vendéget, akár uraik távollétében is. Ezt a gyakorlatot később a vallás is átvette, és – az otthon megfelelő térelválasztásával, a férfiak és nők vegyes társaságban való viseletével, beszédtemájával és viselkedésével kapcsolatos néhány korlátozó szabály hozzáadásával – a török kultúrában tovább él napjainkban is.

Ugyanakkor az is lehetséges, hogy az „Isten által küldött vendég” kifejezés arra a Koránban szereplő történetre utal, amelyben Ábrahám próféta három „ismeretlen” vendéget fogadott, akikről aztán kiderült, hogy Gábrriel arkangyal és két másik angyal, és akik azért érkeztek, hogy hírt hozzanak felesége, Sára gyermekáldásáról,

⁷ Dede Korkut p. 29. [Dede Korkut könyve. Fordította: Adorján Imre és Puskás László. L'Harmattan, Európai Folklor Intézet, 2002](a ford.)

⁸ Lásd például „Egy vendég három napig vendég”, vagy másképpen „A vendégség három napig tart”. Ez a szólás arra utal, hogy háromnapos vendégség mindkét fél számára elfogadható, és az ennél hosszabb tartózkodás terhet róna a vendéglátóra, hacsak a vendég nem segít a családtagokhoz hasonlóan a háztartásban.

figyelmeztessék Szodoma és Gomora elpusztításáról, valamint megmentse unokatestvérét, Lótót és családját, valamint néhány hívőt. A váratlan vendégek, utazók és idegenek ajtóban történő nagylelkű fogadtatásának vallásos motivációját egy rimes közmondás is példázza: „Minden estére úgy tekints, mint az Elrendelés éjszakájára, és minden vendégre úgy, mintha Hizir érkezne hozzád.” („*Her geceyi Kadir, her geleni de Hizir bil*”). Ebben a szólásban szereplő Hizir muszlim prófétáról azt tartják, hogy a szűkös időkben jelenik meg, ismeri a Láthatatlanokat és akinek a szellemét csak a jámbor emberek láthatják, ezért a törököknek úgy kell bánniuk a hozzájuk betérő idegenekkel, mint egy szentéletű emberrel. A szólás arra is utal, hogy a vendégszeretet ugyanolyan fontos a mindennapokban, mint a lélek felkészültsége az elrendelés éjszakájára, mely a ramadán utolsó napjainak valamelyikére esik, és a Korán (97:3) alapján úgy tartják, hogy ekkor imádkozni „sokkal többet ér, mint ezer hónapon át imádkozni.”

Mindezek mellett léteznek az ősi török kultúrából eredő, más iszlám adakozási szokások és hagyományok, amelyeket a nomád törökök vándorlásuk során a közép-ázsiai sztyeppéktől magukkal vittek Anatóliába, majd Észak-Afrikába, később pedig az Oszmán Birodalom égisze alatt a Balkán-félszigetre. A Korán által előírt és Mohamed próféta (Kr. u. 570–632) által javasolt adakozási szokások szinte változatlanul éltek tovább az Oszmán-kor előtt, az Oszmán Birodalom idején és a modern török társadalomban. Az itt tárgyalt legfontosabb fogalmak a *szadaka*, a *zakát*, a *kurbán*, a *vakıf*, az *alülük*, a *bereket*, a *komşuluk* és a *karz-i hasen*. Ezekkel összefüggésben fogjuk megvizsgálni az adakozással, vendégfogadással és szomszédsággal kapcsolatos ismertebb török közmondások és szólások szociolingvisztikai jelentőségét is. Végül pedig bemutatjuk, hogy a Gülen-mozgalom eszméi, tevékenysége és a velük kapcsolatos folyamatok miként tudták elősegíteni az adakozás török-iszlám hagyományainak egyéni és csoportos kifejezését.

Az adományozás legfontosabb fogalmai a török kultúrában

Szadaka

A törökök számára az egyik legfontosabb adakozásra buzdító prófétai cselekedet a *szadaka*, amelynek jelentése „jótékonyság”, „alamizsna” vagy adomány, amit Isten kegyeinek elnyerése és másvilági jutalom reményében adnak (vagyis nem földi javak, hírnév, hatalom vagy társadalmi elismertség utáni vágy miatt).⁹ A *szadakában* részesülőknek nem kell valamelyik vallási közösséghez tartozniuk. Bármely rászoruló kaphat adományt. A *szadaka* általában tárgyi vagy pénzbeli ajándék, azonban a hadiszok szerint bármely szívesség, akár egy muszlim hittársra való mosoly is *szadaka* lehet, amelyért spirituális jutalom remélhető. Az emberek így például a pénz, étel, ital, ruhák, könyvek mellett munkájukat és idejüket is felajánlhatják *szadakaként*. A különböző hadiszokban a *szadakára* tett utalások általában valamiféle körülményhez kötik az alamizsnát, például: a szomszédoknak és rokonnak

⁹ Érdekeség, hogy a jótékonyság arab kifejezése, a *sadaqah* az igazság, *sidq* szóból származik.

adott *szadaka*, pénteki vagy ramadáni *szadaka*, a mekkai, medinai vagy jeruzsálemi *szadaka*, a titkon átnyújtott *szadaka* és a különleges érdemnek tartott, önfeláldozást követelő *szadaka*.¹⁰

Az emberek vallásosságától függetlenül a *szadaka* adományozása a modern török kultúrában is széles körben elterjedt gyakorlat maradt. Az oszmán korszakban a legkülönbözőbb alkalmakkor adományoztak *szadakát*, melyet az anonim adakozók a mecsetek gyűjtődobozába, a mecseten kívül, az utcára kirakott „*szadaka köre*” helyeztek vagy *aş evlerit* (népkonyha) működtető valamely *vakıf* (alapítvány) és helyi kormányzat képviselőjének adták. Ezáltal a rászorulóknak a család becsületének vagy személyes méltóságuknak megsértése nélkül kaphatták meg azt, amire szükségük volt.¹¹ Az oszmán törökök többsége hitte, hogy a *szadaka* adományozása által elhárulnak az evilági bajok, könnyebb lesz a síron túli számvetés, és kedvezőbb sors vár rájuk a túlvilágon.¹² Ezzel összefüggésben áll, hogy még a Tanzimat idején kezdődött, majd a Török Köztársaság korai szakaszában az élet minden területére „felülről” bevezetett szekuláris és nacionalista értékeknek köszönhetően szinte egyeduralkodóvá váló nyugatosító eszme sem lehetett az iszlám valódi alternatívája, hiszen az anatóliaiak identitására és életük szervezőelvére már hosszú ideje az iszlám gyakorolt hatást. Richard Tapper¹³ azt állítja, hogy mindez „nem tudta felváltani az istentől származó iszlám jog gyakorlását a közéletben, a magánszférában pedig képtelen volt kielégíteni az eszkatológia és etika metafizikai szükségleteit.” Ennek köszönhetően több iszlám szokás, így a *szadaka* is tovább él a modern korban.

A modern török társadalomban különféle eseményekhez kapcsolódnak *szadaka* felajánlások, jóllehet bizonyos esetekben már kevésbé vallásos megfontolás alapján. A leggyakoribb események, ahol *szadakát* (feláldozott [*kurbán*]) és a szegények között szétosztott birka vagy marha húsa, a helyi mecset gyűjtődobozában elhelyezett pénz vagy egy jótékonsági intézmény számára történt elektronikus pénzátutalás) ajánlaniak fel: fiatal pár gyermekáldása előtt, gyermek születése után, utazás előtt, utazás után, egy nagyobb feladat elkezdése előtt és után, rossz álmok hatása ellen, házasság előtt, lakodalom után, amikor a szülők tudomást szereznek az ifjú pár gyermekáldásáról, az unoka születése után, a fiúk katonai szolgálatának megkezdése előtt, valamint a szolgálat letelte után. A vallásosabbak a ház ajtaja mellé elhelyezett *szadaka*-dobozba csúsztatnak némi aprópénzt, akárhányszor kilépnek a lakásból. Gyakran felajánlanak *szadakát* bűneik kiengeszteléséért vagy hálájuk jeléül, amiért Isten megóvta őket a veszélytől. *Szadakát* adnak az élők és az elhunytak nevében is. A *vakıflar* (karitatív intézmények) tárgyalása során bemutatott profetikus hagyomány ajánlatosnak tartja az elhunytak utódainak *szadaka*-felajánlását is. Ezért az elhunytak gyerekei nem csak

¹⁰ A *szadaka*val kapcsolatos hadiszok részletesebb leírását lásd a *The Encyclopedia of Islam*, Vol 26. „Sadaka” szócikkét.

¹¹ Az oszmánkori *szadaka* adományozási szokásokról lásd (a Samanyolu TV adásán gyakran szereplő) Dr. Talha Uğurluel történelmi előadásait vagy Dr. İlber Ortaylı, ismert történész előadásait és munkáit.

¹² Ezt a felfogást olyan tudósok is vizsgálták, mint İbrahim Hakki, akinek munkái fontos szerepet játszanak abban, hogy a törökök jobban megismerik és gyakorolják vallásukat manapság. İbrahim Hakki, Ruhul Beyan, Istanbul: 1928.

¹³ Tapper (1991).

Isten kedvéért adakoznak, hanem szüleik és szeretteik lelkéért is.

Zakát

A *szadakának* az önkéntes anyagi hozzájárulás vagy adományozás mellett létezik egyházilag intézményesült és kötelező változata is, melyet *zakát*nak hívnak. A szegények javára évente egyszer kötelezően adományozott *zakát* a család megélhetéséhez szükségesnél több anyagi javakkal és vagyonnal rendelkezők jövedelmének 1/40-ed részét jelenti. Ez az adakozási forma a jogosan megszerzett vagyon felajánlása a rászorulóknak, amelyről azt tartják, hogy elősegíti a megtisztulást és a gyarapodást. A Korán ezt az elvetett mag után járó jutalomhoz hasonlítja:

„Azok, akik javaikat Allah Útján költik el, olyanok, mint egy gabonaszem [ültetői], amely hét kalászt hozott, s minden egyes kalászban száz mag van. S Allah [ezt] többszörözi annak, akinek akarja. És Allah Bőségesen Adományozó, Mindentudó” (Korán, 2:261)

A törökök iszlám-felfogása általában a vallás szunnita értelmezésének felel meg, amely minden muszlim számára előírja az iszlám öt oszlopának betartását. A szóbeli tanúságtétel („Tanúsítom, hogy nincs más isten Allahon kívül, és tanúsítom, hogy Mohamed Isten szolgája és küldötte”), a napi ötszöri ima, a böjt és a mekkai zarándoklat mellett a *zakát* a vagyonos hívők számára fontos előírás. A Koránban található hivatkozások szerint a *zakát* sok muszlimnak kötelező. Azért nem lehet önkéntesnek nevezni, mert egyrészt az iszlám alappilléreinek egyike, másrészt az embereknek nincs joguk elmulasztani az adományozást, ha anyagilag meg tudják tenni. A Korán és több hadisz szerint a *zakát* kedvezményezettjeinek, vagyis a szegényeknek természetes és elidegeníthetetlen joguk van az adományra, a *zakát* adományozói pedig nem tesznek többet annál, mint hogy egyszerűen teljesítik vallásukból eredő kötelezettségüket. Az iszlám vallástörténeti irodalom alapján a *zakát* a társadalom tagjai közötti vagyon-újraelosztás egyik fontos eszköze, e szerepében pedig segít meggátolni az olyan, szegénység által is elmélyült társadalmi problémákat, mint a lopás és prostitúció. Valóban, a szegényeknek juttatott rendszeres alamizsna hozzájárul a társadalmi békéhez és jóléthez. A *zakát* elméletben megsziárdítja a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatot és elősegíti a stabilitást. Előmozdítja a civil összefogást, segít a társadalmi problémák megoldásában és erősíti a társadalom különböző rétegei közötti szeretetet és baráti kapcsolatot.¹⁴ A kötelező *zakátról* szóló Korán-versek az adományozni nem akarókat a pokol tüzével fenyegetik.¹⁵

A Korán két verse (2:117 és 9:60) sorolja fel részletesen azokat, akik a *zakátból* részesülhetnek: rászoruló rokonok és szomszédok, árvák, szegények, nélkülözők,

¹⁴ Karakaş (2002).

¹⁵ Lásd például: „Akik szűkmarkúak azzal a keggel, amiben Allah részesítette őket, azok ne vélték, hogy az jobb nekik! Nem, az rosszabb nekik! A Feltámadás Napján a kapzsiságuk körülveszi őket, amivel ők szűkmarkúan bántak! Allahé az egek és a föld öröksége. Allahnak tudomása van arról, amit cselekszetek” (Korán, 3:180)

adóssággal rendelkezők, utazók, akiknek nehézségei vannak, szolgák, szabadulásukat remélő foglyok, *zakát*-gyűjtők (akik maguk is rászoruló) valamint azok, akiknek „szívét Isten útja vezérli”. A későbbiek során a muszlim jogtudósok e kategóriákon belül további csoportokat és alcsoportokat alkottak és kiterjesztették az alamizsnában részesülők számát. Ennek eredményeképpen a *zakát* adományozása a belső köröktől (vagyis az adományozóhoz legközelebb állókkal kezdve) kifelé történik. Vagyis az elkötelezett hívőknek először a rászoruló családtagoknak és szomszédoknak kell adományozniuk. Ha kevés ilyen van, csak akkor lehet a többi nélkülöző számára is felajánlást tenni. A *zakát* helyi elosztását pedig előnyösebbnek tartják a nagyobb földrajzi területen történő, országos elosztásnál.

A kötelező *zakát* vagy *szadaka* másik formája a *sadaka-yı fitır*, amelyet minden évben a ramadán végén kell felajánlani. A *sadaka-yı fitır* általában 10 és 25 dollár közötti, vagy egy ember egy napi ételmeztetéséhez szükséges összeg.¹⁶ A bizonyos kortól és vagyoni helyzetben kötelező *zakáttal* ellentétben a *sadaka-yı fitır* lerovása a család minden fizetni képes tagja számára kötelező. A *sadaka-yı fitır* kiegyenlítő hatásúnak tartják, hiszen a társadalom szegényebb tagjainak is lehetővé teszi az *Eid-ul-Fitr* ünnepen való részvételt a ramadáni hónap végén.

Az iszlám korai időszakában a *zakát* egyfajta állami adónem volt. A későbbi évszázadok során előfordult, hogy szigorúan vették a begyűjtését, de voltak olyan időszakok, amikor csak önkéntes jelleggel történt a befizetése. Még az oszmán korszak túlzottan bürokratikus rendszere (a XIII. sz. közepe és a XX. sz. eleje között) sem követelt meg vagyonösszeírást a *zakáthoz*, ezért a befizetett összeg mértéke valójában inkább csak lelkiismereti kérdés volt.¹⁷ A XX. század elején az iszlám kalifátus szerepét felváltották a gyarmatok, félgyarmatok és új nemzetállamok, a kormányaik által bevezetett nyugati típusú adórendszerből pedig kikerült a *zakát*, így annak megfizetése már hivatalosan is az egyénektől függött. Törökországban a nacionalista/szekuláris kormányzat az 1930-as években feloszlatta a legtöbb vallási jellegű intézményt, és a Török Légiforgalmi Szövetséget (*Türk Hava Kurumu*, alapítva 1925-ben), mint nonprofit szervezetet jelölte ki a *zakát* kedvezményezettjének. Ez az intézmény kétségtől nem kapcsolódik szorosan az egyházhoz, de más újonnan létrejött intézmények is vállalták az alamizsnagyűjtést. A *zakát* napjainkban a törökországi karitatív szervezetek, és általában véve a civil társadalom egyik fontos pénzügyi forrása lett.

A *szadaka*, a *zakát* és a *sadaka-yı fitır* adományozásának egyik legfőbb jellemzője a diszkréció. A profetikus hagyomány, mely azt mondja, hogy „ne tudja a bal kezéd, mit tesz a jobb”, azt jelenti, hogy a *szadaka* és a *zakát* felajánlásának névtelenül kell történnie. Ez az elv akkor nyer értelmet, ha figyelembe vesszük Mohamed próféta egymással szoros kapcsolatban lévő tagokból álló kis közösségét, a városok és falvak társadalmi életének jellegét, valamint mindazok becsületét és méltóságát, akik olyan *szadakában* részesülnek, amelyet azoktól kapnak, akikkel együtt élnek, dolgoznak és szocializálódnak. A titokban végrehajtott, vallási indítatású jócselekedetekkel kapcsolatban pedig közismert egy török szólás is: „Tégy jót és dobd a tengerbe. Ha a hal nem is tud róla, Isten a tudója” (*İyilik yap, denize*

¹⁶ A múltban egy zsák gabona, datolya vagy szőlő is lehetett *sadaka-yı fitır*.

¹⁷ McChesney (1995).

at; balık bilmese Halik bilir”). Vannak azonban olyan esetek, amikor a *sadaka* vagy a szegényeknek nyújtott támogatás nyíltan történik, s ezzel a tehetősebbeket nagyobb adományozásra sarkallják. Az iszlám történetében Mohamed próféta medinai adománygyűjtése az egyik legismertebb példa. Amikor a növekedésnek indult muszlim közösségnek pénzre volt szüksége, Mohamed próféta arra kérte társait, hogy menjenek haza és hozzanak otthonról pénzt. Omár ibn al-Hattáb – aki később a második kalifa lett – elhozta vagyona felét, Abu Bakr asz-Sziddik – aki később az első kalifa lett – pedig mindenét. Amikor megkérdezték Abu Bakrtól, hogy mit hagyott a családjának, akkor csak annyit válaszolt: „Velük van Isten és az ő küldötte”. Úgy tartják, hogy még Omár ibn al-Hattáb is tudomásul vette, hogy nem tudja Abu Bakr asz-Sziddik iszlám iránti hűségét felülmúlni, így e két ember a nagylelkűség muszlim mintaképeit jelentik még manapság is.

A ramadán szent hónap és két másik ünnep, az *Íd al-Fitr* (*Ramazan Bayramı*) és az *Íd al-Adhá* (*Kurban Bayramı*) adakozással és jótékonyossággal kapcsolatos iszlám-török szokásai szintén a *sadaka*hoz és a *zaká*hoz kötődnek. Isten kegyének elnyerése a ramadán idején többféleképpen történhet. Ilyen például a napnyugtakor tartott *iftár* vacsorákra vagy a böjt előtti *szahúr* reggelikre való meghívás. Az oszmán korszakban e szokás tovább bonyolódott azáltal, hogy a nagylelkű vendéglátók nem csak ízletes ételek sorával hanem *diş kirası*-nak nevezett kisebb ajándékokkal próbálták örömet okozni a vendégeknek, szíveik és imáik elnyerésre érdekében. A családokon kívül az oszmán *vakıflar* (jótékonyági szervezetek) és a helyi kormányhivatalok is rendeztek közös szabadtéri *iftár* vacsorákat, ahol szegények és gazdagok egyformán részt vehettek a böjt megtörésén. Manapság az ingyenes és mindenki számára nyitva álló „böjttörő sátrak” (*iftar çadırları*) szokását olyan települési vezetők elevenítik fel, akik szegények és gazdagok számára kölcsönösen előnyös demokratikus jótékonyági eseményként tekintenek minderre. Az *Íd al-Fitr* vagy *Ramazan Bayramı* („cukorünnep”) alkalmával pedig még azok is adnak a rokonok, barátok és szomszédok gyerekeinek kisebb ajándékokat, cukorkát vagy pénzt, akik egyébként nem szoktak felajánlani *zakát* vagy *sadaka-yı fitır* adományt.

Kurbán

Az *Íd al-Adhá* vagy „Kurban Bayramı” (áldozati ünnep) alatt a török muszlimok többsége a világ más tájain élő muszlimokhoz hasonlóan valamilyen haszonállatot – bárányt vagy marhát – áldoz fel, megemlékezve arról, hogy Ábrahám próféta Istennek engedelmeskedve feláldozta volna fiát és megemlékezve Isten nagylelkűségéről, mert elfogadta, hogy Ábrahám kost áldozzon fel fia helyett (Korán, 37:102–107). Ez a második számú iszlám ünnep közvetlenül a háddzs, vagyis az éves mekkai zarándoklat ideje után következik. Ez az esemény számos, adakozással és jótékonyossággal kapcsolatos kulturális hagyomány forrása. A Korán (22:28, 34–37) előírásai és a profetikus hagyományok szerint feláldozott húst például a törökök többsége három részre osztja: egy részt a szegényeknek (*sadaka*), egy részt a rokonoknak és a szomszédságnak és az utolsó részt saját maguknak. Tekintetbe

veszik azt is, hogy a hús nagy részét a közös böjt érdekében a szegényeknek és éhezőknek kell adni, ezért az állatok húsán kívül a bőrét és csontjait is felajánlják az elosztást végző civil szervezeteknek. A megmaradt részt a rokonok és barátok részvételével zajló családi eseményre készítik el. Az Íd al-Adhá idején közös erőfeszítéssel végzett jótékonságnak köszönhetően a muszlimok meggyőződhetnek arról, hogy minden nélkülözőnek jutott az áldozati ételből, s minden közeli (főleg idős) rokont, barátot meglátogattak.

Az Arab-félsziget iszlám előtti szokásainak továbbélését jelenti, hogy a törökök gyermekszületéskor és a gyermek első hajfűrtjének levágásakor is feláldoznak egy állatot Isten nevében (*bismillah*), majd húsát felosztják a szegények között (*szadaka*-felajánlás). Ez a hagyomány az *akide*, amelyet Mohamed próféta is elfogadott és az iszlám első éveiben intézményesített. Gyakran előfordul, hogy új vállalkozás kezdetén vagy a korábban felsorolt pénzbeli *szadakát* igénylő események alkalmával áldozati húst is felajánlanak *szadakaként*.

Vakıf

A *vakıf* (jótékonsági alap) a török kultúrában élő adományozási hagyományokat visszatükröző fontos szervezetek egyike. E karitatív intézmények az oszmán korszakban (1299–1920) éltek aranykorukat, s nevük egybeforrott a jótékony adakozással. Az arab *vakf* kifejezés jelentése „kegyes alapítvány” vagy „szabad felajánlás”. Elidegeníthetetlen egyházi alapítvány létrehozását csak olyan tiszta erkölcsű ember kezdeményezhette, aki képes volt a pénzügyek vitelére, jámbor életet élt, nem állt csődeljárás alatt, és birtokának vagy ingatlanjainak részét vagy egészét felajánlotta a *vakıf*, vagyis vallásos jellegű karitatív célok számára. E döntés általában visszavonhatatlan volt. Ha az alapítványi birtokot adományozó mégis visszakövetelte azt, akkor a bíróság a *vakıf* védelme érdekében határozatot hozott arról, hogy a *vakıf* nem eladható, visszatéríthető vagy továbbadományozható. Az alapításkor meg kellett határozni a kedvezményezettek körét (például családtagok, a társadalom bizonyos szegmense vagy a teljes nyilvánosság), és ki kellett jelölni a kuratórium (*mutevelli*) tagjait, akik az alapításkor meghatározott célok és a hatályos jogszabályok szerint kezelik az alapítványt. A kuratóriumi tagok jogosultak minden változtatásra az iszlám jog rendelkezéseinek, valamint az alapítvány érdekének megfelelően. Egyéb esetben a bíróság ad erre engedélyt. A *vakıf* nem megfelelő irányítása, különösképpen az alapító vagyon helytelen kezelése bűncselekménynek minősült. Néhány tudós szerint az első iszlám alapítványokat azokról a keresztény és zoroasztriánus intézményekről mintázták, amelyekkel az arab muszlimok a hetedik században¹⁸ kapcsolatba kerültek, ennek ellenére csaknem minden török iszlám eredetűnek tulajdonítja őket.

A Korán nem tesz említést a *vakıf*ről, azonban a profetikus hagyományok üdvözlendőnek tartják létrehozásukat. Az iszlám jogelmélet szerint az intézmény története akkor kezdődött, amikor Omár ibn al-Hattáb a Mekka közelében lévő Khajbár-

¹⁸ McChesney (1995).

oázisban szerzett területet. Omár a Prófétát kérdezte arról, hogy továbbadja-e adományként (*szadaka*), mire a Próféta így válaszolt: „Vedd ezt a földet és szenteld gyümölcsét jámbor szándékoknak.” Omár ennek megfelelően megtiltotta, hogy a földet eladják vagy örökbe ajánlják és az onnan származó bevételt különböző jótékony célokra fordította: rabszolgák felszabadítására, utazók megsegítésére, vendégek ellátására és „Isten szolgálatára”.¹⁹ Egy közismert hadisz elbeszélése szerint „Isten küldötte ekképpen szólt: Amikor egy ember meghal, csak három dolog fogja túlélni őt: az általa folyósított adományok, a használható tudás és az érte imádkozó gyermek.”²⁰ Ezek közül a „használható tudás” egy esetlegesen elkészített könyvre vagy kiművelt fiatalokra, míg az elsőnek említett „folytatólagos alamizsna” a jótékonyági szervezet fennmaradására utal.

Az alapítványok az oszmán társadalomban éltek virágkorukat. Tehetős, istenfélő férfiak és nők ajánlottak fel hatalmas birtokokat, egész épületeket vagy kisebb földterületet, házakat, s olykor egyetlen szobát is valamely *vakıf* számára. Előfordult olyan is, hogy egy darab szőnyeget vagy szőttest nyilvánítottak bizonyos iskolák és mecsetek számára létrehozott *vakıf*nak, és olyan is, hogy egy könyvtári könyvet deklaráltak annak, biztosítva a használat lehetőségét mindenki számára. A jótékonyági alapok széles körben elterjedtek voltak a muszlimok mellett az Oszmán Birodalomban élő keresztények és zsidók körében is. A nagyvárosokban, közigazgatási központokban, de még a kisebb tartományi székhelyeken is különböző rendeltetésű alapítványok százai jöttek létre. Volt olyan *vakıf*, amely állatoknak viselte gondját: tagjaik ápolták a melegebb tájakra elrepülni nem képes gyenge madarakat, melegházban keltették a csibéket, etették a kóbor kutyákat és macskákat, valamint állatorvosi ellátást szerveztek. Más alapítványok az egyének vagy bizonyos csoportok megsegítésére jöttek létre. A jótékonyági alapok kedvezményezettjei az emberek mellett közös használatú javak is lehettek, ezért létrejöttek ilyen szervezetek utak, iskolák, mecsetek, vízművek, közfürdők, hidak, temetők, ivókutak építésére és fenntartására, valamint diákok, özvegyek, árvák és egy-egy környék szegényeinek támogatására is. A muszlimokon kívül keresztények és zsidók is létrehozhattak alapítványt, és annak juttatásaiból is részesülhettek. Kiváltképp az oszmán uralom kezdetén, a keresztény többségű Balkán-félszigeten játszottak fontos szerepet a karitatív intézmények a civil feladatok ellátásában és a rászorulóknak megsegítésében. Ez nagyban hozzájárult az államigazgatás megszilárdulásához és a helyi lakosság elégedettségéhez.

Az alapítványok lényegében a modern állam és önkormányzatok számos olyan szolgáltatását nyújtották, mint amilyen az egészségügyi ellátás, az alapfokú oktatás, a közutak fenntartása és az ivóvíz-szolgáltatás. A szegények és rászorulóknak megsegítésén túl a *vakıf* hozzájárult az alapítványokat támogató vagyonos emberek társadalmi megbecsüléséhez is. A *vakıf* tehát társadalmi békét teremtett, csökkentve a szegények és gazdagok közötti távolságot.

A karitatív intézményhálózat az oszmán társadalomban számos hasznos tevékenységet ellátva folyamatosan működött a XII. és XIX. század között. 1910-ben

¹⁹ Ibn Hadjar al-Askalānī, Bulūgh al-marām, Cairo n.d., no. 784. In: „Wakf”, Encyclopedia of Islam (EI-2).

²⁰ I. m. no. 783.

az ifjútörök kormányzat a Kereskedelmi Kamarába integrálta őket, majd 1920-ban a Vallásügyi és Karitatív Intézmények Minisztériuma alá helyezte irányításukat. Ebből alakult meg a Karitatív Intézmények Általános Direktóriuma 1924-ben. A direktórium továbbra is felügyeli a 41.000 oszmán korból fennmaradt alapítványt és irányítja az ország egyik legnagyobb bankját, a 38.000 embert foglalkoztató Vakıf Bankot.²¹ Törökországban manapság is sokféle alapítvány létezik. Akadnak közöttük olyanok, amelyek az ország számtalan történelmi emlékhelyének feltárására és megóvására fordítják vagyonukat, s vannak olyanok is, amelyek bárki számára elérhető pénzügyi, oktatási, kulturális és/vagy egészségügyi szolgáltatásokat nyújtanak. Napjainkban a *vakıf* mellett hasonló tevékenységet folytató, ám eltérő jogi és pénzügyi státusszal rendelkező karitatív szervezetek és egyesületek tömkelege létezik.

Összehasonlításképpen elmondható, hogy a jótékonyosság intézményesített formáit (mint például a *vakıf*) könnyebb nyomon követni, mint annak informális fajtáit (mint például a *sadaka*), hiszen az alapítványok tevékenységéről és a hozzájárulásokról általában papír alapú elszámolás keletkezik.

Ahi szervezetek

A *vakıflar* mellett az *Ahi* szervezetek is jótékonykodással foglalkoznak. Ezek a társadalmi, szakmai és vallási csoportosulások a XIII. században jelentek meg Anatóliában, és fontos szerepet játszottak az Oszmán Birodalom kialakulásában. „Az *Ahi* szervezetek a *futuvva* vagy *fityan* mozgalomhoz kötődnek, amely Keleten a városi muszlim lakosság körében volt népszerű.”²² A szűfizmussal való kapcsolatuk és szakmaiságuk miatt különböztek a többi jótékonyági intézménytől. Szakmai csoportként *Ahi Evran*hoz (megh. 1262), a tímárok patrónusához kötődnek. Törökországban különféle szakmai érdekvédelmi intézmények működtek, azonban központi elhelyezkedése és dinamikus szervezeti struktúrája miatt a tímároké kiemelkedő volt. *Ahi Evran* képviselője Közép-Törökországban, Kirsehirben élt és itt fogadta a szakmára jelentkezőket. A szimbolikus belépési ceremónia a jelöltek felkészítését is tartalmazta, s az így elfogadott képesítéssel lehettek tagjai a szakmabeliek táborának. A kirsehiri tímárok első embere a későbbiek során az ország összes szakmai szervezetének vezetője lett a szultán támogatásával, aki az *Ahi* szervezetek hozzájárulásait háború és béke idején egyaránt élvezte. A háborúk során emberanyagot és fegyvert küldtek a hadseregnek. Békeidőben pedig a társadalom anyagi és szociális fejlődését segítették.

Az *Ahik* sohasem birtokoltak önálló politikai hatalmat, azonban gyakran végeztek olyan tevékenységeket, amelyek egyébként az állam feladatai. Ilyen volt például a települések védelmének megszervezése a tatárjárás idején. Néhány esetben köz-

²¹ További adatokat lásd: www.tr.wikipedia.org/vakiflarkenel_mudurlugu (2008.11.05.), <http://www.vakifbank.com.tr/vakifbank-tarihcesi.aspx> vagy http://www.diyabet-sen.org.tr/article.php?article_id=8. (letöltve 2008.11.05.).

²² Cahen C. „Futuwwa.” *Encyclopedia of Islam* (EI-2).

vetítő szerepet játszottak az államvezetés és a lakosság között.²³ Bizonyos értelemben, ezek a szervezetek morális és szellemi megközelítésben a mai szakszervezetek megfelelői voltak. Nem csak iparosoknak és kézműveseknek, hanem a közösség anyagi és társadalmi jólétéért felelős vezetőinek is tekintették magukat. Tagjaiktól pedig a következő erények gyakorlását várták el: hűség, megbízhatóság, nagylelkűség, igazságosság, szerénység, szakmai segítőkészség és megbocsátás.

Bereket

A török-islam emberszeretet egyik fontos fogalma a ***bereket***. A szó jelentése: „olyan isteni áldás, amely gazdagságot jelent a fizikai szférában, valamint jólétet és örömet a lélek világában.”²⁴ A „*bereket*” mára a török kultúra szerves része és mindennapokban használt kifejezése lett. A törökök többsége ma is hisz az Istennek tetsző és önzetlen cselekedetekért járó gazdag jutalomban. Például ha valaki a szegényeknek vagy rászorulóknak adakozik, akkor arra számít, hogy a maradék pénze is gazdaggá teheti (vagyis bőven elég marad arra, hogy igényeit fedezni tudja). A nagylelkűségből eredő gazdagság nem csak a pénzre, hanem az időre, valamint más vagyontárgyakra, gabonára, ételre stb. is vonatkozhat. Úgy tartják, hogy a jócselekedetekre fordított idő hatékonyabbá és értékesebbé teszi a fennmaradó időt.

A *bereket* e felfogása a Koránból ered:

A (vagyonukból előírt és a kötelezőkön kívül teljesített alamizsnát) adakozó férfiak, és az adakozó nők és azok, akik dicséretes kölcsönt adnak Allahnak (vagyis az Ő nevében adakoznak a szegényeknek), azoknak megkészsereződik az, és nagylelkű fizetség lesz az osztályrészük. (Korán, 57:18)²⁵

Törökországban a *bereket* kifejezést vallási meggyőződéstől függetlenül gyakran használják a mindennapokban. Például adásvételi ügyletek esetén a pénz zsebbe vagy pénztárgépbe helyezésekor azt mondja a bolttulajdonos vagy eladó, hogy „Allah adjon gazdagságot” („*Allah bereket versin*”). Vidéken pedig, amikor valaki az aratás idején tesz látogatást szomszédjánál, akkor azt kívánja, hogy „Bőséges legyen!” („*Bereketli olsun*”).²⁶

Ezekon túlmenően Ábrahám próféta tetteit szokták még a nagylelkűség és vendégszeretet példáiként említeni. A néphagyomány szerint Ábrahám házában négy kapuja volt. Mind a négyet nyitva tartotta, s az emberek minden irányból érkezhetek hozzá, hogy asztalából részesedjenek. Folyamatosan jöttek vendégek és az asztal mindig terített volt. A törökök ezért úgy tartják, hogy a vendég jólétet és áldást hoz a vendéglátónak. Számos erre utaló szólásuk is van. Például a másoknál elköltött vacsora után azt mondják, hogy „Legyen ez az asztal olyan, mint Ábrahám

²³ Ergun (1922).

²⁴ Collin (1960).

²⁵ Ezzel kapcsolatban lásd a Korán 64:18. versét: „Ha dicséretes kölcsönt adtok Allahnak, Ő megkészszeri azt nektek és megbocsát. Allah Köszöntendő és Megóvó.”

²⁶ Más török kifejezések a jólét és áldás megszűntét („*Bet bereket kesildi*”) vagy a nagylelkűség hiányából való elmaradását („*Bereket kalktı*”) fejezik ki. A „*bereket*” szóval kapcsolatos sokféle szólás azt bizonyítja, hogy a fogalom török kultúra szerves részévé vált.

asztala!”, mellyel áldást és gazdag jutalmat kívánnak a házigazdának. Törökországban pedig manapság több olyan éttermet is látni lehet, amely az „Ábrahám asztala” (*“Halil İbrahim Sofrası”*) nevet viseli.

Komşuluk (jószomszédi viszony)

Az udvariasság és a szomszédokkal ápoltság jó kapcsolatok is kiemelkedő szereppel bírnak a török-izlám kultúrán belül. Sokan ismerik, hogy Mohamed próféta is hangsúlyozta a jószomszédi viszony fontosságát, ezért tudnak idézni olyan történeteket, mint amikor a Próféta azt mondta: „Gábiel oly sokszor ajánlotta, hogy bánjak udvariassan és kedvesen szomszédaimmal, hogy azt gondoltam, arra fog kérni, hogy tegyem örökseimmé őket”²⁷ vagy

Allah küldötte így szólt: „Az Allahban és a végítélet napjában hívők ne bántsák szomszédaikat, és az Allahban és a végítélet napjában hívők fogadják vendégeiket szeretettel és az Allahban és a végítélet napjában hívők csak a jót beszéljék vagy hallgassanak” (vagyis tartózkodjanak mindenféle gonosz és rossz beszédétől).²⁸

Iszlám hittudósok egyhangúlag egyetértenek abban, hogy a muszlim és nem muszlim szomszédokat ugyanolyan jogok illetik meg, mivel a profetikus hagyományok nem kifejezetten muszlim szomszédokat említenek, közülük néhány történet pedig Mohamed próféta vagy családtagjainak zsidó szomszédok felé mutatott nagylelkűségét példázza.²⁹

A modern török nyelvben sok közmondás szól a megbecsült szomszédokról. Például: „Ne házat vegyél, szomszédot szerezz!” (*„Ev alma, komşu al!”*), és „Szomszédnak olykor még a szomszédja hamvai is kellenek” (*„Komşu komşunun külüne muhtaçtı.”*). Ennek megfelelően a legtöbben sokat tesznek a jószomszédi viszony ápolásáért: mosollyal üdvözlik őket, rövid beszélgetésbe elegyednek velük, teára vagy kávéra hívják, ünnepnapon vagy rossz időkben meglátogatják, süteményt, töltött szőlőlevéllel vagy bármilyen aznap készült ételből kínálják őket és tartózkodnak a zajongástól. A török háziasszonyok különösen közeli kapcsolatot ápolnak a szomszéd háziasszonyokkal, gyakran megosztják a sütés-főzés feladatait és a gyerekfelügyeletet. Előfordul, hogy pénzt tesznek a rászoruló szomszédok számára fenntartott havi perselybe vagy péntekenként összegyűlnek Koránt olvasni.

Karz-i hasen

A ***karz-i hasen*** a törökországi adakozási kultúra utolsó fontos aspektusa. A kifejezés szó szerinti jelentése „jó kölcsön”. Ez gyakorlatilag olyan kamatmentes

²⁷ Al-Bukhârî, Adab, 28. Riyâd-us-Sâliheen (1991).

²⁸ Sahih Bukhari, Volume 8, Book 73, No. 47.

²⁹ Diyanet İslam Ansiklopedisi, „Komşu,” p. 157.

kölcsön, amelynek lejáratí idejéről a felek közösen egyeznek meg. A török társadalomban – csakúgy mint a többi muszlim közösségben – a mások céljainak érdekében folyósított *karz-i hasen* jócselekedetnek számít, amelyet Isten megjutalmaz. Számos Korán-vers és profetikus hagyomány is dicséri a kamatmentes pénzkölcsönök bajba jutottak számára történő felajánlását. Az egyik Korán-vers erről így szól: „Ha dicséretes kölcsönt adtok Allahnak, Ő megkétszerezi azt nektek és megbocsát. Allah (hálával) Köszöntendő és Megóvó (türelmes az Ő szolgálóival szemben).”³⁰ Ez alapján a jó ügy érdekében adott kamatmentes kölcsön biztosításával a kölcsönt igénybe vevő ember világi javakkal, a kölcsönt adó pedig lelki üdvösséggel gazdagodik. A társadalmi békét és együttműködést erősítő *karz-i hasen* a nyugati típusú banki ügyletek túlsúlya mellett manapság is létező pénzügyi megoldás Törökországban. A törökök többsége például szívesebben fizeti a havi számláit, vagy vásárol autót és lakást a közeli rokonoktól, szomszédoktól és barátoktól felvett *karz-i hasen* segítségével, minthogy bankkölcsönt venne fel vagy hitelintézethez fordulna.

A Gülen-mozgalom által felélesztett török-izlám filantrópia

A fentiekben bemutatott példák azt bizonyítják, hogy az iszlám és török kultúra összeolvadásából igen hosszú és gazdag adományozási hagyomány született Törökországban. Ebben az összefüggésben könnyen belátható, hogy a Gülen-mozgalom sikerének egyik oka az, hogy képes volt a török társadalom szociális szükségleteinek feltárásával megszerezni az emberek bizalmát. Így amikor Gülen bemutatta a kollégiumok, előkészítő kurzusok, középiskolák és egyetemek létrehozását igénylő, és minden török fiatal számára elérhető minőségi oktatással kapcsolatos elképzeléseit, akkor egyúttal arra is felszólította követőit, hogy segítsék megteremteni a fiatalok számára ezeket a lehetőségeket. Férfiakat és nőket mozgósított, hogy tanítóként a fiatalság nevelésének szenteljék életüket. Elsőrangú tantervekért felhívó igazgatókat toborzott, hogy megfelelő környezetet biztosítsanak a tanuláshoz. Végül pedig vállalkozókat kért arra, hogy a fejlesztésekkel jövedelmezőbbé vált cégeik pénzügyileg támogassák a mozgalom tevékenységeit. Miközben cselekvésre szólított, olyan alapvető török-izlám értékekre hivatkozott, mint a vendégszeretet, adakozás, jótékonyág vagy az elesettek kötelező megsegítése. Ezek az eszmék és a vele járó áldozatvállalások ismertek voltak azok előtt, akik hallgattak és felfigyeltek Gülen hívására, hiszen abban a kultúrában gyökereztek, amelyben felnevelkedtek. Gülen egyszerűen csak lehetőséget biztosított arra, hogy az emberek kifejezhessék nagylelkűségüket és azt nyújthassák másoknak, amit kultúrájuk és vallásuk tanításai diktálnak. Röviden: a török társadalom ősi jótékonyági és adakozási hagyományai motiválják a mozgalom szegény tanulóknak *szadakát* felajánló tagjait, a délkelet-törökországi vagy Afrika szívében élő szegény családoknak *kurbán* húst küldő embereket, a karrierjüket és vállalkozásukat jó cselekedeteknek (*hayır hasenat*) szentelőket vagy pedig a természeti csapások áldozatainak segítőket.

³⁰ Korán, 64:17.

Víz a malom számára: a Gülen-projektek finanszírozása

A Gülen-mozgalomhoz kötődő számos intézmény felépítése és fenntartása pénzügyi erőforrásokat igényel. A 4. fejezet („Helyi közösségek hálózata”) bemutatta a kisközösségek pénzforrásteremtő módszereit. Az 5. fejezet („Az adományozás iszlám-török hagyományai”) pedig a török kultúrában mélyen gyökerező jótékonyági hagyományokat írta le. Ez a fejezet a Gülen-mozgalom intézményeinek pénzügyeit és a támogatások felhasználását vizsgálja.

2004 novemberében Gülen egy riporter arról kérdezte, hogy „honnan érkezik a víz ehhez a malomhoz”, mely török kifejezésnek a lényege: milyen pénzügyi források állnak a Gülen-projektek mögött? Gülen az említett interjúban elismerte, hogy már sokszor feltették neki ezt a kérdést olyan török politikusok és újságírók, akik azt feltételezték, hogy valamiféle önérdék vagy rejtett cél húzódik meg a mozgalom tevékenysége mögött. Szerinte sok ember nem adna egy csésze teát sem anélkül, hogy ne két csészével várna viszonzásul. Rögtön szembeállítja azonban ezeket az embereket azokkal, akik a tanításainak köszönhetően létrejött dolgokat támogatják. Szerinte „ők a mieink, csak adnak és adnak. Mondhatni, az adományozás rabjai. Elkeserednének, és boldogtalanok lennének, ha azt kérnénk, hogy ne adakozzanak.” Gülen az interjút egy idős ember történetével folytatta, akivel az egyik adománygyűjtés előtt beszélgetett. A férfi szeretett volna adni, de nem tudott, mivel nagyon kevés pénze volt. Amikor Gülen a rendezvény után távozni készült, az ember odalépett hozzá és néhány kulcsot nyújtott át neki: „Ezek a házam kulcsai. Nem tudok mást adni ezen kívül, ezért kérem, fogadja el őket.” Gülen azonban visszaadta a kulcsokat, megnyugtatta, majd arra kérte, hogy akkor adjon, ha lesz mit felajánlania. Gülen dicsérte Anatólia népét, azokat a csodálatos embereket, akik támogatják az arra érdemes projekteket, segítenek a világ gondjain és nemzetük jövőjéért is tesznek valamit. Szerinte Törökország vezetői nem voltak képesek eddig felhasználni ezt az emberekben rejlő potenciált.

Gülennek soha sem volt vagyona a projektek finanszírozásához. Aszkéta lett, életét az imádságnak és olvasásnak szentelte. Néhány évig egy kis mecset egyik eldugott szegletében élt, ahol éppen csak lefekhetett. Amellett, hogy magának sem volt vagyona, azért imádkozott, hogy a rokonai is szegények maradjanak, hogy

vele kapcsolatban a pénzügyi befolyás gyanúja se merülhessen fel.¹ Megjelent adománygyűjtő vacsorákon, és felkeresett tehetős embereket, hogy meggyőzze őket a modern oktatás támogatásának szükségességéről. Gülen távol tartotta magát a pénzügyektől és a szponzorokat biztatta a gazdasági felügyeletre. Így Gülen becsületességéhez és tisztességéhez kétség sem férhet.

A Gülen-intézmények

Bank Asya

A Bank Asya jelenleg a négy legnagyobb törökországi „iszlám bank” egyike.² 1996-ban jött létre, amikor 346 törökországi vállalkozó részvényt vásárolt és engedélyt kapott a Pénzügyminisztériumtól kamatfelszámítást nem végző bank működésére (eredetileg takarékszövetkezetnek hívták ezeket). Akkoriban Asya Finans volt az elnevezése, és összesen hat ilyen jellegű bank működött az országban. Azóta az egyik csődbe ment, két másik pedig összeolvadt, így a jelenlegi négy iszlám bank közül a Bank Asyának 30%-os piaci részesedése lehet.

Miért mondhatjuk a Bank Asyat Gülen-intézménynek? Az 1990-es évek elején Gülen néhány nagyvállalkozóval megállapodott egy jó ötletnek látszó kamatmentes bank létrehozásáról. Még korábban Özal elnök (*akkor miniszterelnök – a ford.*) 1983-ban egy olyan határozatot adott ki, amely lehetővé tette a kamatérdekeltség nélküli takarékszövetkezetek alapítását azon török muzulmánok érdekében, akik nem akarták pénzüket kamatos számlákra helyezni. Gülen Özal barátja volt, és elképzelését támogatva arra ösztönözte a vállalkozókat, hogy törekedjenek ilyen pénzügyintézetek létrehozására. Voltak közöttük olyanok, akiket már lelkesítettek Gülen prédikációi és írásai. Bár a 346 befektető közül nem mindenki értett egyet Gülen eszméivel, de ők is láttak jó üzleti lehetőséget a bankalapításban. Gülen ott volt a bank megnyitóján, ahol együtt fényképezték le az eredeti résztulajdonosokkal. Ennek köszönhetően a média hozzájárult annak látszatához, hogy a bank a Gülen-intézmények egyike. Valójában azonban a részvényeseknek csak egy csoportja volt a mozgalom tagja, a többi nem.

A Gülen eszméinek köszönhetően létrejött iskolák és kórházak közül néhány intézet a Bank Asyánál vezeti számláját. E választás azonban mindig versenytárgyalás eredménye volt. A bank elnöke, Unal Kabaca többször is azt nyilatkozta, hogy a banknak komoly versenyt kell folytatnia minden egyes vállalati ügyfeléért. A Gülen-projektekkel kapcsolatban a bank nem élvez versenyelőnyt és csakis ugyanolyan feltételekkel tud velük üzletet kötni, mint más törökországi vállalkozásokkal. A mozgalom által létrehozott Fatih Egyetem például hosszú éveken keresztül egy állami bankkal működött együtt addig, amíg a Bank Asya az egyetem szenátusa által kért tandíjkezelő rendszer kifejlesztésével elnyerte az erre vonatkozó szerződést. Egy olyan hitelkártyát adtak a diákok családjainak, amellyel az

¹ Aslandogan és Cetin (2006).

² Az iszlám pénz- és bankrendszer részletesebb leírását lásd: Yousef (2000).

oktatási intézményekben felmerülő havi költségeket lehetett fizetni. Ez az oktatási kártya sikeresnek bizonyult a tandíjköteles diákok családja számára. Ugyanakkor a Bank Asya a Gülen-féle iskolákon kívül már érdekelt magániskolának is felajánlja ezt a szolgáltatást. A diákhitel sikerének köszönhetően a bank ma számos oktatási intézménnyel, köztük több egyetemmel is szerződésben áll.

A Bank Asya eredeti részulajdonosainak egy csoportja már eladta részét, így jelenleg a részvényeknek csak mintegy 30%-át birtokolják az alapító tagok. A bank nyílt intézmény, ezért tulajdonosai között több egyéni befektetőt és társaságot is találhatunk. Nem lehet tudni azonban, hogy közülük hányan szimpatizálnak Gülennek, mivel a mozgalomnak nincsen tagnyilvántartása, a támogatás pedig teljesen magánügy. A Bank Asya igazgatótanácsának jelenlegi elnöke például olyan nagyvállalkozó, aki több szállítmányozási cég tulajdonosa, s korábban pedig Gülen-projektek támogatója és a Fatih Egyetem kuratóriumi tagja is volt. E pozíció betöltéséhez nem követelmény, hogy valaki szimpatizáljon a Gülen-mozgalommal. Gülennek nincs hivatalos kapcsolata a bank igazgatótanácsával, az intézmény alkalmazottaival és ügyfeleivel sem. A részulajdonosok közgyűlése a külföldi befektetőkkel kiegészülve háromévenként választja meg az igazgatótanács tagjait és elnökét. Többségük soha nem is hallott Gülenről vagy a róla elnevezett mozgalomról. Kabaca szerint Gülen eszméje és szellemisége nem gyakorol jelentős hatást a bank tevékenységére.

Kabaca „iszlám banknak” tartja a Bank Asyát, amely az ügyletek során felszámítható kamat helyett inkább olyan valódi tranzakciókban érdekelt, amelyek tényleges termeléshez kapcsolódnak és nem a pénzforgalomból csinálnak pénzt. A bank nem finanszíroz alkoholhoz vagy szerencsejátékhoz köthető vállalkozásokat. A hasonló értékítélettel rendelkező, és a kamatos kamat gyakorlatát nem vallási okból elutasító több keresztény és zsidó is a Bank Asya fiókjaiban vezeti számláit. Tény, hogy a bank nagyon jól működött: 12 év alatt 7–8-szorosára növelte alaptőkéjét. 2007-ben a nettó nyereség 51%-kal, a nyereségrészesedés pedig 47%-kal növekedett, 5 milliárd dollár értékű elhelyezett betét mellett. Pénzügyi sikere miatt a bank nemzetközi magán- és társasági befektetőket is vonzott.

A 2002-es törökországi pénzügyi válság idején a legtöbb bankintézet hazai és nemzetközi szinten is tartózkodott az építőipari befektetésektől. A Bank Asya lehetőséget látott és a Perzsa-öböl menti országokban és Afrikában több építőipari vállalkozást is támogatott. Ezek a befektetések jelentős nyereséget hoztak a banknak és javították pozícióját a nemzetközi gazdasági közösségen belül is. Ma több amerikai egyesült államokbeli és európai szervezet is található a részulajdonosok között. Az 5 milliárd dollár értékű elhelyezett betétből körülbelül 2 milliárd dollár egyéni ügyfelektől, a fennmaradó 3 milliárd pedig vállalkozásoktól származik. Az iszlám bankok a 2001-es 1,1%-ról mára 3,2%-ra növelték részesedésüket a török banki üzletágban, ami három éven belül elérheti a 10%-ot is.

Összefoglalva elmondható, hogy Gülen kezdettől fogva támogatta egy kamatfelszámítást nem folytató bank létrejöttét és erre ösztönözte az alapító vállalkozókat is. Ennek ellenére semmilyen hivatalos kapcsolat nincs Gülen és a Bank Asya között. A 346 alapító részulajdonos közül pedig csak néhányan hittek Gülen elképzeléseiben. A bank fejlődésével párhuzamosan az alapítók létszáma csökkent, a pénzügyi intézet pedig versenyképesebbé, sikeresebbé vált a piacokon és egyre több külföldi

befektetőt vonzott.

Samanyolu Televíziótársaság

Gülen az 1980-as években kezdte javasolni felelős sajtó és elektronikus média létrehozását. 1989-ben közel húsz vállalkozóval találkozott Isztambulban, hogy közösen megvizsgálják egy olyan tévécsatorna elindításának lehetőségét, amely kiegyensúlyozott, objektív és felelősségteljes tájékoztatás mellett kifejezetten szexualitás- és erőszakmentes családi programokat tűzne műsorra. A csoport néhány tagja nagyjából 250.000 dollárra becsülte az elinduláshoz szükséges összeget. Az alaptőkéről történt megállapodásukat követően a Samanyolu TV – ahogyan a nézők nevezik: STV – 1993. január 13-án elkezdte a sugárzást. Az új adó indulásához szükséges összeg azonban négyszerese volt az előzetesen becsültnek. Ezért az első hat-hét évben a csatorna nem tudta magát fenntartani bevételeiből, s a Gülen-mozgalom vállalkozóinak támogatására szorult. Négy-öt év elteltével azonban, elsősorban a fizetett hirdetéseknek köszönhetően egyre inkább önfenntartóvá vált, 2004-től pedig már nem volt szükség a támogatók befizetéseire.

A reklámokból származó bevétel ma már a teljes működéshez elegendő. A nyereség pedig a programok és adások bővítését is lehetővé tette. Jelenleg a különböző csatornákon futó műsorok között filmdrámákat, vígjátékokat, sportműsorokat, valóságshow-kat, főzőműsorokat, gyerekeknek szóló tartalmakat és 24 órás hírszolgálatot adnak. A közkapcsolatokért felelős igazgató, Karakas szerint a Samanyolut családbarát programválasztéka különbözteti meg a többi török tévétársaságtól. A csatorna a mozgalom céljait népszerűsítő interkulturális és vallásközi párbeszédről szóló műsorokat is bemutat.

A közelmúlt egyik legnépszerűbb műsora a „Kimse Yok Mu?” („Van ott valaki?”) című valóságshow volt, amelyet a 2004-es Isztambul melletti földrengés után kezdtek vetíteni. A cím eredete az volt, hogy a katasztrófa sújtotta területen tevékenykedő segélyszervezetek dolgozói megmentettek egy kislányt, aki a romok alól kérdezgette, hogy „van ott valaki?” A műsorban egy szegény és egy tehetősebb családot mutattak be. A gazdagabb család segíteni akart a másik család életének újrakezdésében a földrengés után. A műsornak köszönhetően rengeteg felajánlás érkezett a természeti csapás áldozatainak megsegítésére. Ennek eredményeképpen alakult meg a Kimse Yok Mu segélyszervezet a földrengés, és a világ más országaiban bekövetkezett természeti katasztrófák áldozatainak szánt pénzek elosztására.

A Samanyolu TV főzőműsora a *Yeşil Elma* (Zöldalma) Törökország elsőszámú ilyen jellegű műsora, a *Tek Türkiye* című sorozat pedig a legnézettebb műsor volt 2008-ban. A televíziós társaságokat 2.500 jellemző alapján rangsoroló AGB 1998-tól ajánlja a hirdetők számára a Samanyolu TV-t. A műholdak segítségével a világ több táján is sugárzott különböző nyelvű adás vonzó volt a nagy nemzetközi cégeknek, így hirdetéseiknek köszönhetően a Samanyolu jövedelmező vállalkozássá válhatott. Ma a Samanyolu TV éves költségvetése 36 millió, vagyis havi 3 millió dollár.

Zaman napilap

Az 1980-as évek közepén Gülen és barátai úgy vélték, hogy kívánatos lenne egy olyan napilapot kiadni, amely a párbeszéd és tolerancia jegyében különböző ideológiai megközelítéseket, véleményeket és objektív hírtelmezéseket tartalmazna a különböző csoportok gyűlölködéséről szóló hírek, valamint az alkohol és meztelesség reklámozása helyett. Jó üzleti lehetőségnek tartotta egy ilyen újság kiadását a Gülen eszméit követő vállalkozók azon csoportja, akik 1986-ban résztulajdont vásárolva elindították a *Zaman*-t.

A lap tulajdonosai és irányítói kezdettől fogva médiaérdekeltségekkel rendelkező üzletemberek voltak. Bár az eredeti résztulajdonosok közül néhányan a mozgalom tagjai voltak, Gülen nem avatkozott a pénzügyekbe vagy az irányításba. Nem volt soha tagja a szerkesztőségnek vagy a lap vezetésének annak ellenére sem, hogy a péntekenként megjelenő egyik rovatot ő írja.

Ehrem Dumanli, a *Zaman* főszerkesztője így foglalta össze a napilap célkitűzését: „Világsszínvonalú lapot akarunk csinálni. Ez az elvárásunk. S nem pedig az, hogy valami propagandakiadványt szerkesszünk azért, hogy a mozgalom néhány új tagot tudjon megnyerni. Egy olyan lapot szeretnénk, amely versenytársa lehet a többinek, és mivel azt akarjuk, hogy a *Zaman* legyen a legolvasottabb, így munkatársainktól azt várjuk, hogy a legjobb híreket hozzák”. 22 évvel a kezdetek után a *Zaman* Törökország legnagyobb példányszámú lapja, amely átlagosan 760.000 napi előfizetéssel és körülbelül két és fél millió napi olvasóval rendelkezik (ebbe beletartoznak a közös előfizetések és az újságárusoknál vásárolt példányok is).

A török nyelvű *Zaman* egy olyan nagyobb médiacsoport része, amely a lap *Zaman Today* elnevezésű angol változatának kiadásáért is felelős. A médiacsoportnak ezenkívül egy hetilap és egy hírügynökség is tagja. 2007-ben a médiacsoport bevétele nagyjából 250 millió dollár volt, amelynek a fele az előfizetésekből származott. A napilapok esetében a bevétel több mint 50%-a a hirdetésekből származik, s csak kisebb része az előfizetésekből. A hirdetők javarésze olyan jól ismert cég, amely szélesebb közönséget akar elérni, ugyanakkor egyáltalán nem is kötődnek a Gülen-mozgalomhoz. Dumanli szerint: „Ezek a cégek csak jó üzletet akarnak csinálni, ezért lapunkat csupán arra használják, hogy elérjék a kívánt célközönséget.”

Ma a *Zaman* nemcsak önfenntartó, hanem jövedelmező vállalkozás is a tulajdonosok számára. A lap legnagyobb résztulajdonnal rendelkező befektetője egy törökországi textilipari vállalkozó. Arról azonban Dumanli sem tudott bővebbet, hogy a lap jelenlegi vezetésének tagjai milyen viszonyban állnak a Gülen-mozgalommal. Elmondása szerint a testület tagjai a törökországi média és üzleti világ olyan vezető személyiségei közül kerültek ki, akik semmilyen kapcsolatot nem ápolnak a mozgalommal.

Amikor arról kérdeztem Dumanlit, hogy miként jelennek meg Gülen eszméi az újságban, azt a választ kaptam, hogy Gülen eszméi nélkül „nem létezne az újság, hiszen a kultúrák és vallások közötti párbeszédrel kapcsolatos gondolatainak köszönhetően több olyan vélemény is megjelenik a lapban, amit máshol ritkán lehet olvasni. A legtöbbjük ideológiailag befolyásolt. Mi a különböző véleményeket akarjuk ütköztetni, főleg a publicisztikákban. A véleményrovatok bárki számára

nyitva állnak, de nincs bennük gyűlöletbeszéd.” Dumanli elmondása szerint jobb- és baloldali publicisták egyaránt írnak a lapnak, s a politikai paletta minden oldaláról érkeznek vélemények. A vallási és etnikai csoportokra is vonatkozó szabad véleménynyilvánításról a lap irányelvei rendelkeznek. Dumanli úgy véli, hogy ezek az irányelvek teszik a lapot sikeressé. Mivel nem létezik „Gülen-társadalom” vagy olyan mechanizmus, amely a *Zaman* újságíróit Gülen eszméi felé terelné, ezért olyan légkör alakult ki, amely Gülen párbeszéddel, véleménynyilvánítással, demokrácia és társadalmi elfogadás melletti elkötelezettséggel kapcsolatos alapelveiből táplálkozik.

A *Zaman* fenntartható jövedelmezőségének kulcsa a pénzügyi áttekinthetőség. A kormány minden évben ellenőrzi a napilapok pénzügyeit, és ha a pénzügyi műveletek vagy az átláthatóság terén bárminemű visszaélést észlel, akkor megbüntetheti vagy be is zárhatja a lapot. 22 éves története alatt a szigorú könyvvizetésnek köszönhetően egy alkalommal sem tártak fel hiányosságot a *Zaman* esetében.

Összefoglalva, a *Zaman* annyiban köthető Gülenhez, hogy az eredeti résztulajdonosok közül néhányan mozgalmának tagjai közül kerültek ki, valamint Gülen eszméi ösztönözték a lap indulását is. Az újság emellett elkötelezett Gülen párbeszédről, a különböző vélemények megjelentetéséről és a gyűlöletbeszéd visszaszorításáról alkotott véleménye mellett. A hirdetések nem tartalmazhatnak szexualitásra, alkoholra vagy bűncselekményekre történő utalásokat. A lap és a Gülen-mozgalom között azonban nincs semmilyen pénzügyi kapcsolat. A lap a résztulajdonosai számára jövedelmező üzleti vállalkozás.

Újságírók és az Írók Alapítványa

Fethullah Gülen 1994-ben, egy isztambuli látogatása során írók és újságírók egy csoportjával találkozott, akikről később azt mondta, hogy a különböző kultúrák, népcsoportok és vallások közötti párbeszéddel kapcsolatos véleményformálásban kiemelkedő szereppel bírnak. Véleménye nagyjából tíz évvel azután hangzott el, hogy a török értelmiségi csoportok erős polarizációjának köszönhetően fegyveres konfliktusra is sor került az országban. A törökországi kommunisták, nacionalisták és radikális iszlám csoportok között kiéleződött ellentét, valamint a Bosznia-Hercegovinában zajló kegyetlen háború idején a Gülen által hangoztatott kultúrák, civilizációk és vallások párbeszédére még jobban szükség lett Törökországban és a világban. Gülen támogatta az említett csoportot abban a törekvésében, hogy a párbeszéd érdekében különböző politikai eszméket valló embereket ültessen egy asztalhoz, illetve, hogy e célból létrehozzanak egy alapítványt is.

1994 júniusában az írókból és újságírókból álló csoport Gülen párbeszéddel kapcsolatos elképzeléseit támogató magja létrehozta Isztambulban az Újságírók és Írók Alapítványát. Gülen tíz éven keresztül vállalta az alapítvány tiszteletbeli elnöki tisztségét. A szervezet tevékenységének középpontjában az Abant Platform találkozói állnak, amelyek helyszínt biztosítottak a résztvevők alapvető emberi ér-

tékekkel és közös kihívásokkal kapcsolatos különböző nézőpontjainak és megoldásainak megvitatására. E találkozók alkalmával lehetőség nyílt arra, hogy a különböző politikai és vallási háttérrel rendelkező résztvevők (muszlimok, szekularisták, tradicionalisták, modernisták, ateisták, keresztények, baloldaliak és konzervatívok) ütköztethessék álláspontjaikat az aktuális társadalmi kérdésekkel kapcsolatban. Az Abant Platform szerint rendezvényeik bizonyos kérdésekben közmegegyezést is eredményeznek.

Az Alapítvány fő bevételei az elsősorban értelmiségieknek szóló könyvek kiadásából származnak. A legtöbb kiadóvállalat nagyjából 2.000 példányt képes eladni egy könyvből, miközben az Alapítvány néhány kiadványból, főként Gülen könyveiből több mint 50.000 példányt is el tud adni. Az Alapítványnak évi 300.000–500.000 dollár bevétele származik a kiadványok értékesítéséből. A zenei CD-k eladásából már jóval kevesebb jövedelem keletkezik. Az Abant Platform találkozói és adott témájú hasonló események vagy konferenciák szervezésében az Alapítvány helyi vállalkozók támogatására is számít. Három rendezvény esetében kormányzati támogatást is kapott az Alapítvány a külföldről érkező tudósok útiköltségeinek fedezésére, összesen kevesebb mint 50.000 dollár értékben. A szervezet ezenkívül néhány más kezdeményezésből is bevételre számíthat. Legutóbb egy híres előadó CD-jét adták ki, aki az abból származó bevételeket törökországi és külföldi elmaradott régiókban működő oktatási központoknak ajánlotta fel. Ezenkívül, a Gülen-mozgalomhoz különösebben nem kötődő tíz népszerű törökországi előadót is megkértek arra, hogy dalaikkal járuljanak hozzá egy CD elkészüléséhez, amely rövid idő alatt 250.000 példányban kelt el. Az e tevékenységekből származó pénzeket az Alapítvány munkájára fordítják.

A szervezet egy adománygyűjtő akciót is támogatott, amelynek keretében híres török és külföldi sportolók játszottak futballmérkőzést egymás ellen. A befolyt pénzt bosznia-hercegovinai szerb és bosnyák diákok számára épült iskoláknak szánták. A megszokott szerb-bosnyák ellentét pedig véget ért az iskola kapujában, köszönhetően annak, hogy a két népcsoportból származó diákok kiváló képesítést nyújtó iskolába járhattak.

Nonprofit társasági formájának köszönhetően az Újságírók és Írók Alapítványa vagyonadó-kedvezményre lenne jogosult a használatban lévő ingatlanjai esetében, de a szervezet jelenleg bérlő a székházat, így e kedvezményre nem jogosult. Sok év után az Alapítvány adóssággal zárta az évet. Gülen legutóbbi könyve eladási sikerének köszönhetően azonban az Alapítvány saját irodahelyiségek vásárlását tervezi a közeljövőben.

Fatih Egyetem

A Fatih Egyetem 1994-ban (valójában 1996-ban – a ford.) jött létre, egy évvel azután, hogy egy Isztambul külső részén építendő magánegyetem terve felmerült. A Fatih Egyetemet létrehozó alapítvány Ankarában működött és a Gülen-mozgalomhoz kötődött. Az egyetem építésére és működtetésére a mozgalommal szimpatizáló anka-

rai és isztambuli üzletemberektől érkeztek támogatások. Egy isztambuli nagyvállalkozó akkoriban nagyjából 5 millió dollárra becsült, szép panorámával rendelkező birtokadománya lett az egyetem épületeinek helyszíne. Ma az ingatlan mintegy 100 millió dollárt ér. A telekadományozást követően a többi szponzorok az építkezés, valamint a nyitás költségeit vállalták.

Jelenleg a tandíjakból befolyó összeg elég a működési költségekre – beleértve az épületek fenntartását és az oktatók fizetését is. A törökországi jogszabályok szerint a tandíjakból származó bevételeket nem lehet építkezésre fordítani, ezért ilyen kiadások felmerülése esetén alapítványi támogatásokra van szükség. Ezért az egyetemi tömbök a laboratóriumokkal együtt alapítványi felajánlásokból épültek meg. Néhány évvel ezelőtt az egyetem alapítványa 7 millió dolláros laboratóriumot alakított ki, és 2007-ben készült el a 4 millió dollárba kerülő tömb, ahol a felkészítő tanfolyamokat tartják. 2008-ban az egyetemnek 15 millió dollárra volt szüksége újabb laboratóriumok létesítésére, azonban a civil szervezet nem tudott annyi adományt gyűjteni abban az évben, ezért az összeg felének folyósítását átütemezte a következő évre.

Sokan – főként Gülen támogatói – tesznek felajánlásokat az alapítványnak. A jelentős összegeket adományozó, néhány kiemelkedően vagyonos támogató tiszteletére gyakran épületeket és laboratóriumokat neveznek el. Az egyetem és annak civil szervezete ugyanakkor nagyon elővigyázatos az adományokkal, s arra törekszenek, hogy ne érkezhessenek támogatások radikális politikai csoportok felől. Nemrégiben az egyetemnek új kutatóhelyiségekre volt szüksége és lehetősége nyílt arra, hogy egy olyan iszlám bank fejlesztési támogatására pályázzon, amely az oktatás javítása érdekében folyósított kamatmentes hiteleket muszlim országok egyetemei számára. A bank székhelye Szaúd-Arábiában volt, és a pénzt a török kormány egyik intézményén keresztül kaphatták volna meg. Az egyetem vezetői megmutatták a pályázatot Gülennek, aki élesen ellenezte a hitelfelvételt. Mivel szaúd-arábiai bankról volt szó, szerinte az emberek azzal vádolhatták volna őket, hogy szaúdi pénzeket fogadnak el, s ez a mozgalomra is rossz fényt vetett volna. Azt tanácsolta az egyetem vezetőinek, hogy várjanak türelemmel és inkább a törökországi Gülen-közösségtől fogadják el a pénzt.

A törökországi felsőoktatási törvény előírásai szerint ha egy egyetem képes évente bizonyos minőségi kritériumoknak megfelelni, akkor az állam az egyetem költségvetésének 15%-át átvállalja. Ez a lehetőség az ország minden egyeteme számára biztosított. 2006-ban és 2007-ben a Fatih megszerezte a támogatást, azonban 2008-ban egyetlen kritérium okán elmaradt a lehetőségétől.

Az alapítvány és az egyetem kapcsolata szigorúan pénzügyi jellegű. Az egyetem vezetői azt sem tudják, kikből áll az alapítvány kuratóriuma. A rektor-helyettes nekem adott interjújában egy történettel is alátámasztotta ezt. Nemrégiben egy találkozón vett részt Isztambulban, ahol megemlítette, hogy az egyetem bővítése miatt több területre van szükség. Ezután a csoportból egy számára ismeretlen úr megkérdezte, hogy „Ügy érti, nem elég az a terület, amit eredetileg felajánlottam?” A rektor-helyettes találkozója a szponzorral teljesen véletlenszerű volt. Az egyetem vezetői ugyanúgy nem ismerik az alapítvány támogatóit, mint annak kuratóriumi tagjait. Az alapítványnak juttatott pénzek az egyetemen kívül különböző projektekhez is kerülnek. Amikor az emberek pénzt ajánlanak fel, a szokás alapján nem

tudhatják, hogy a támogatás ténylegesen mely intézményhez fog eljutni.

Az alapítvány az egyetem vezetése által meghatározott projektekre igényelt támogatás megítélésén kívül semmilyen ellenőrzést nem gyakorol az egyetem felett. A civil szervezet képviselői nem tagjai az egyetem szenátusának, és nem gyakorolnak befolyást az egyetem tudományos tevékenységére sem. Ez az egyetemet támogató egyéni szponzorokra is igaz. Példaként említhető, hogy az egyik nagynevű ékszergyártó cég vezetője pénzt adományozott a kampusz építésére, majd elment annak megnyitására, de ezt követően az egyetem dolgozói már nem látták többször.

Amikor a Gülen-mozgalom tagjainak hallgatók közötti arányáról faggattam az egyetem rektor-helyettesét, Dr. Acikgenc 50%-ra becsülte a szimpatizánsok számát, vagyis azokat, akik különböző mértékben kötődnek a mozgalomhoz. Közismert, hogy a Fatih Egyetem szoros kapcsolatban áll a mozgalommal, ezért az ide jelentkező diákokról feltételezhető, hogy nincsenek ellenséges érzelmeik Gülen eszméivel kapcsolatban. Az egyetem egyik karán sincsenek hittanórák és Gülen életét vagy az eszméit bemutató kurzusok. Nem találhatunk róla készült képeket, szobrokat, és nem szerveznek a tanításairól szóló szemináriumokat vagy vitákat sem. A mozgalom eszméivel kapcsolatos vitakörök önszerveződők és a tanrendtől függetlenek. Az oktatók felvételi eljárásában általában előnyt élveznek azok, akik a güleni elveket sajátjuknak tekintik, így az egyetem továbbra is vállalhatja küldetését Gülen eszméinek szellemében. Az oktatóknak kevesebb mint 50%-a tagja a mozgalomnak. A Fatih olyan oktatókat keres, akik osztják Gülen befogadásról, párbeszédről, az oktatás és tudomány elismeréséről alkotott nézeteit, a hallgatókat pedig egymás iránti tiszteletre, rendes polgári életre és hazaszeretetre nevelik.

A Fatih Egyetemen szigorúan betartják a kampuszok területére vonatkozó török alkoholtilalmi törvényt, amire másutt nem ügyelnek ennyire. A török szülők emiatt szívesebben küldik ide leánygyermeküket. Elvárásuk az, hogy a lányok itt nagyobb biztonságban és szigorúbb felügyelet alatt legyenek, mint a többi törökországi egyetemen. Ennek eredményeképpen a Fatih több lány hallgatóval rendelkezik, mint sok más felsőoktatási intézmény.

A Gülen-kórházak

Törökországban hat Gülen-féle kórház van. Ezekből kettőt látogattunk meg: az isztambuli Sema Kórházat és a Bahar Kórházat Bursában. A Sema Kórházat kezdetben a Gülen-közösség öt befektetője finanszírozta, akik az egészségügyben akartak vállalkozást indítani. Gülennek is megosztották azt az ötletet, hogy a rendkívüli sikernek örvendő oktatási modellt egy magánkórház esetében is alkalmazni lehet. Gülen támogatta a javaslatot és a terv megvalósítását. Az öt vállalkozó személyes vagyonát és isztambuli banki hitelét ajánlotta fel a Sema Kórház javára. Jelenleg is tagjai a Kórház igazgatóságának és részt vesznek az intézmény működtetésében is.

Törökországban az általános egészségügyi ellátás ellenére sem képes az állam a magánkórházak minden kiadását fedezni. Olyan egészségügyi állapotok, mint a szívproblémák, intenzív-ellátás és szemészeti kezelések esetén a kórház nem számít

fel költséget az általános ellátás díján felül. Ami a többi közvetlen fizetést illeti, van olyan, aki tud hálapénzt adni, és van, aki nem. Utóbbiak esetén a kórházi számlákat a mozgalom támogatói rendezik. Előfordul olyan is, hogy a támogató elkíséri a beteget és azt kéri, hogy a biztosítás által nem fedezett költségeikért hozzá forduljanak. Míg máskor a szponzorok névtelen pénzadományt küldenek a rászoruló betegek számára, a kórházi dolgozók így ezekben az esetekben nem ismerik az adományozókat. Megint más alkalommal az ellátásra szoruló betegek előre elismerik, hogy a társadalombiztosítás által fedezett összegén kívül többet nem tudnak fizetni. Ekkor a kórházi dolgozók keresnek támogatót a beteg számára. Kristen, a kórház Harvardon végzett közegészségügyi tisztviselője minderről így nyilatkozott:

„Egy csodálatos közösségünk van, akik támogatják a hozzánk forduló betegeket. Anyagilag szponzorálják a pácienseinket. A rendszer informális, de működőképes. A Gülen-mozgalom odafigyel arra, hogy új intézményként is meg tudjuk vetni lábunkat. A szponzoraink nagylelkűen támogatnak minket, mivel nem szeretnék, ha eredményességünk csökkenne.”

A kórház stratégiai tervében nem szerepelnek pénzügyi célok. A hangsúly inkább a dolgozók és a betegek elégedettségén van. Magánkórházként a Sema profitérdekelt intézmény, a haszonból azonban nem részesülnek az alapítók és vállalkozásaik sem. A nyereséget a kórház fejlesztésére és bővítésére fordítják, hogy jobb ellátásban tudják részesíteni a szegényebbeket, és segíthessenek más kórházak elindulásában. A Kristennel és a többi orvossal készített interjú alatt számos alkalommal elhangzott, hogy ha a Sema Kórház által megalkotott modell sikeres lesz, akkor Gülen támogató más kórházak felépítését is segíteni fogják, így sokkal több rászoruló részesülhet majd humánus és gondoskodó ellátásban.

A Sema Kórház alapvetően három dologban különbözik a többi magán és állami egészségügyi intézménytől: (1) az orvosok és ápolók alkalmazása és fizetése; (2) ellátási díjjal kapcsolatos stratégia; és (3) a páciensekkel való bánásmód. Sok állami kórházban az orvosok alkalmazottak és nagyon leterheltek. Az egyik doktor szerint „Az állami kórházakban az orvosok gyakran nyűgnek tekintik a betegeket.” Majd azzal folytatta, hogy „Ez az intézmény más, mint a többi. Az itteniek nem a pénzért, hanem a betegekért dolgoznak.” A Sema Kórház szigorú felvételi eljárást alkalmaz dolgozói esetében. Nem csak az ajánlás és a tapasztalat számít az egészségügyi és egyéb jellegű személyzet esetében, hiszen a felvételt végzők inkább „azt veszik figyelembe, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkeznek a jelentkezők, s nem azt, hogy mit csináltak korábban. Egy segítőkész ápoló hasznosabb lehet a betegek számára, mint egy magasan kvalifikált ápoló, aki nem szereti az embereket.” Az egyik doktor elmondta, hogy a Sema 80 orvosa közül sokan a Gülen-mozgalom helyi csoportjaihoz tartoztak, mielőtt ide kerültek volna. Mások ugyan nem vettek részt a mozgalomban, de olyan munkahelyet akartak, ami humánus és a Gülen-féle iskolamodellen alapul. A doktorok gyakran azért vállalják a kevesebb fizetéssel járó állást itt, mert olyan közösségben akarnak dolgozni, amelyben a baráti légkör előnyei ellensúlyozzák a pénzügyi aggályokat a betegellátás során. Természetesen az ide jelentkezők tisztában vannak azzal, hogy a Sema is Gülen-intézmény, így olyanok valószínűleg nem is pályázzák meg a kórház által kínált állásokat, akik nem tudják elfogadni az intézmény irányelveit.

Az Isztambulban dolgozó 20.000 orvos közül mintegy 2.000 áll kapcsolatban a Gülen-mozgalommal és tagja valamely helyi szakmai közösségének. 2008-ban a mozgalommal szimpatizáló orvosok közül hatvanan saját költségükön három napra Délkelet-Törökországba utaztak, hogy bármilyen fizetség elfogadása nélkül betegeket lássanak el. A páciensek közül 130-at, többségüket szívproblémák miatt, a Sema Kórházba vitték ingyenes kezelésre. Ezenkívül a Gülen-mozgalommal szimpatizáló orvosok mindegyike rendszeresen adományoz pénzt is a mozgalom számára, s hasonlóképpen tesznek még a kórház többi dolgozója közül is sokan. A Sema Kórház dolgozói pedig egy albániai Gülen-iskola számára ajánlanak fel adományokat.

A Sema a világ bármely Gülen-iskolájának tanárát ugyanolyan költségtérítés mellett látja el, mint a kórházi dolgozókat, akik 80%-os kedvezményben részesülnek a szokásos díjakból. A különleges egészségügyi ellátást megfizetni nem képes, gyakran minimálbérből élő tanárok megsegítésén túl Kristen szerint „munkájukért megbecsülést érdemelnek.” Az interjú előtti napon például az egyik nigériai Gülen-iskola tanára érkezett több betegség kezelésére. A kórházi kezelésért hálából az egyik nigériai miniszter telket ajánlott fel egy országában létesítendő hasonló egészségügyi intézmény számára. Az egyik orvos az interjú során azt is elmondta, hogy a Délkelet-Törökországban járt orvoscsoport most azt tervezi, hogy Afrikába utazik és felméri a Sema Kórház által már sikeresen alkalmazott Gülen-iskolamodell elvein alapuló kórházak ottani építésének lehetőségét. A doktor szerint valójában az lenne a legjobb megoldás, ha a Gülen-féle oktatási rendszerben végzett orvosok és ápolók a Gülen-kórházakban dolgozhatnának, így Gülen céljait és szellemiségét különböző intézmények is átvehetnék.

A pácienseknek a kórház egyedülálló légkörére vonatkozó tapasztalataival kapcsolatban Kristen egy szívműtéten átesett szakmunkás szavait idézi: „Itt megtanultam, hogy ember vagyok. Azelőtt nem értékeltem emberi mivoltomat, hogy ide kerültem.” Kristen szerint több tanúságtétel is alátámasztja, hogy a betegellátást náluk másképp végzik, mint a többi kórházban. Néhány törökországi és külföldi páciens csak azért választja a Sema Kórházat, mert tudják, hogy Gülen-intézményről van szó. Mások pedig azért jönnek, mert úgy értesültek, hogy itt olyan környezetben kaphatnak kiváló kezelést, amelyben a betegekre emberként tekintenek.

A bursai Bahar Kórház

A Bahar Kórház 1998-ban nyitotta meg kapuit egészségügyi központként, amikor vállalkozók egy csoportja 4–5 orvos közreműködésével egy kisebb klinikát hozott létre. A befektetőkön kívül a Gülen-mozgalom több olyan tagjától is érkezett támogatás, akik örömmel fogadták egy bursai gyógyászati központ létesülését. Az első rendelőintézet nők által adományozott ékszerek árából épült. 2004-ben nyílt meg a kórház az első emeleten. A nyolcszintes épület legfelső emeletén egy Gülen-iskola működött, amely a kórház bővítésekor elköltözött. Ma mind a nyolc emelet 80 betegágygal együtt a kórházhoz tartozik. Jelenleg 53 orvos és összesen 400 fős személyzet dolgozik az intézményben. A kórház minden részlegében csúcsmínő-

ségű orvosi felszerelések vannak, köztük egy szív- és érrendszeri műtétek során használt készülék, amely segítségével már több mint 700 szívműtétet végeztek. A város nyolc magánkórháza közül a Bahar Kórház a harmadik legnagyobb, ahol évi 40 millió dolláros költségvetés és 10–15%-os haszonkulcs mellett havonta mintegy 1.000 sebészi beavatkozást végeznek.

A kórház mottója: „Bízzon a gyógykészítményekben!” Törökországban a betegek ugyanis gyakran vélik úgy, hogy az orvosok a beteg érdeke helyett inkább a profitot szem előtt tartva javasolnak gyógyszereket és írnak elő kezeléseket. A Bahar Kórház egyik fontos jellemzője, hogy bizalmat kelt a páciensekben. A közelmúltban például egy nő egy isztambuli szemorvosnál járt vizsgálaton, azonban tévesnek találta a diagnózist, ezért inkább a Bahar Kórházba ment felülvizsgálatra, mert egy barátja szerint itt jobban megbízhat az orvosokban.

A Bahar ragaszkodik hozzá, hogy az ott dolgozók úgy bánjanak a betegekkel, mint a családtagjaikkal és teremtsenek számukra olyan légkört, amelyben „otthon” érezhetik magukat a kórházban is. Az orvosok és a személyzet más tagjainak felvétele során a szakmai alkalmasság mellett a betegellátással kapcsolatos hozzáállást is vizsgálják. A dolgozóknak nagyjából 40%-a tagja a Gülen-mozgalomnak, a maradék 60% pedig ugyan nem vesz részt a mozgalom tevékenységében, de a többiekével hasonló nézeteket vallanak mindenekelőtt az egészségellátással kapcsolatban.

A kórház fizetésektelen pácienseket is képes ellátni. Az utóbbi hónapokban két alkalommal utaztak orvosok Délkelet-Törökországba, ahonnan több megvizsgált és műtetre váró beteget vittek a Baharba. A kezelésekről nem számítottak fel költséget. A kórház az Orvosok Határok Nélkül segélyszervezethez hasonló, segítőkész orvosokat tömörítő szövetségben is vezető szerepet tölt be. Legtöbbjük a Gülen-mozgalom tagja. A szövetség eddig 35 doktort küldött az egyik, 40-et pedig egy másik délkelet-törökországi városba Bursából.

Az orvosok fizetése megegyezik a magánszférában dolgozó orvosok átlagbérével. A kórház gondoskodik róla, hogy dolgozói megfelelő fizetésben részesüljenek, így nem kell a bérük miatt aggódniuk, és jobban odafigyelhetnek a betegek ellátására. Ezenkívül sokan a mozgalom orvosokból álló helyi csoportjainak tagjaként támogatnak különböző tevékenységeket és intézményeket, köztük egészségügyi projekteket, iskolákat és diákösztöndíjakat. Az egyik háromgyermekes orvos, aki interjút adott nekünk, például évi 120.000 dollárt keres, amelynek 30%-át ajánlja fel a Gülen-projekteknek, ami nagyjából évi 40.000 dollárt jelent. Kollégái közül tud olyanokról, akik jövedelmük felét adományozzák e célra. Becslése alapján a bursai doktorok körülbelül 600 ösztöndíjat támogatnak minden évben. Az egyenként 1.500 dolláros támogatások összértéke 900.000 dollár évente. Elmondása szerint ezenkívül iskolaépítéseket és más aktuális projekteket is támogatnak.

Amikor arról faggattam, hogy miért tesz ilyen mértékű felajánlást, a következő magyarázatot adta:

„Ez a hálám Istennek. Akkor kezdtem így gondolkodni, amikor diákothonban laktam. Hálas voltam a segítségért. Tudtam azt is, hogy a nagy pénzeket üzletemberek adományozták, és én is így akartam tenni, amikor lehetőségem adódik rá. Tehát úgy hiszem, hogy ez Istennek tetsző dolog, és Ő megjutalmazza azokat, akik a kívánsága szerint cselekednek.”

Ez az orvos az egyetem alatt kollégiumban lakott, mivel elmondása szerint a keresete nem volt elég az otthon fenntartására. Amikor látta, hogy néhány diák különböző családoktól vacsorameghívást kap, afelől kezdett el érdeklődni, hogy honnan származhat pénz mindezekre az eseményekre. Aztán látta a családokat, a vacsorameghívásokat és más projekteket támogató üzletembereket, és úgy gondolta, hogy egy nap majd ő lesz az adományozó szerepében.

Oktatási intézmények: kollégiumok és egyetemi felkészítők

Gülen tanításában előkelő helyen szerepel a török fiatalság színvonalas oktatásának szükségessége. Az oktatásban látja a fejlődő országokat sújtó három fő probléma – a tudatlanság, szegénység és a belső különbözőségek – megoldását.³ Érvelése szerint tudással, működő tőke segítségével és egységesítéssel lehetne küzdeni ellenük. A tudatlanságot jelöli meg a legkomolyabb problémának, az oktatást pedig a török társadalom legegésztőbb szükségének tartja. Úgy véli, hogy az emberi élet minden problémájára kizárólag az emberek találhatnak megoldást, ennek legjobb eszköze pedig az oktatás, függetlenül attól, hogy a társadalom szociális és politikai rendszere éppen bénult állapotban van vagy óramű pontossággal működik. Gülen ösztönzése alapján követői elsősorban az oktatás támogatásával és színvonalának javításával szolgálhatják nemzetüket és általában véve az emberiséget.

Amellett, hogy az oktatás fontosságát hangsúlyozta előadásain, Gülen a nagybefektetők és iparosok mellett a kisvállalkozókat is arra buzdította, hogy pénzügyileg is támogassák a minőségi oktatást. Felismerte, hogy az elsőrangú oktatás kulcsa a jó tanárok felkészítése, ami azonban időigényes. Ezért első lépésben arra kérte a szponzorokat, hogy azokat a kollégiumokat támogassák, ahol a diákok elkötelezett tanárok irányítása alatt tanulhatnak együtt. Ez a megoldás különösen azoknak a vidéki tanulóknak kedvezett, akik valamely nagyváros főiskoláját vagy egyetemét választották, de a tandíj és tankönyvek kiadásai mellett a diákszállást már nem tudták megfizetni. A kollégiumok pedig nemcsak szállást kínáltak, hanem oktatókat is biztosítottak az egyetemi hallgatók mellé.

Gülen az 1970-es években maga is tanított ilyen kollégiumokban, és saját házában is fogadott diákokat. Yavuz, egy hetvenes éveiben járó bursai férfi visszaemlékezései szerint a testvérével bérelt ház felső szintjét adták ki Gülennek, akit tanítványai rendszeresen látogattak. Gülen arra is ösztönözte őket, hogy segítsék az osztályban kevésbé jól teljesítő társaikat a tanulásban.

Negyven év elteltével, 2008. áprilisi törökországi kutatásom idején a Gülen-féle kollégiumok száma – városonként több épülettel is – tovább gyarapodik az országban. Ezeket helyi vállalkozók, szakemberek és a mozgalom helyi dolgozói tartják életben. A diákszállásoknak minimális díja van, azonban sokan még ezt sem tudják kifizetni, és segélyekre szorulnak. Néhány kollégium pénzügyileg teljesen független, a többségük viszont a helyi adományozók támogatásaitól függ. A 4. fejezetben (Helyi körök hálózata) leírtakból kiderül, hogy sok helyi közösség támogatja az

³ Unal és Williams (2003).

említett intézményekben lakókat. A helyi körök tagjaival készült interjúk alapján pedig sokan ezekben a kollégiumokban vagy legtöbbször az egyetem alatt kerültek kapcsolatba a Gülen-mozgalommal.

A diákszállók létrehozása mellett Gülen a középiskolások sikeres egyetemi felvételi érdekében felkészítő tanfolyamok meghirdetését is sürgette. A közel kétféle érettségiző nagyjából 25%-ának sikerül csak előkészítő nélkül a felvételi vizsga évenként. Ez a szám 50% azok esetében, akik államilag támogatott vagy egyéni felkészítőkön vesznek részt. A Gülen oktatási elveit követő tanárok vezetésével induló kurzusok szinte minden törökországi nagyvárosban folynak jelenleg. A tanfolyamot elvégzők átlagosan 75–80%-a tesz sikeres felvételi vizsgát. A siker egyik zálogát a tanári kar minősége és elkötelezettsége jelenti. Közülük sokan a Gülen-mozgalom tagjaként nemcsak anyagi érdekek miatt vállalják munkájukat.

Az előkészítő kurzus üzleti vállalkozásként működik, részvételi díjjal, azonban vannak olyan diákok is, akik szívesen elvégeznék azt, de nincs pénzük tandíjra. Az általunk meglátogatott helyi körök mindegyike támogatta a rászoruló középiskolások felkészítésének költségeit. Ennek köszönhetően azok is lehetőséghez jutottak, akik egyébként nem tudták volna megfizetni a színvonalas felkészítést. A helyi közösségek tagjai közül is sokan e tanfolyamokon keresztül kerültek először kapcsolatba a mozgalommal. A kollégiumok és az előkészítők egyaránt tanulási lehetőséget biztosítanak a török fiatalok számára, ezzel párhuzamosan pedig szándékolatlanul is szerepet játszanak a mozgalom tagjainak rekrutációjában.

Oktatási intézmények: a Gülen-iskolák

A Gülen-mozgalom központjában állnak a Törökországban és a világ öt kontinentének mintegy száz országában létrehozott iskolák (melyek számát ezer felettire becsülik). Ezekben az intézményekben érvényesülnek leginkább Gülen oktatásról szóló elvei és itt tapasztalhatók legjobban annak eredményei. Az iskolák célja olyan versenyképes végzettséggel rendelkező generációk kiművelése, amelynek tagjai egyben hűséges hívők és jó állampolgárok, és céljuknak tekintik a muszlim vallás, a török-izlám életmód és a nyugati tudományok közötti vélt ellentét feloldását is.⁴

Az iskolákat általában csak „Gülen-iskoláknak” nevezik, bár valójában Fethullah Gülen helyett az ő elveit követő vállalkozók által alapított gazdasági társaságok és intézmények a tulajdonosok. Gülennek nagyon kevés, vagy talán semmilyen kapcsolata nincs az iskolákkal, és meglehet, hogy pontos számukat vagy elnevezésüket sem ismeri.⁵ Ugyanakkor oktatói munkássága, valamint a nevelésről, a világközösségről és az emberi fejlődésről alkotott nézete egy egész generációra hatással volt, amelynek tagjai aztán Törökország-szerte majd Közép-Ázsiában, Európában, Afrikában és másutt is segédkeztek a Gülen-tanintézmények alapításában. Ma éppen e folyamatnak köszönhetően beszélhetünk Gülen-iskolákról.

⁴ Turam (2004).

⁵ Carroll (2007).

A többi Gülen-intézményhez hasonlóan (média, kórházak, kollégiumok, felvételi előkészítők) az iskolákat nem irányítja vagy felügyeli semmilyen központi igazgatási szerv és felettes intézmény. Ennek oka az, hogy minden iskolát olyan vállalkozók és egyéb tagok csoportjai alapítottak, akik egyrészt felismerték az igényt, másrészt adományt is gyűjtöttek egy ilyen intézmény létesítésére a saját településeiken. Számos interjúban is elhangzott, hogy ezeknek az intézményeknek az építése, felújítása vagy fenntartása sem részesül állami támogatásban Törökországban. A pénzügyi támogatások eleinte inkább a helyi szponzorok felől érkeznek addig, amíg az iskolák a tandíjak és a diákoktól érkező más befizetések révén önfenntartókká válnak.

A Gülen-féle oktatási intézmények szigorú felvételi eljárással rendelkező fizetős magániskolák. Olyan elitiskoláknak számítanak, amelyek diákjai a felvételi vizsgákon és a nemzetközi tudományos versenyeken jó tanulmányi eredményeikkel bizonyítanak. Az intézmények annak az országnak a tantervét követik, amelyben működnek – néhány török nyelvű tantárgy mellett többségében angol nyelven történő oktatással. Az iskolák a tandíjat átvállaló szülők és vállalkozó szponzorok segítségével köszönhetően a költségtérítéses képzéssel párhuzamosan lehetőséget biztosítanak a rossz anyagi helyzetű diákok számára is. Körülbelül a tanulók 20–40%-a részesül szociális ösztöndíjban. A szülők elfogadják, hogy a gyerekeik után kifizetett tandíjjal segítik a rászoruló diákokat is. Néhány szülő és cégtulajdonos a szegényebb fiatalok számára további ösztöndíjalapokat is létrehoz.

A törökországi nemzeti tanterv szekuláris jellegű és csupán heti egy vallásos ismeretekkel kapcsolatos tanóra megtartását teszi kötelezővé minden oktatási intézmény számára. A Gülen-iskolák is ezt a modellt követik, azonban az előírt egy hittanórán az iszlámon kívül más vallásokkal is megismerkedhetnek a fiatalok.

A Gülen-iskolák több jellemző alapján is különböznek a többi magán- és állami intézménytől. Először is azért, mert hangsúlyosan kezelik az erkölcsi és etikai értékeket. Gülen számára az iszlám elsősorban etikai értékeket képvisel, iskolái pedig azért hangoztatják az iszlám iránti hűségüket, mert az útmutatást és erkölcsi példát nyújt tanulóiknak.⁶ Második jellemző, hogy a tanárok kiválasztásánál és képzésénél a *temsil* (képviselő) vagy példamutatás elve érvényesül. Vallási prédikáció helyett a pedagógusok viselkedésükkel és erkölcsös magatartásukkal mutatnak példát a diákoknak az iskolában. A tanulók nevelése és morális fejlődése során vállalt szerepük az iskola-időn kívül is érvényesül. Nem ritka, hogy tanítás után még órákig velük foglalkoznak. Szorosan együttműködnek a szülőkkel, és gyakran családlátogatásokat tesznek, hogy a gyermek eredményeit vagy a felmerült problémákat megbeszéljék.

Az oktatókat általában *cemaat*-körökből választják. Közülük sokan a Gülen-iskolákban végezték tanulmányaikat, és diákotthonokban vagy a Nursi-féle „fény házaiban” laktak. Saját tantárgyaikban való jártasságuk mellett ismerik a Gülen-mozgalom eszméit is, és elkötelezettek is azok iránt.

Gülen folyamatosan arra bátorította az egyetemi és főiskolai hallgatókat, hogy az oktatást válasszák hivatásul, mert a tanári karriert előbbre helyezte az orvosi, mérnöki vagy jogi pályával szemben, még ha azok fényesebb lehetőségeket kínálnak is.⁷ Azt tanította, hogy a fiatalok szolgálata az oktatással minden felelősségteljes

⁶ Solberg (2005).

⁷ Aslandogan és Cetin (2006).

ember kötelessége, s egyben az ember teremtésének célja is. E felfogás is hozzájárult ahhoz, hogy Gülen a viszonylag alulfizetett és alulértékelt tanári szakmát „az ország jövőjének zálogává tette”.⁸ Ennek köszönhetően főként a tanuló fiatalság és általában Gülen követői is tisztelettel tekintenek azokra, akik a tanítást választják élethivatásként. A Gülen-iskolákat fémjelző elkötelezett tanári testület jelenti az intézmények sikerét. A jövedelmezőbb szakmák helyett az oktatást választó tanárok pedig a helyi vállalkozókat és befektetőket anyagi támogatásokra ösztönzik.

A legtöbb esetben a helyi vállalkozók adományoznak pénzt az iskolaépítésekre, de rajtuk kívül – leginkább az építőipari és bútorgyártó cégek – természetbeni adományokat is felajánlanak. Az első Gülen-iskola egy 1980-as évek elején épült bursai középiskola volt. Az ottani befektetőkkel készült interjúm során elmondták, hogy az állami iskolák gyenge minősége miatt szerettek volna saját oktatási intézményt. A húsz felajánló azonban nehezen találkozott az iskola ügyében, mert többen éppen akkor indították saját vállalkozásukat. Egyikük az építéshez szükséges acél megvásárlására tett ígéretet, másikuk pedig a cementet biztosította. Ezután keresték fel a más iparágakban tevékenykedő üzlettársaikat, hogy bármely rendelkezésre álló építőanyaggal járuljanak hozzá az építéshez. Ily módon harmad- vagy féláron tudták felhúzni az épületet. Beszélgetőtársaim az iskolát – ahol a befektetőkkel összegyűltünk – kb. 14 millió dollárra becsülték. Az intézmény a sikeres pénzadományoknak köszönhetette létrejöttét. A vállalkozók most egy Bursa külvárosában létesítendő új iskola építésében vesznek részt. Egyikük a telket adományozta, más valaki az épület három szárnyának egyikére adott pénzt, míg egy éppen távollevő üzletember a második szárny építését finanszírozta.

Az első kollégiumok, előkészítők és Gülen-iskolák elindulásával párhuzamosan a projektekkel kapcsolatos pénzgyűjtésre és -elosztásra magánalapítványokat is létrehoztak. A szponzorok általában nem ismerték a támogatott projektek pontos részleteit és az általuk támogatott diákokat sem. A pénzt az alapítványoknak adták, amelyek aztán igény szerint elosztották azt a beruházások között. Az elmúlt évtizedben azonban visszaszorult az alapítványok szerepe és inkább a különböző célokra befolyt adományok elosztását végző üzleti tevékenységre került hangsúly. A nonprofitról üzleti modellre történő váltás oka az volt, hogy az alapítványokra sokkal szigorúbb szabályok vonatkoztak, mint a gazdasági társaságokra, emellett a korábbi katonai puccsok eredményeként létrejött új kormányhivatalok feloszlatták az alapítványokat és a pénzügyi forrásokkal rendelkező civil szervezeteket is. A politikai bizonytalanság idején az üzleti vállalkozásokat kevésbé fenyegeti az államosítás, mint az alapítványokat. A profitérdekelt társaságok ugyanakkor az alapítványokkal szemben nem részesülhetnek adókedvezményben. A mozgalommal szimpatizáló üzletvezetők szerint azonban a biztonság előnyei az adókedvezményeket is ellensúlyozzák. Üzleti vállalkozásként a cégek profitot termelnek, amit aztán az iskolák támogatására fordítanak. A Gülen-iskolákat működtető cégek pedig olyan sikeresek lettek, hogy már a mozgalomhoz nem tartozó vállalkozások is átvették a magániskolák finanszírozásának modelljét. Ezek az intézmények azonban nem lehetnek olyan sikeresek, hiszen a Gülen-iskolarendszer az elkötelezett pedagógusokra támaszkodik a tandíjak helyett.

⁸ I. m.

Kayseriben egy olyan vállalkozóval készítettem interjút, aki elég pénzt adományoz egy egész kollégium vagy iskola létrehozására. Természetesen ezt kevesen tehetik meg, és a projektek többsége a mozgalom követőinek közös erőfeszítése árán valósul meg.

A bursai vállalkozók becslése szerint városukban jelenleg nagyjából ezren vesznek részt a helyi körök találkozóin és a projektekben, további ezer ember pedig különféle tevékenységek során segít. A mozgalom magjának számító előbbiek évi jövedelmük 15–20%-ával járulnak hozzá a projektekhez. A régi tagok általában jövedelmük egyharmadát különítik el üzleti célra, egyharmadát a család szükségleteire és egyharmadát a Gülen-féle beruházásokra. A mozgalomhoz kötődő bursai vállalkozások nagy számára való tekintettel ez az összeg jelentősnek tűnik. A fókuszcsoporthoz tagjai közül az egyik üzletember egy textilipari cég tulajdonosa és ügyvezetője, míg egy másiknak nemzetközi építőipari vállalata van.

A törökországi és külföldi Gülen-iskolák számával kapcsolatos becslések igen csak eltérőek. Baskan 5 kontinens 52 országában 2.000-re teszi a számukat.⁹ Balci szerint a mozgalomnak 29 iskolája van Kazahsztánban, 12 Azerbajdzsánban, 13 Türkmenisztánban és 12 Kirgizisztánban. A közép-ázsiai török nyelvű államok közül a szervezet intézményeivel szemben egyedül Üzbegisztán mutatkozott ellenségesnek.¹⁰ Irán, Szaúd-Arábia és Líbia kivételével minden muszlim országban működik oktatási intézmény. Afganisztánban a tálib uralom idején bezárt hat iskolát újra megnyitották. Az észak-iraki négy tanintézménybe pedig főleg kurdok és helyi muszlim tanulók járnak.

A Törökországban és manapság már az egész világban működő Gülen-iskolák számát több okból is lehetetlen meghatározni. Egyrészt azért, mert hiányzik a központi nyilvántartás vagy az intézmények felett ellenőrzést gyakorló szervezet. Mindegyiknek helyi tulajdonosa van. Helyben irányítják és finanszírozzák őket. Törökországban és külföldön sincs olyan felügyeleti vagy koordinációs intézet, ami nyilvántartaná az iskolákat. Nehéz meghatározni a Gülen-iskolák mibenlétét is, mivel különféleképpen szerveződnek és különböző módon kapcsolódnak az egyes országok iskolarendszereihez.

Törökországon kívül néhány országban Gülen iskolái állami támogatásban is részesülnek, amikor a helyi önkormányzatok az országba csábításuk érdekében – különösen kezdetben – telket vagy épületet biztosítanak számukra. Ámbár ezek az épületek a befektetők szerint gyakran leromlott állapotban vannak, ezért teljes felújításra szorulnak. Azerbajdzsánban egy alkalommal az állam adott át egy épületet, hogy iskolaként hasznosítsák. Ennek felújítása azonban 500.000 dollárba került, aminek a költségét a török emberek állták. Három év elteltével az iskola már önmagát tudta finanszírozni. Amikor az első iskolák megnyíltak a volt Szovjetunió török nyelvű köztársaságaiban, Gülen arra kérte Özal elnököt, hogy levélben keresse meg ezeknek az országoknak a kormányait, hogy engedélyezzék az iskolák működését. Özal eleget tett a kérésnek, így az iskolahálózat Törökországon kívül is terjeszkedni kezdhetett.

⁹ Baskan (2004).

¹⁰ Balci (2003).

A következő két évtizedben a Gülen eszméit követő vállalkozók cégei nemzetközivé váltak, s leginkább a Szovjetunió utódállamaiban és a Balkán országokban jelentek meg. Idővel pénzügyileg megerősödtek ezekben az országokban, és ezzel párhuzamosan tisztábban látták a fiatalság jobb oktatási lehetőségekre vonatkozó igényeit is. Gyakran ezek a vállalkozók voltak azok, akik a Gülen-iskolák létrejöttét kezdeményezték, felajánlva saját pénzügyi erőforrásaikat, valamint a törökországi üzlettársaik és barátaik támogatását.¹¹ Az interjúk során öt olyan üzletemberrel is találkoztam, akik egymaguk útnak indítottak és finanszíroztak egy-egy Gülen-iskolát Albániában, Boszniában, Türkmenisztánban, Afganisztánban és Pakisztánban.

A legtöbb tanintézmény a volt szocialista államokban, legfőképpen a szovjet utódállamokban működik. Egykori oszmán tartományként a Balkán, valamint Közép-Ázsia országai voltak az első államok, ahol ezek megjelentek. Ma már Nyugat-Európában is jelen vannak, főleg Franciaország, Németország és Hollandia török közösségeiben. Nemrégiben pedig dél-ázsiai és afrikai országokban is megnyitották kapuikat.

Törökországon kívül az iskolák tágabb kulturális és politikai feladatvállalást is teljesítenek. Európában és az Egyesült Államokban olyan török bevándorló családok választják őket, amelyek „török életmód” szerint akarják nevelni gyermekeiket. Az ázsiai és afrikai fejletlen vagy fejlődő országokban a kiváló pedagógia, technológia és minőségi képzés teszi vonzóvá őket a diákok számára. A nagyszámú közép-ázsiai iskola pedig a határon túli török diaszpóra és más török közösségek számára lehet attraktív. Ezek az intézmények kulturális és vállalkozói központként is funkcionálnak, kapcsolatot teremtve a befektetők, az iskolák és a helyi politikai vezetők között.¹²

A Gülen-iskolák egyik eredménye, hogy alternatívát biztosítanak a fiatalok számára ott, ahol a terroristacsoportok utánpótlást toboroznának. Egy nemrég megjelent tanulmány szerint a PKK (Kurdisztáni Munkáspárt) bázisának számító Délkelet-Törökországban megnyitott Gülen-iskolák valódi alternatívát jelentettek azon fiataloknak, akik talán a PKK-hoz csatlakoztak volna.¹³

Kimse Yok Mu Szolidaritási- és Segélyszervezet (Kimse Yok Mu)

A decentralizált sémát követő Gülen-intézmények egyetlen kivétele a Kimse Yok Mu segélyszervezet, ami az 1999-es törökországi márvány-tengeri régió szívében történt földrengés után lett nonprofit karitatív szervezet. Az intézmény formális, hierarchikus felépítésű szervezetben végzi az adománygyűjtést.

A Márvány-tenger környékén élők számára nyújtott segítségadásról szóló műsor már harmadik éve futott a Samanyolu TV adásán, amikor 2002-ben alapítványként is bejegyezték a Kimse Yok Mu Szolidaritási- és Segélyszervezetet. Néhány éven belül Törökországon kívül más országokban is tevékenykedő nemzetközi segély-

¹¹ Balci (2003).

¹² Turam (2004).

¹³ Kalyoncu (2008).

szervezetté nőtt. Irodáin keresztül pénzt és természetbeni adományokat is gyűjt. A 2005-ös pakisztáni földrengés után 12 millió dollár értékű segélyt küldtek a katasztrofára sújtotta régióba. Ugyanígy érkezett tőlük segély Indonéziába a 2004-es szökőár-szerencsétlenséget követően, Peruba az ottani földrengés után, valamint Etiópiába és Kenyába a törzsi háborúk során kialakult szegénység enyhítésére 2006-ban. Jelenleg pedig egy egész település újjáépítését végzik a szudáni Darfúrban, három év alatt 50 millió dolláros ráfordítással.

A Kimse Yok Mu évente 16 millió dollár adományt gyűjt, melynek egy részét nagyon leleményes megoldásokkal szerzi meg. 2007-ben közvetlenül 6,6 millió dollár érkezett a szervezet bankszámlaszámára. Körülbelül 558.000 dollárt utaltak át az interneten keresztül. A forgalmasabb utcákon és a kis üzletekben kihelyezett perselyekben 165.000 dollár gyűlt össze. Ötletes megoldásnak bizonyult a három fő mobiltelefon-szolgáltató által biztosított, reklámozott emelt díjas üzenet küldésének lehetősége, amelynek összege az előfizetők havi telefonszámlájához adódott. Ezzel a módszerrel közel egymillió dollár gyűlt össze 2007-ben. A szervezetnek ezek mellett több becsületkasszája is van szerte Isztambulban és más törökországi városokban is.¹⁴

A Kimse Yok Mu civil szervezetként 2006-ban közhasznú státuszt kapott. Székhelye egy isztambuli ötemeletes épületben található. Innen végzi a szervezet végrehajtó bizottságának elnöke az irányítást, és ide kerülnek a pénz- és természetbeni adományok a többi központból.

A segélyszervezet tevékenységei között szerepelnek úgynevezett testvércsalád-programok, természetbeni támogatások, oktatási segítség és külföldi adományozások is. A testvércsalád-programok keretében egy közép- vagy felsőosztálybeli családot egy szegény családnak mutatnak be. A jómódú család pedig besegít a másik életfenntartásában, az iskolázásban és munkavállalásban. Eddig közel 1.500 család találkozásában működtek közre, és a tervek szerint öt év alatt ez a szám százezerre fog emelkedni.¹⁵

A Kimse Yok Mu élelmiszerbankján keresztül gyűjt élelmiszert, ruhát, egészség-ápolási szereket és üzemanyagot az egyéni felajánlótól és gyártóktól, majd ezen keresztül szét is osztja ugyanezeket a rászorulóknak között. 2007-ben 11 országban több mint kétfélmillió ember részesült ezekből a segélyadományokból. A felsorolaton kívül áldozati állatok húsának összegyűjtését és az áldozati ünnepen történő szétosztását is vállalja a szervezet. 2007-ben 12.500 állatot vágtak le. Húsuk 35 országban 45.000 emberhez, Törökországban pedig 30.000 emberhez jutott el.¹⁶

A segélyszervezet a tanszerek szétosztását és rászorulóknak juttatott ösztöndíjak folyósítását Törökországon kívül is folytatja. Önkéntesei segítségével több mint 20.000 diák tanításában is közreműködtek. A Kimse Yok Mu tizenegy iskolát létesített Pakisztánban, négyet Indonéziában, egyet Bangladesben és egyet Törökországban. Az építés befejezését követően az intézményeket átadta a helyi hatóságoknak.¹⁷

A segélyszervezet ingyenes orvosi vizsgálatokat és ingyenes gyógyszerellátást

¹⁴ Koc (2008).

¹⁵ Bolukbas (2008).

¹⁶ Sakin és Albayrak (2007).

¹⁷ Bolukbas (2008).

is szervez a vidéken élőknek. Az elmúlt időszakban pedig helyi támogatókat szerzett a délkelet-törökországi PKK-incidens áldozatainak megsegítésére. Egy ottani orvoscsoport 8.000 beteget vizsgált meg, mialatt ugyanezen városokban és falvakban munkások egy csoportja Isztambulból, Bursából és más törökországi nagyvárosokból érkezett élelmiszert és ruhát osztott szét. Több mint 50.000 ember részesült e szolgáltatásokból, leginkább Törökországban, illetve néhány afrikai államon kívül Pakisztánban és Bangladesben is.¹⁸

A Gülen-intézményrendszer sémái

A korábbiakban bemutatott különféle Gülen-intézmények létrehozásában, szervezeti struktúrájában, finanszírozásában és különösen szellemiségében bizonyos sémák tisztán láthatóak. Ezeknek köszönhetően lehet a „Gülen-intézmények” gyűjtőfogalmat alkalmazni.

A szervezetalapítás motivációja

Az intézmények alapításakor kivétel nélkül minden esetben Gülen eszméi és tanításai jelentik az inspirációt és a motivációt. Gülen következetesen kitartott amellett, hogy a Törökországban és a világ más részén tapasztalt szegénységre és közösségek közötti konfliktusokra az oktatás lehet a legmegfelelőbb válasz. E vízió eredményeképpen születhettek meg a kollégiumokat, előkészítő tanfolyamokat és iskolákat is magába foglaló oktatási projektek. Gülen elkötelezettségét a fiatalság nevelésére már első előadásai és írásai is tükrözték. Ez alapján a fiatalok tanítása Gülen egyik régi álma volt. Már akkor meg volt győződve afelől, hogy az oktatás egyrészt megoldást nyújthat Törökország modernizációjának és nemzetközi elismertségének hiányára, másrészt a terrorizmus és konfliktusok hazai és nemzetközi ellenszere is lehet.

A média (Zaman, Samanyolu TV, Újságírók és Írók Alapítványa) intézményei a Gülen által javasolt objektivitás, kiegyensúlyozottság és a társadalmi felelősségvállalás értékeit vállalva jöttek létre főleg az 1990-es években. E modell kiegészült Gülen azon elképzelésével, hogy a különböző csoportok közötti béke és együttműködés kizárólag a szabad véleménynyilvánítás, párbeszéd-kezdeményezés, kölcsönös megértés és tisztelet segítségével valósítható meg. Ezeket a célokat a Gülen eszméinek szellemében létrehozott médiahálózat minden intézménye magáénak vallja.

A Gülen-kórházak alapításakor olyan elvek kerültek előtérbe, mint a betegek tisztelete és odafigyelés az alapvető emberi igényekre. Gülen ezeket tekintette az emberbaráti egészségügy alapfeltételeinek. Minden kórház elkötelezetten végez kiváló betegápolást azok esetében, akik meg tudják fizetni az ellátást, és mindazok esetében is, akik támogatások segítségével részesülhetnek csak minőségi gyógykezelésben.

¹⁸ I. m.; Koc (2008).

Talán a Bank Asya kötődik a legkevésbé szorosan Gülen eszméihez. Az 1990-es évek közepén Gülen néhány török nagybefektetővel egyetértett abban, hogy elérkezett az idő egy olyan iszlám bank megalapítására, amely azokat a vallásosabb embereket tudná kiszolgálni, akik nem szívesen tartják pénzüket a törökországi állami és magánbankok kamatokkal terhelt számláin. A Bank Asya és Gülen között soha nem volt hivatalos kapcsolat, jöllehet a bank alapítói közül néhányan az ő eszméit követik.

A Kimse Yok Mu segélyszervezet létrejötte Gülennek a világ bármely részén élő rászorulókat megsegítésével kapcsolatos elvére vezethető vissza. Valójában ez az egyetlen általam meglátogatott intézmény, amely közvetlenül Gülen eszméiből merít az alkalmazottaknak szervezett programok és a felkészítés során is.

Gülen tanításai jelentették a szellemi hátterét azoknak az intézményeknek, amelyek közül néhányuk tevékenységében ő maga is részt vett kezdetben. Jelen volt az első kollégiumok átadásánál, az előkészítő tanfolyamok indulásánál és a Bank Asya megnyitásakor, de mindezek ellenére csak nagyon kevés esetben maradt napi kapcsolatban velük. Az egyedüli kivételeket a Zaman napilapnak írt heti publicisztikák, illetve az Újságírók és Írók Alapítványa gondozásában megjelentetett könyvek jelentik. Gülen nem tart fenn kapcsolatot a Bank Asyával, a Samanyolu tévétársasággal, a Fatih Egyetemmel, a kórházakkal, az iskolákkal vagy a segélyszervezettel sem. Egy bizonyos séma merül fel azzal a szokással kapcsolatban, hogy a befektetői csoportok amerikai otthonában felkeresik Gülent új projektterveikkel, vagy amikor egy konkrét ügygel kapcsolatos tanácsra van szükségük. Korábban a Bank Asya alapításának tervével keresték meg. Nemrégiben pedig a Fatih Egyetem vezetői jártak nála, amikor a török állam lehetőséget adott volna egy olyan fejlesztési támogatás igénybevételére az egyetem kibővítéséhez, amit Szaúd-Arábia finanszírozott volna. Gülen akkor azt javasolta, hogy elsősorban török forrásokat keressenek. Ezekről az időszakos és különleges esetektől eltekintve Gülen nem vesz részt a tanításainak köszönhetően létrejött intézmények napi működtetésében.

Az intézményrendszer értékpillérei

Minden általam meglátogatott intézményre jellemző volt egyfajta szervezeti kultúra, amely Gülen eszméit hordozta magában. Az intézmények pedig e filozófia intenzivításának és mindenre kiterjedő jelenlétének köszönhetően közös jellemvonásokkal rendelkeznek. E jellemzők közé a következők sorolhatók: a fiatalság nevelése a spiritualitás és tárgyi tudás elegye által, modern oktatás az élet minden területén, török nacionalista szellem kifejezése, a török történelem tisztelete, interkulturális és vallásközi párbeszéd, a különféle eszmék és vélemények elfogadása, az emberiség tisztelete és szeretete, globális nézőpont, vendégszeretet, szolgálatkészség, valamint segítségnyújtás az emberek számára.

Az oktatási intézmények, a kórházak, a segélyszervezet vagy a médiaszolgáltatók esetében ezek a tulajdonságok szerepet kaptak a szervezeti felépítés, a célok kialakítása, valamint a munkaerő-toborzás során is. Hogy ez miként lehetséges?

A Gülen-mozgalom tagjaiból álló csoportok minden intézményben jelen vannak. Többségük a helyi szakmai és lakóhelyi közösségek tagja. Az összejövetel során rendszeresen beszélnek Gülen tanításairól, írásairól és az iszlám profetikus hagyományokról. Ily módon egy olyan testület alakulhatott ki, amely azonos értékek és elvek mentén szocializálódott. A mozgalomban való tagság ugyan nem feltétele az iskolákban, a kollégiumokban, a kórházakban vagy a Kimse Yok Mu segélyszervezetnél történő munkavállalásnak, mégis rendkívül ügyelnek arra, hogy csak olyan dolgozók kerüljenek be, akik az említett csoport értékeivel és céljaival egyetértenek. Így a szocializációnak és munkaerő-felvétel során kialakult szervezeti kultúrának köszönhetően a fenti intézetek mindegyikét Gülen-intézménynek nevezhetjük.

A munkavállalók elkötelezettsége

Az eszme- és értékközösség mellett az ott dolgozók kötelezettségvállalásában rejlik a Gülen-intézmények sikerének kulcsa. Akár a kórházak orvosaival, irodai dolgozóival, a tanárokkal, a Fatih Egyetem rektorhelyettesével vagy a Kimse Yok Mu dolgozóival beszéltem, mindegyikük fontosnak tartotta elmondani, hogy nemcsak a fizetés miatt dolgoznak, hanem azért is, mert hisznek abban, amit tesznek. Ennek eredményeképpen a munkaidő gyakran túlnyúlt a szokásos napi nyolc órán, a betegek és diákok kéréseit sokkal inkább figyelembe vették, a panaszok és az elvégzett munkával kapcsolatos elégedetlenségek pedig minimálisnak voltak. Az egyes intézetekben dolgozó beszélgetőtársaim boldogan végezték munkájukat, értékesnek tartották az általuk folytatott tevékenységet és örültek, hogy segíthetnek embertársaikon. Az idealisztikus motivációk mellett a Gülen-intézményekben tevékenykedők úgy érzhetik, hogy egy erős társadalmi támogatottság által övezett, hasznos munkát végző közösség tagjai. A tanárok családtagjai számára például az iskola biztosította a munkahely tartós mivoltát, valamint fedezte a szállás- és orvosi költségeket is. Mindezek ösztönzőleg hatottak, hogy a dolgozók elkötelezetté váljanak munkájuk felé, és egyben mentesítették őket a többi munkavállalót gyötrő megannyi gondtól.

Pénzügyi támogatás

A kezdetektől gazdasági társaságként működő Bank Asya kivételével minden Gülen-intézmény megnyitását olyan helyi támogatók segítették anyagiilag, akik Gülen elveit szerették volna gyakorlatba ültetni az intézmények létrehozásával és az ő filozófiáját követő szervezeti kultúra meghonosításával. A Gülen-mozgalom decentralizált, kisebb területi egységekből álló szervezet. Minden általam megvizsgált esetben az iskolák, diákszállók, felvételi előkészítők, kórházak és médiaszolgáltatók létesítésének kezdeményezését, a tervezést és a finanszírozást is a Gülen-mozgalom tagjainak egy csoportja vállalta magára. Általában helyi vállalkozókkal együtt döntöttek arról, hogy milyen intézmény létrehozása lenne indokolt a környéken. Ezután

pénzt és természetbeni adományokat ajánlottak fel és pénzügyi segítséget kértek családjuktól, barátaiktól és ismerőseiktől is. A legtöbb esetben egy alapítványt vagy vállalkozást is elindítottak a közelben megkezdett projekt(ek) irányítására.

Amikor a Gülen-iskolák külföldön is megnyitották kapuikat, a séma szerint – főként a szovjet utódállamokban – egy vagy néhány befektető török vállalkozó kezdeményezte és gyakran törökországi üzlettársai segítségével finanszírozta az intézmények létrejöttét. Sok esetben egy vagy egyszerre több helyi Gülen-közösség vállalta fel egy másik országban működő iskola anyagi támogatását. Más esetekben pedig törökországi nagyvállalkozók tettek ígéretet arra, hogy önállóan finanszírozzák egy külföldi tanintézmény felállítását és fenntartását. A mozgalom tagjai közül pedig sokan büszkén mesélnek a testvériskolákban tett látogatásairól.

Az általános séma alapján minden Gülen-intézmény építését és működését szponzori hozzájárulások segítik. Ezek az intézetek néhány év elteltével kivétel nélkül önfinanszírozóvá válnak. Az általam meglátogatott iskolák többsége a megnyitást követő 2–3 év elteltével a tandíjakkal köszönhetően már nem szorultak külső támogatásra. Minden oktatási intézmény szociális ösztöndíjat biztosít azon rászorulóknak számára, akik nem engedhetik meg maguknak az évi 5–9.000 dolláros tandíjat. A legtöbb esetben helyi támogatók is hozzájárulnak ezekhez az ösztöndíjakhoz. Máskor pedig az iskolák önfinanszírozók lesznek és a kezdeti támogatáson kívül nem igényelnek több anyagi felajánlást. Bursában úgy láttam, hogy a támogatók részéről megszokott az, hogy általában új intézmény finanszírozását kezdi meg, ha egy iskolának már nincs szüksége a pénzbeli adományokra. Bursában jelenleg hat Gülen-iskola működik. Hamarosan megnyitja kapuit a hetedik is. Ezek mindegyikét a mozgalom támogatói finanszírozzák. Az isztambuli Sema Kórház és a bursai Bahar Kórház működését a kezdetben ugyanígy szponzorok támogatásai tették lehetővé, de ma már mindkét egészségügyi intézmény önfinanszírozó.

Színvonalas intézmények

Bármely szférában működnek, a Gülen-intézmények egyik legfőbb közös jellemzője az elismert kiválóság. Az iskolákat általános elismertség övezi Törökországban, és sok más államban elsőrangú iskolákként tekintenek rájuk. Az ott folyó kiváló oktatást bizonyítja a sikeres egyetemi felvételi vizsgát tett törökországi és külföldi diákok magas aránya, valamint a hazai és nemzetközi tanulmányi versenyeken győztes tanulók kimagasló száma.

A mozgalomhoz kapcsolódó kórházak szintén a legjobb magánintézmények között találhatóak Törökországban. Az orvosi bérek miatt versenyképesek a többi magánkórházzal, és a betegközpontú ellátásnak köszönhetően az ország legjobb orvosait vonzzák. A Sema és a Bahar kórház is csúcsmínőségű eszközökkel rendelkezik. Szakrendelőikben digitális MRI berendezések vannak és a legújabb felszerelésekkel nyílt szív-műtéteket is képesek végezni. A helyi támogatók az eszközvásárlás érdekében továbbra is támogatják a kórházakat, így azok a legújabb és legfejlettebb berendezéseket is beszerezhetik.

A Bank Asya ma Törökország legnagyobb iszlám bankja. Annak ellenére, hogy a legfiatalabb ilyen jellegű intézmény az országban, 12 év alatt egyharmados piaci részesedésre és 5 milliárd dollár értékű elhelyezett betétre tett szert. Hasonló sikert ért el a Zaman napilap, amely a legnagyobb példányszámú török újság. Az Újság-írók és Írók Alapítványa csupán 14 éve működik, de közreműködésével már több törökországi és külföldi konfrontáció során is sikerült egy asztalhoz ültetni a különböző vallási és politikai vezetőket a vallásközi és interkulturális párbeszéd megindítása céljából. A szervezet kezdeményezésére 2006-ban például a legfontosabb törökországi vallási csoportok (muszlimok, keresztények, ortodoxok, zsidók) vezetői a svédországi Göteborgban találkoztak, ahol megvitatták azokat a kérdéseket, amelyek megosztják vagy együttműködésre sarkallják a különböző közösségeket. Ugyanebben az évben egy török és francia vezetők részvételével zajló tanácskozást is támogatott az Alapítvány, amelynek témája Európa kulturális sokszínűsége volt. Számos találkozót szervezett az intézet Törökország európai uniós csatlakozása tárgyában is. Az egyik ilyen jellegű konferenciát 2007-ben rendezték meg Egyiptomban, amely eseményen az iszlám, a Nyugat és modernizáció kapcsolata került középpontba. Az egymással konfliktusban álló csoportok közötti párbeszéd hatékony megindításában vállalt szerepéért az Alapítványt több állam kormánya és civil szervezetek – köztük Törökmenisztán kormánya, az Oroszországi Föderáció Egyesület és az egyesült államokbeli Hartford Seminary – is elismerésben részesítették.

Mindezek miatt az előzőekben ismertetett közös tulajdonságok – szakmai jellegre való tekintet nélkül – elsőrangúvá és kiemelkedővé teszik a Gülen-intézményeket. Ez nagyrészt azon önkéntesek és támogatók elkötelezettségének köszönhető, akik idejüket, tehetségüket és pénzügyi erőforrásaikat áldozták fel olyan intézmények létrehozására, amelyek Gülen útmutatásai alapján a helyi társadalmak jobbítását szolgálják.

Összegzés

A könyvben feldolgozott kutatásomat három alapkérdés indította: milyen szervezési elvek állnak a mozgalom tagjainak elkötelezettsége és lelkesedése, valamint a Gülen-hálózat nemzetközi terjeszkedésének okai mögött? Hogyan kapcsolódik a tagok elkötelezettsége azokhoz a pénzügyi megoldásokhoz, amelyek a tagok részvételének, lelkesedésének és elkötelezettségének köszönhetően biztosítják az intézmények finanszírozhatóságát? Milyen pénzügyi háttere van a mozgalomhoz kötődő intézményeknek, illetve milyen pénzügyi kapcsolat van az intézetek és szponzoraik között? Ebben az utolsó fejezetben a törökországi és houstoni interjúim során a mozgalom legkülönbözőbb tagjaitól e három kérdésre kapott válaszokat foglalom össze.

A fenti kérdéseket egyéni és fókuszcsoportos interjúk során különböző törökországi településeken (például Isztambul, Ankara, Bursa, Kayseri és Mudanya) élő cégvezetőknek, irodai dolgozóknak, szakmunkásoknak tettem fel. Rajtuk kívül interjút készítettem még a mozgalom néhány támogatójával a texasi Houstonban is. Beszélgetőtársaim között férfiak és nők, különböző társadalmi-gazdasági helyzetű emberek, valamint a mozgalomban hosszabb-rövidebb ideje tevékenykedők egyaránt voltak. Mindemellett a Bank Asya, a Samanyolu televízió, a Zaman napilap, az Újságírók és Írók Alapítványa, a Fatih Egyetem, a Sema és Bahar Kórházak, öt Gülen-iskola és a Kimse Yok Mu Szolidaritási- és Segélyszervezet ügyvezető igazgatóival, iskolaigazgatóival és intézményvezetőivel is készültek interjúk.

Az eredeti terv szerint a fenti kérdéseket csak olyanoknak tettem fel, akik a mozgalom tagjai voltak. Egy szervezetre irányuló egyéni elkötelezettség vizsgálata és az egyes intézmények pénzügyeinek elemzése ugyanis módszertanilag a mozgalomban részt vevő tagok kikérdezésével végezhető legjobban. Ezért ez a könyv **NEM** a mozgalom különböző szempontok alapján készített kritikai értékelése. Egy ilyen célú kutatás más módszereket igényelne, beleértve a mozgalomról eltérő véleményekkel rendelkező emberekkel készített interjúkat is. Ez a kiadvány a mozgalom struktúrájának olyan szociológiai elemzését tartalmazza, amely különös figyelemmel kíséri a tagság elkötelezettségét a mozgalom eredményeinek számító projektek iránt.

Szociológus végzettségem okán a társadalomtudományi megközelítés érvényesült a kutatási tervemben. A mozgalomra jellemző önkéntes részvétel és a nem hierarchikus szerkezet miatt a projektek és a mozgalom céljai iránti elkötelezettséget

és a mögötte meghúzódó motivációt vizsgáltam részleteiben. A mozgalomhoz kapcsolódó több száz iskola, a hat magánkórház, a médiabirodalom, az egyetem és a segítség-szervezet pénzügyeit pedig szervezeti elemzés keretében tartottam érdemesnek feltárni. A hagyományos szervezetelmélet ismereteim alapján kezdettől fogva úgy véltem, hogy szoros kapcsolat húzódik a pénzügyek és a tagság elkötelezettsége között.

A kollégáimmal, egyetemi hallgatókkal és a szóba jöhető könyvkiadókkal folytatott beszélgetések során derült ki számomra, hogy a nyugati olvasók közül talán csak kevesen hallottak Fethullah Gülenről vagy a nevével jelzett mozgalomról. Ezért indokolt volt, hogy a könyv bevezető fejezetében Gülen élete, tanításai és az általa életre keltett mozgalom rövid története táruljon az olvasó elé. A mozgalom határozottan török jellegű. Ennek okát a többségében török támogatókon kívül különösen a történelmi és politikai gyökerekben lelhetjük. Kétlem, hogy a Gülen-mozgalom jelen formájában és sajátos céljaival bármely más országban kialakulhatott volna. Gyökerei ugyanis a Török Köztársaság megszületése utáni majd négy évtized sajátos történelmi időszakára nyúlnak vissza. A hálózat fejlődését nagyban befolyásolták az 1960-as évek és az ezt követő negyven év törökországi társadalmi és politikai fordulata, valamint a 21. század hajnalán történt nemzetközi események. Ezért került a könyvbe a Törökország történetét bemutató rövid fejezet, amely kiemelten a vallás és az állam kapcsolatával foglalkozott.

Kutatási eredmények

Az alábbiakban röviden összefoglalom az eredményeket, illetve azt a három kérdést részletezem, amelyek a kiadványban szereplő adatokat eredményezték, és a könyv szerkesztési elvét is meghatározták.

1. **A szervezeti elkötelezettség mely formáinak köszönhetően számíthat a mozgalom új résztvevőkre és a tagság fenntartására?** A szervezetelmélet szociológiai megközelítése – legfőképpen a részvételi elköteleződés és az erőforrás-mobilizáció elmélete – alapján a mozgalmak iránti elkötelezettség a helyi közösségekből ered. Ezek a törökországi falvakban és városokban működő társas körök olyan vállalkozókból, irodai dolgozókból és szakmunkásokból állnak, akik rendszeres gyűléseiken muszlim hittudósok Korán-értelmezéseit – köztük Gülen írásait olvassák, eszmecserét folytatnak, megbeszélnek a felmerülő igényeket, és végül kiválasztják azokat az intézményeket (pl. iskolák, kórházak, diákszállók, segítség-szervezet), amelyeket pénzügyileg támogatni szeretnének. A helyi közösségekbe gyakran azonos szakmabeliek (pl. orvosok, ügyvédek, vállalkozók, segédmunkások) és egymáshoz közel lakó tagok járnak. E természetes módon létrejött csoportosulásoknak köszönhetően olyan barátságok és együttműködések alakulnak ki, amelyek a szakmai és üzleti kapcsolatokat is előmozdítják.

A helyi közösségek a török *cemaat* hagyományai alapján jöttek létre. Ezek eredetileg olyan alulról szerveződő társasági csoportok voltak, amelyek a köztársaság kezdeti időszakában fejlődtek ki a szúfi rendek és *medreszék* betiltását követően. A *cemaat* közösségeit olyan vallásos muszlimok hozták létre, akik számára a modernitás elfogadása mellett az iszlám hagyományok megőrzése is fontos volt. A körök pedig olyan tanult emberek és értelmiségiek köré szerveződtek, akik a vallásos áhítatot a nacionalizmussal vagy egyénre szabott lelki gyakorlatokkal ötvözték.

Gülen fiatalkorában a Said Nursi tanításai alapján szervezett *cemaat* tagja volt. Said Nursi szúfi vallástudósként azt hirdette, hogy az értelem és tudomány összhangba kerülhet a kinyilatkoztatással és a vallással. Gülen az 1960-as és 1970-es években arra ösztönözte gyarapodásnak indult követőit, hogy a *cemaatokban* együtt vitassák meg a török társadalmat érintő gondolatait.

A hálózat tagjaival készített interjúim tanulsága szerint a mozgalom követőinek egyik legfőbb jutalma a helyi közösségekben való tagság során kialakult szociális kapcsolatrendszer. A mozgalom támogatóinak túlnyomó többsége szerint a helyi körökben való tagság az életüket meghatározó egyik legfőbb tényező, amely identitásukat, prioritásaikat és napirendjüket is befolyásolja.

A Gülen-mozgalomnak nincs formális, hierarchikus szervezete. Sokkal inkább egymáshoz gyenge szálakkal kapcsolódó helyi közösségek hálózata, amelyben minden közösség önállóan dönt a találkozók témájáról, gyakoriságáról, a tagság feltételeiről és a támogatandó projektekről. Ez az alulról épülő szerkezet biztosítja az elkötelezettséget és a részvételt, mivel a tagok kezdeményezése és aktív hozzájárulása nélkül semmilyen tevékenység nem valósulhat meg. A decentralizált döntéshozatalnak és irányításnak köszönhetően a magas részvételi hajlandóság mellett több millió tag részéről alakult ki felelősségvállalás a mozgalom által elért eredményekkel kapcsolatban. Ennek eredményeként egy olyan összetartó közösség jött létre, amely elfogadja Fethullah Gülen céljait és elképzeléseit, továbbá tagjai egymás iránt, valamint a csoport döntése értelmében támogatott tevékenységek iránt is elkötelezettek.

2. Hogyan szolgálja a mozgalom tagjainak részvételét és elkötelezettségét a jótékonyági projektek finanszírozása? Miképpen ösztönzik a szponzorokat a támogatásra? A pénzadományozás a Gülen-mozgalom követői számára alapvető fontosságú. Gülen az évek során előadásában és íásaiban folyamatosan arra ösztönözte híveit, hogy anyagilag és minden más lehetséges formában is támogassák az iskolákat, kórházakat, valamint segélyszervezeteket. Ennek eredményeként – főleg az első években – sok támogató végezte el a Gülen-iskolákat és dolgozott később ezekben az intézményekben tanárként vagy irodai alkalmazottként. Egy sokkal jól jövedelmezőbb karriert áldoztak fel azért, hogy részesei legyenek ennek a Gülen által életre hívott nagyszerű törökországi iskolahálózatnak.

Gülen szónoklataiban arról beszélt, hogy mindenki felelős azért, hogy minden török fiatal számára elérhetővé váljon az általa megálmodott minőségi oktatás. A nagybefektetőket és a kisvállalkozókat egyaránt arra buzdította, hogy finanszíroz-

zák a kiváló nevelést és új alapítványok létrehozásával támogassák az általános- és középiskolákat, kollégiumokat és egyetemi felvételi előkészítőket. Az effajta adományozás érdekében ösztönözte a támogatókat, hogy lehetőségeik szerint fejlesszék vállalkozásukat. Különösen a nemzetközi jelenlétet szorgalmazta, mivel ezt tartotta a világkereskedelem jövőjének. A keletkezett jövedelmet olyan oktatási rendszerre kell fordítani, amelynek célja a fiatalokat érintő iskolázatlanság, szegénység és erkölcsi lemaradás felszámolása. Gülen szerint jól működő szabadpiacra van szükség a modern közoktatást támogatni képes gazdasági teljesítményhez.

Az adakozási kedv növelése érdekében Gülen az iszlám és török kultúra régi hagyományaira épített. Ilyen az iszlám öt alappillérenek egyike, az évente egyszer adományozott *zakát*. Emellett Isten kegyéért és a másvilágon elnyert jutalom reményében *szadakát* ajánlanak fel. A szomszédság és vendégszeretet (*komsuluk*) szokásai a török kultúrában mélyen gyökerezőek, és a jószomszédi viszony elsődlegességét hangoztató Próféta cselekedeteire és szavaira vezethetők vissza. Gülen ezen alapvető török-islám értékekre hivatkozva kérte az embereket az új oktatási intézmények bármilyenfajta támogatására. Egyszerűen csak megmutatta, hogy miként fejezhetik ki a kultúrájukban és vallásukban oly fontos szereppel bíró nagylelkűségüket.

Az interjúalanyaim közül többen is elmondták, hogy a mozgalom minden tagja anyagi körülményeinek megfelelően ajánl fel pénzbeli adományt. A különböző helyi körök széles többségében a felajánlások az éves jövedelem 5–20% közötti összegére vonatkoznak, 10%-os átlaggal. Vállalkozók egy kisebb csoportja 20% feletti hozzájárulással segít, néhányan pedig megharmadolják a jövedelmüket: egyharmad részt a vállalkozásra, egyharmadot a megélhetésre és egyharmadot a mozgalom egy vagy akár több projektjére is elkülönítve.

A mozgalom szinte minden tagjától érkező pénzádományok nem várt következménye volt a csoport, a tanítások, az alapeszmék és a támogatott projektek iránti elkötelezettség. A helyi közösségek egyik legfőbb érdeme, hogy teret biztosítanak az adakozásról szóló koráni és prófétai hagyományok, illetve Gülen elképzeléseinek folyamatos megvitatására. Ennélfogva ezek a társas körök szellemi motivációt nyújtanak az adakozáshoz, amelyet a vallásos és hazafias életszemlélet velejárójának tekintenek. A támogatásra érdemes projektek meghatározása mellett a pénzádományok nemcsak a mozgalom és annak tevékenysége iránti elkötelezettséget jelentik, ugyanis a jótékonyági projektek egyfajta közös tulajdon látszatával is elkötelezettséget keltenek.

3. Milyen pénzügyi irányelveket alkalmaznak a Gülen-intézményekben és hogyan kapcsolódnak a támogatók pénzügyileg a projektekhez? Mindenekelőtt érdemes tisztázni, hogy Gülennek soha nem volt annyi jövedelme, amiből támogathatta volna a projekteket, így az ő pénze nem volt és nem lehet ma sem azon intézmények mögött, amelyeket az ő eszméi ihlettek és az ő támogatói irányítanak. Korábban részt vett több adománygyűjtő rendezvényen, s tehetős embereket keresett fel, hogy meggyőzze őket a törökországi nivós iskolák és oktatási tevékenységek támogatásának szükségességéről. Azonban a pénzügyi hozzájárulások ösztönzésén kívül tartózkodott attól, hogy bármiféle beleszólása

legyen a finanszírozásba, ezért a helyi közösségeket biztatta adománygyűjtésre és a pénzügyi műveletek önálló ellenőrzésének elvégzésére. E megoldásnak köszönhetően komoly bizalom alakulhatott ki Gülen szándékait illetően.

A kezdetektől fogva gazdasági társaságként működő Bank Asya kivételével minden általam meglátogatott intézményt helyi támogatók csoportjai finanszíroztak. A decentralizált, helyi szervezetekből álló mozgalomban a projektek kezdeményezése, tervezése és finanszírozása minden esetben olyan tagoknak – köztük helyi vállalkozóknak – köszönhető, akik találkozáik alkalmával döntenek azokról a támogatandó projektekről, amelyekre az adott közösségnek szüksége van. Ezután felajánlják saját erőforrásait, majd a közösség más tagjait kéri arra, hogy általában a projekt(ek) számára felajánlott összeg kezelésével és a lebonyolítással megbízott alapítványok számára tegyenek felajánlásokat.

Az általános séma szerint a Gülen-intézmények felállításában és működésében szponzorok segítségére támaszkodnak. Ugyanakkor ezek az intézetek néhány éven belül önfinanszírozóak lesznek a tandíjaknak, tagdíjaknak, előfizetéseknek, ügyfelek befizetéseinek és más forrásoknak köszönhetően. Amint egy iskola vagy kórház számára szükségtelenné válnak a pénzügyi támogatások, általában a szponzorok új oktatási vagy egészségügyi intézmény létrehozására összpontosítanak olyan törökországi és külföldi régiókban, ahol szükség mutatkozik rájuk.

Az 1990-es években – elsőként a Szovjetunió utódállamaiban – az adott országban befektetést végrehajtó török vállalkozók elkezdtek buzdítani a helyi politikai vezetőket és üzletembereket a régiójukban felmerülő igények feltérképezésére. Ezt követően a vállalkozók megkezdtek a helyi projektek – általában iskolák – finanszírozását, melyet gyakran törökországi üzlettársaik is segítettek. Idővel az iskolák önfenntartóvá váltak, a vállalkozók pedig az általuk már nem támogatott intézményeket átadták a helyi szponzoroknak és önkormányzatoknak.

A Gülen-mozgalom tehát helyi szervezetek lazán egymáshoz kapcsolódó hálózata, amelynek tagjai kisközösségek találkozóin kerülnek kapcsolatba egymással. E társas körökben a Korán- és iszlám-hittudósok, főleg Fethullah Gülen tanítását ismerhetik és beszélhetik meg. Ezenkívül a csoportok tagjai érzelmi és anyagi támogatást is nyújtanak rászoruló társaiknak. Az iskolák, előkészítők, kollégiumok, kórházak és segélyszervezetek közül pedig ők is kiválasztanak egyet, amelyet önkéntes munkával és pénzadománnyal is segítenek. A helyi közösségben való részvétel és az anyagi támogatás által együttesen eredményezett ilyen típusú elkötelezettség tette lehetővé a mozgalom terjeszkedését az öt kontinens száznál is több országában.

Összefoglalva: a Gülen-mozgalom olyan civil kezdeményezés, amelyet Fethullah Gülen az 1960-as években indított el Törökországban, manapság pedig a külhoni török csoportoknak köszönhetően terjeszkedik világszerte. A hálózat támogatja a minden fiatal számára elérhető színvonalas, modern oktatást, a vallásközi és kultúrák közötti párbeszédet, valamint a kulturális és vallási csoportok közötti kölcsönös együttműködést. Ezek az alapvető célok és a számos jótékonyági projekt mind hozzájárultak ahhoz, hogy a Gülen-mozgalmat elsősorban a békés egymás mellett élés és a világbéke érdekében kifejtett tevékenysége miatt ismerjük.

Függelék: bíráló kritikák

Törökországi tanulmányútjaim és a houstoni török bevándorlókkal folytatott beszélgetéseim során nyilvánvalóvá vált, hogy bíráló kritikák is érik a Gülen-mozgalmat. E kritikák természetének feltárása érdekében 25 interjút vettünk fel olyan egyetemi professzorokkal, újságírókkal, nagyvállalkozókkal, végzős egyetemi hallgatókkal, nyugdíjba vonult katonatisztekkel és ügyvédekkel, akik határozott véleménnyel rendelkeznek a mozgalommal kapcsolatban. Ennek eredményei csak a kiadvány függelékében kaptak helyet, mivel az eredeti kutatási tervben nem szerepeltek a mozgalom bíráló kritikáira irányuló interjúk. Csupán a könyv írása során nyílt lehetőségem a mozgalom néhány bírálójával beszélgetést folytatni. Ezzel kapcsolatban nem alkalmaztam véletlenszerű mintavételt és kétségtől csak a leghangosabb és legélesebb bírálatokat vettem figyelembe.

E függelék célja a Gülen-mozgalmat övező törökországi és külhoni török közösségekben előforduló viták és a legfontosabb bírálatok bemutatása. Az interjúkban megemlített legfőbb kritikákat összevetem a mozgalom tagjaival készült beszélgetések eredményeivel és Gülen-kritikákra adott válaszaival. A függelék a mozgalom értékelése helyett azt a körülményt mutatja be, hogy a törökök közül nem mindenki támogatja a mozgalmat és komoly ellenérzések is léteznek vele kapcsolatban.

Aggodalmak egy iszlám állammal kapcsolatban

A legtöbbször hangoztatott aggály szerint Gülen olyan támogatói bázist épít, amelynek célja az Atatürk által kialakított törökországi „szekularizmus” megváltoztatása. Amint arról a 2. fejezetben („Iszlám és állam Törökország történelmében”) szó volt, Atatürk 1923. október 29-én elfogadott parlamenti indítványa értelmében az ország államformája köztársaság lett és megszüntette a kalifátust, az Egyházügyi Minisztériumot, illetve az ország legfőbb egyházi hivatalait. A törvényhozás feloszlatta a *sárija* bíróságokat, bezáratta a *medresz*eket, állami irányítás alá helyezett minden egyházi intézményt, hatálytalanította az iszlám jogot és új büntetőtörvénykönyvet alkotott. Néhány évvel később, 1928-ban előbb kitörölte az alkotmányból a „Törökország iszlám vallású állam” passzust, majd 1937-ben az állam szekuláris jellegére tett utalással is kiegészítette az alaptörvényt. Ezáltal legalizálták a repub-

likánus-szekuláris rendszert, és megszűnt minden lehetőség az iszlám államvallás fennmaradására.¹ Atatürk azt vallotta, hogy az országnak maga mögött kell hagynia az oszmán korszakot és a nyugati világ, valamint Európa által mutatott modernizációs és fejlődési utat kell követnie. A vallást 70 éven keresztül a magánszférába száműző szekuláris államigazgatás modelljét Atatürk és az ifjútörökök a francia laicizmusban találták meg. Gülen bírálói attól tartanak, hogy szándékai ellentétesek az Atatürk által létrehozott szekuláris köztársaság eszméjével, és olyan iszlám államot akar Törökországban, mint amelyet 1979-ben Khomeini ajatollah épített ki Iránban. Úgy vélik, hogy a mozgalom fenyegetést jelent a szekuláris kormányzásra, illetve Gülen és támogatói a jelentős méretű tagsággal és pénzügyi erőforrásokkal egy jövőbeli hatalomátvételt készítenek elő.

Gülen több száz oldalnyi beszédének és írásainak átolvasása és a mozgalom több mint száz tagjával folytatott beszélgetéseimet követően azonban nem találtam semmilyen bizonyítékát annak, hogy a fennálló hatalmi rend megdöntésére és a jelenlegi szekuláris berendezkedés iszlám államvallással történő felváltására törekedne. Az igazság ezzel szemben az, hogy Gülen távol tartja magát a politikától. Ennek megfelelően követői sem vesznek részt politikai tevékenységben, nem szerveznek érdekcsoportokat, és nem céljuk sem a törökországi rezsim, sem más országok politikai rendszerének megváltoztatása. Az általam gyűjtött információk alátámasztják Graham Fuller, a CIA Nemzeti Hírszerző Tanácsa korábbi alelnökének megállapítását, miszerint a Gülen-hálózat nem politikai szervezet, hanem olyan társadalmi mozgalom, amelynek az emberek toleranciára és társadalmi felelősségvállalásra nevelése melletti további célja a tudomány és oktatás eredményeinek felhasználása a modernizáció során.

Gülen és tanítványai nem jelentenek veszélyt az ataturki reformokra azáltal, hogy az oktatás szerepét és tudományos fejlődést tartják az erős Törökország zálogának. A mozgalom azonban hűséges a nemzethez és inkább patrióta jellegű. Gülen érvelése szerint a tudományos fejlődés és modernizáció összeegyeztethető az iszlám eszmék melletti elkötelezettséggel és a vallásos muszlim identitással.

A mozgalom tagjaival készített interjúk során többször elhangzott kijelentések alapján az egyházi intézmények szigorú ellenőrzése és állami felügyelete helyett a nyilvános helyeken történő vallásgyakorlás szabadabbá tételét kívánják elérni. Gyakran hasonlították egymáshoz az egyház állami ellenőrzésén, a vallás nyilvános helyekről való kizárásán alapuló törökországi *laicista* rendszert és az államot az egyháztól elválasztó amerikai gyakorlatot. Az Egyesült Államokban a vallás és politika két, egymástól különálló terület. Állami beavatkozás nélkül nagy mozgásteret biztosítanak a vallásgyakorlásra az egyházi intézmények és egyének számára egyaránt. Az egyház intézményeinek ugyancsak kevés befolyása van az államigazgatásra. Az amerikaiak néhány ritka kivételtől² eltekintve nyilvános helyen is viselhetnek vallási jellegű megkülönböztető öltözetet, és szabadon gyakorolhatják

¹ Cetin (2008).

² Kivételt jelent például a szikhek által viselt kardok és török fémdetektorral felszerelt biztonsági kapukon történő átvitele, valamint a turbán viselése bizonyos katonai műveletek során. A jorubák és az óslakos amerikaiak pedig csak különleges engedélyek birtokában áldozhatnak fel állatokat és használhatnak meszkalinkaktuszt (*pejotl*) szertartásaik alkalmával.

hitüket. Gülen támogatói több alkalommal is kifejezésre juttatták, hogy ehhez hasonló, állami beavatkozás nélküli szélesebb vallásgyakorlási lehetőséget szeretnének Törökországban is.

A mozgalmat ért egyik vád szerint a hálózat kifinomult stratégiája során tagjai lassan és szisztematikus módon beszivárognak a legmagasabb szintű kormányzati és katonai pozíciókba, politikai és civil intézményekbe, hogy végül átvegyék azok irányítását. Ez azonban nem meglepő annak ismeretében, hogy Törökország lakosságának 8–10%-a kötődik valamilyen formában a mozgalomhoz. Törökország 70 milliós lakosságát és Gülen támogatóinak jó iskolai végzettségét figyelembe véve a statisztikai valószínűség alapján kijelenthető, hogy az 5,6–7 millió ember közül feltehetően nagyszámú szimpatizáns tevékenykedhet az államigazgatásban. A beszélgetéseim során azonban nem találtam utalást semmilyen előre kidolgozott terv léteire, amely a fent említett hivatalokba beszivárgó tagokról és hatalomátvételtől szólna.

A tény az, hogy Gülen és követői jobban szimpatizálnak bizonyos törökországi politikai pártokkal és a törökországi politikai környezet befolyásolja a hálózat terjeszkedését és tevékenységét Törökországban és külföldön egyaránt. Az is tény, hogy Gülen arra buzdítja az őt követőket, hogy ne vonuljanak vissza a Korán-iskolákba és a társadalom eldugott közösségeibe, hanem inkább vállaljanak feladatot a közintézményekben, így például a közigazgatásban és a hadseregben is. Ugyanakkor semmi nem támasztja alá azt az állítást, miszerint Gülen vagy az őt támogatók szisztematikusán vagy tudatosan kormányzati és katonai vezérkari pozíciókba küldik embereiket a fokozatos hatalomátvétel céljából.

Gülen az amerikai kormány ügynöke

A mozgalom bírálóival készült interjúkban sokszor elhangzott az a vád, mely szerint Gülent és a mozgalomhoz tartozó intézményeket valójában az Egyesült Államok, főként annak Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA) finanszírozza. Állításukat azazal indokolják, hogy a mozgalom intézményeinek többmilliárd dolláros pénzforrása kizárólag valamelyik állam lehet. A másik ok, amiért az Egyesült Államokat sejtik a mozgalom mögött, arra vezethető vissza, hogy Gülen hálózata a mérsékelt iszlám szószólója, s a Nyugat pedig az iszlám e válfajának dominanciáját tekinti a radikális iszlám ellensúlyának a Közel-Keleten.

Azzal kapcsolatban azonban nem került elő hitelt érdemlő bizonyíték, hogy a mozgalomnak külföldi kormányok – beleértve az amerikai hírszerző ügynökséget is – nyújtának pénzügyi támogatást. A bírálók feltevését számos tény is cáfolja. Mindenekelőtt az, hogy az elmúlt évtizedekben Gülent és a hozzá vagy a mozgalomhoz kötődő intézményeket többek között a Török Számvevőszék és az ügyészség is átvilágította, illetve ellenőrizte. A Számvevőszék minden évben elvégzi a gazdasági és nonprofit társaságok könyvvitelének felülvizsgálatát. Ennélfogva a Bank Asya, a Zaman napilap, a Samanyolu TV, valamint az Újságírók és Írók Alapítványa pénzügyi adatait az állami revizorok rendelkezésére kell bocsátani. Ismereteim szerint

az ellenőrök egy alkalommal sem derítettek fel gyanús eredetű vagy el nem számolt összegeket. Nem tártak fel pénzügyi jellegű visszaéléseket sem, amelyek esetleg külföldi kormányok anyagi támogatására utaltak volna.

Gülen ellen hat évig folyt eljárás törökországi bíróságokon. Civil jogászok eközben dokumentumok özönét nyújtották be a szerintük Gülen által elkövetett törvénytértések és gyanúsnak tartott tevékenységek bizonyítására. 2007 júniusában végül bizonyítottság hiányában lezárult az ügy. Ha bármely külföldi kormánynak befolyása lett volna a mozgalom pénzügyeire, akkor ezeket a szálat az adóellenőrök és ügyvédek már bizonyosan kiderítették volna.

Egy újabb jogi eset során pedig a London School of Economics kutatójával, Dogan Koccsal 2007 őszén készített közös tanulmányunkat idézte az ügyészség képviselője Gülen amerikai zöldkártya-igénylési eljárása ellen beadott keresetben (2008 júniusában). Az igénylés jogszerűtlenségének bizonyítására az ügyész íráskra hivatkozva azt állította, hogy a CIA lehet a mozgalom pénzügyi támogatója. Valójában munkánkban azt írtuk, hogy a mozgalom **ellenzői** szerint a CIA állhat a hálózat mögött.

A kormányzati támogatásokról szóló találgatásokban szereplő összegek nagyságrendje el sem éri azon szponzori pénzek mennyiségét, amely a törökországi nagyvállalkozóktól és a mozgalom hatalmas támogatói bázisától érkezik. A „Helyi közösségek hálózata” és a „Víz a malom számára: a Gülen-projektek finanszírozása” című fejezetekben szó volt arról, hogy számos igazán tehetős üzletember az éves jövedelmének 10–50%-át, míg sokan jövedelmük egyharmadát ajánlják fel a mozgalom és intézményei számára. Ha a több száz vállalkozó évi több millió dolláros jövedelmét vesszük számításba, akkor a szóban forgó felajánlott támogatások is könnyen összeadódnak. Sokan nemcsak pénzadománnyal, hanem ingatlanok és építőanyagok felajánlása mellett munkájukkal is hozzájárulnak a hálózat pénzügyi sikereihez.

A tehetős szponzorok nagymértékű támogatásával párhuzamosan a mozgalom több millió tagja segít kisebb pénzösszegek, ingóságok, szolgálataik és munkaidejük felajánlásával. Az összegyűjtött adatok alapján a hozzájárulások átlagosan – foglalkozástól és beosztástól függetlenül – az éves jövedelem nagyjából 10%-át jelentik. Ha e felajánlások értékét beszorozzuk a mozgalom tagjainak világszerte jelen lévő 8–10 milliós számával, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy nem csekély összegről van szó. Ennek fényében pedig csupán üres találgatásoknak tűnnek azok az állítások, miszerint valamely kormány szervezete lenne a több milliárd rendelkezésre álló dollár forrása.

A szegények és analfabéták befolyásolása

Gülennek és mozgalmával kapcsolatban ugyancsak gyakran hangoztatott vád, hogy kihasználják az iskolázatlan törökországi, vidéki embereket, különösen a fiatalokat, akiket ösztöndíjakkal és különféle lehetőségekkel csábítanak a kollégiumokba, ahol aztán a mozgalom eszméinek segítségével átmossák az agyukat. Ezzel kapcsolatban

a Törökországi Nőegyesület egyik tagja azt állította, hogy „Gülen emberei pénzt adnak a családoknak és elviszik otthonról a tehetséges gyerekeket, akiknek fogalmuk sincs arról, hogy milyen oktatást kapnak a magánintézményekben. Az iskolákban agymosás történik és a tanulókat a mozgalom számára készítik fel. Ezek az emberek nem patrióták, hanem hitbuzgók.”

A mozgalmat hasonlóan bíráló egyik hoteligazgató szerint: „Ígéretes tehetségeket szemelnek ki, hogy kitanítva őket erősebbé váljanak. Még könnyebb a dolguk, ha szegény emberekkel van dolguk. Így egyszerűbben tudják irányítani őket. Nem adnak semmit sem ingyen. Valamit várnak majd mindezért cserébe.”

A szegények és analfabéták „agymosása” alapvetően ideológiai jellegű kérdés. Az 1980-as években az új vallási mozgalmak vagy szekták befolyásolásáról szóló tömérdek újságcikkben politikai értelmet kapott az „agymosás” kifejezés.³ Amit egy eszme ellenzői agymosásnak neveznek, az a támogatók szemében lelki táplálék vagy remény. A törökországi helyi közösségekben szakmunkások tucatjaival folytatott beszélgetések során elmondták, hogy hálásak, mert a mozgalom lehetőséget adott rá, hogy testvéreikkel és barátaikkal együtt kikerüljenek a vidéki szegénységből és rossz iskolákból. A hálózat segítségével költségtérítéssel felkészítőkre, egyetemekre, orvosi és jogi iskolákba járhattak, és diákszállón lakhattak. Ezek a munkások nemcsak az iskolai lehetőségek miatt hálásak, hanem azért is, mert egy olyan közösség részesei lettek, amelynek tagjai rendszeresen összegyűlnek, segítik egymást és lehetőséget biztosítanak más szegény tanulók számára is.

Törökország modernizációjának visszafordítása

Létezik egy olyan aggodalom, miszerint Gülen bizonyos eszméi olyan szokások és értékek visszatérését jelentik, amelyek összeférhetetlenek a modernizációval, a tudományos fejlődéssel és a demokráciával. Az egyik politikus ezzel kapcsolatban így nyilatkozott: „Személyesen is találkoztam Gülennek. Azok közé tartozik, aki nem fog kezét nővel. Még csak nem is néz az arcukba. Prédikál és közben állandóan sír. Nyilvánvaló, hogy csak egy báb. Egy iskolázatlan, ugyanakkor nagyon sikeres prédikátor.” Egy újságíró pedig így nyilatkozott: „A mozgalomnak nincs semmilyen jó hatása, mert a köztársaság előtti korszakot akarják visszahozni. Érvekkel és kérdésekkel nem lehet feljűk fordulni, mivel tudományosság helyett a dogmatikusság jellemzi őket. Egy olyan országot akarnak, amit imámok és a híveik vezetnek és ilyen társadalomban kívánnak élni.”

A nők jogainak korlátozását és a fejkendőviselés kérdését a 25 megkérdezett több mint fele, és közülük a hét nő mindegyike aggályosnak tartotta. Egy professzorasszony például azt mondta, hogy: „Mérsékelt iszlámot akarnak Törökországban... A mérsékelt iszlám alapján a férfiaknak és a nőknek távolságot kell tartaniuk egymástól. A nők meg otthon dolgoznak, mind a nagymamám idejében. Szerintem a férfiak és a nők legyenek egyenlők az élet minden területén, így a pályakialakulási és a munkahelyi előrelépés során is. A nők képesek arra, hogy egyszerre anyák és dol-

³ Barker (1984), Robbins és Anthony (1990), Bromley és Richardson (1984).

gozók legyenek... A kevésbé iskolázott nők jobban ki vannak téve az erőszaknak és egy ilyen férfidominanciájú országban kevésbé lehetnek szabadok. A vallásos rendek pedig elutasítják a szabadságot, mivel tagjaikkal szemben elnyomóak.”

A tudományos fejlődés és modernizáció visszafordításával kapcsolatos vádakat Gülen beszédei és írásai mellett a mozgalom iskoláinak és kórházainak eredményessége is cáfolja. Gülen az ország modernizációját szem előtt tartva ugyanis folyamatosan arra buzdítja követőit, hogy lehetőség szerint a legnevesebb és legjobb felszereltséggel rendelkező iskolákban szerezzenek – elsősorban természettudományos – végzettséget. Iskolai látogatásaim során engem is lenyűgözött, amikor megtekinthettem a modern iskolai laboratóriumokat és a nemzetközi diákolimpiákon elnyert díjak sorát a folyosókon. Kétségkívül a Gülen-iskolák a legjobb és legmodernebb oktatási intézmények Törökországban. Ezért a mozgalom tagjain kívül is sok családból kerülnek gyermekek ezekbe az iskolákba költségtérítéssel.

Hasonlóan magas színvonal mellett, a mozgalom három, általam bejárt kórházában az ország legjobb orvosai végzik munkájukat csúcsmínőségű laboratóriumi berendezések segítségével. A bursai Bahar Kórházban például a kiváló szemészeti klinika és a nyílt szívűműtétek elvégzésére alkalmas kardiológia mellett egy olyan lézerekészülék is található, melynek segítségével fájdalommentes vastagbélűkröszést lehet végezni. Tehát a tudomány és technológiai modernizáció kérdését illetően a Gülen-intézmények Törökország zászlóshajói a modern, versengő világ felé vezető úton.

Véleményem szerint a nők világban betöltött szerepével kapcsolatos hozzáállás az egyetlen terület, amelyben a mozgalom nem követi a modernizációt. A fejkendő viseletének dilemmája csak részleges és alapvetően személyes jellegű kérdés.⁴ Sokkal fontosabb, hogy bizonyos helyeken – mint például Houstonban – a nők csak ritka esetben töltenek be fontos szerepeket kulcspozíciókban, nyilvános eseményeken vagy a mozgalom által finanszírozott intézményekben. A nők általában a közösségben szerepet vállaló férjeik árnyékában végzik a gyereknevelés, háztartásvezetés, főzés, illetve iskolai és vallásos oktatás feladatait. Ennek oka részben ragaszkodásuk az erős török kulturális hagyományokhoz, részben pedig az, hogy a török asszonyok külföldön tanuló vagy dolgozó férjeiket követve képtelenek voltak beilleszkedni az idegen nyelvű közösségbe. Ugyanakkor a mozgalom nemzetközivé válásával egyre inkább elveszíti török jellegét. Modernizációs célkitűzései és a különböző kultúrák párbeszédére irányuló törekvései pedig komoly hatással vannak a nők mozgalomban és más területen betöltött szerepére. Ez a folyamat egyúttal rácáfol Gülen gyakran hangoztatott és sokat bírált meglátására, miszerint a nők leginkább azért fontosak, mert ők a gyermekek elsődleges gondviselői és szocializációs ágensei. Ez a nagyon konzervatív felfogás a férfi és nő gyereknevelésben betöltött azonos felelősségének elismerése helyett kizárólag a nők anyai és háztartásvezetői szerepét emeli ki. A modern, ipari országokban megindult folyamatos terjeszkedés során azonban valószínűleg a mozgalom női szerepekről alkotott nézőpontja is változni fog.

⁴ A kendőről szóló vitákat részletesebben lásd: Read (2004), (2000).

A Gülen-mozgalom kizárólag saját tagjait segíti

Az interjúalanyok körülbelül egynegyede diszkriminatív forráselosztással vádolja a mozgalmat. Szerintük az ösztöndíjakat és az iskolai helyeket saját tagjaik között osztogatják, míg a többi rászoruló kirekesztik ezekből a lehetőségekből. Egy török egyetemi professzor szerint: „Meg akarják osztani az országot. Nem törődnek azokkal, akik nem tartoznak közéjük. Fethullah követői kirekesztenek mindenki mást. Csak a sajátjaiknak építik az iskolákat, nekik adják az ösztöndíjakat és az adományokat. Ezeket mind előre eltervezték, de nem emberbaráti célokat szolgálnak.” A mozgalom tagjaival üzleti kapcsolatba került egyik vállalkozó pedig így nyilatkozott: „Azt mondják, hogy a rászoruló diákoknak segítenek. Valójában csak azokat támogatják, akik közülük valók.”

Az összegyűjtött adatok alapján alaptalan a vád, miszerint a mozgalom csak saját tagjait támogatja, és a többi rászorulóval szemben pedig diszkriminatív. A meglátogatott iskolákban a diákok kevesebb mint fele áll kapcsolatban a hálózattal. A szülők közül sokan az iskolák jó hírneve miatt küldik oda gyermeküket. Az intézmények pedig minden olyan rászorulóknak ösztöndíjat biztosítanak, aki teljesíti a tanulmányi követelményeket és családjá egyébként nem tudná a tandíjat fizetni. A legtöbb intézményben nagyjából a tanulók 20%-a részesül szociális támogatásban. Közülük sokan nem a mozgalom tagjainak gyerekei. Hozzájuk hasonlóan a diákszállók lakóinak egy része is ösztöndíjas. Szüleik sem szükségképpen tagjai a mozgalomnak. Az interjút adott munkások közül is sokan úgy nyilatkoztak, hogy szívesen adták volna gyermekeiket Gülen-iskolába vagy kollégiumba, de eltérő okok miatt ezt mégsem tudták megoldani. Ennélfogva az általuk elmondottak ugyancsak nem bizonyítják azt az állítást, hogy a hálózat csak a saját tagjait juttatja előnyhöz.

Az elmúlt néhány évben a mozgalom több száz tagja utazott Délkelet-Törökországba, hogy segítsen a PKK által kirobbantott konfliktus áldozatain. Több ezer kilogramm húst, egyéb élelmiszert, ruhát, illetve pénzt gyűjtöttek és szállítottak a régióba a rászorulóknak. A segélyadományokban a mozgalom tagjain kívül is bármely rászoruló részesülhetett. Emellett több orvoscsoport is érkezett a régióba annak érdekében, hogy tagjai felmérjék az ellátási igényeket, majd később a bursai és isztambuli Gülen-kórházakban ápolják a pácienseket. Amennyire én tudom, senki nem tartotta nyilván, hogy közülük kik tagjai a mozgalomnak. Ugyanígy, a 2004-es mardini földrengés megsegített áldozatai sem csak a hálózat szimpatizánsai közül kerültek ki. Ezáltal kijelenthetem, hogy saját információim alapján nem támasztja alá semmi azt a vádat, miszerint a mozgalom csak saját tagjait támogatja.

Titkos társaság vagy szekta

Egy feltételezés szerint Gülen és követői olyan terveket és célokat dédelgetnek, amelyeket nem tárnak a nyilvánosság elé. A bírálók szerint a mozgalom tagjai által elmondottak nem fedik a teljes igazságot, és valójában a török kormány és társadalom feletti hatalom megszerzésére készülnek. Egy professzor ezzel kapcsolatban

így nyilatkozott: „Nem vagyok Fethullah barátainak ellensége. Igazából ők jó emberek. Inkább a rejtett szándékaik ijesztenek meg. Nem is láthatom tisztán, hogy mi a cél, de biztos vagyok abban, hogy jól kidolgozott tervük van.”

Mivel a Bank Asya, a Zaman napilap, a Samanyolu TV, valamint az Újságírók és Írók Alapítványának vezetői, az isztambuli, bursai nagyvállalkozók és a gyári munkások is szívesen beszéltek nekem a mozgalom pénzügyeiről, ezért a hálózat nem tűnik annyira „titkosnak”, mint ahogy a kritikusok állítják. Gülen korábban többször is elmondta, hogy a mozgalom számára nagyon lényeges a pénzügyi átláthatóság. Ennek megfelelően a bank, az újság és a televízió esetében a pénzügyi kimutatások nyilvánosak és elérhetők az interneten is. Gülen beszédei és az általa írt újságcikkek pedig szintén megtalálhatók a különböző honlapokon. A „titkosság” vádja ezért a nem nyilvános célokat és tevékenységeket bizonyító empirikus adatok hiányában inkább csak titkos tevékenységekről szóló képzelgésnek tűnik számomra.

Mindezeket tekintetbe véve tiszteletben tartom a kemalisták véleményét, akik leginkább egy tekintélyelvű vezető és hűséges követői által létrehozott iráni típusú államban látják a szekuláris törökországi rendszert fenyegető legnagyobb veszélyt. Ugyanakkor e bírálatok semmilyen empirikus bizonyítékot nem mutatnak fel féllelmek igazolására Gülen vagy mozgalmának tevékenységével kapcsolatban. Az általam elmúlt 12 hónapban összegyűjtött tapasztalatok (interjúk, látogatások, nyilvántartások és feljegyzések) sem támasztják alá a Gülen-mozgalommal kapcsolatos féllelmeket és bírálatokat.

További bizonyítékok

Az előzőekben bemutatott Gülen-mozgalommal kapcsolatos féllelmek eloszlátására számos bizonyíték szolgál. Ezenkívül a mozgalom legfőbb sajátosságai alapján sem lehet olyan szektának tekinteni, amelynek a társadalmi status quo megváltoztatása és saját eszméjének előtérbe helyezése lenne a célja. Ilyen sajátosságok közé tartozna az átláthatóság hiánya, az elszigeteltség, a tekintélyelvű vezetés, a modernizációt ellenző tradicionalizmus és a célok érdekében alkalmazott erőszak.⁵ A Gülen-mozgalomra ezek nem jellemzőek, mivel a fentiek inkább olyan politikai csoport sajátosságai, amelynek célja lassú beszivárgással megdönteni a fennálló társadalmi rendet. Mindezeket a következő részek is alátámasztják.

Társadalmi integráltság (az elszigeteltséggel szemben)

Általánosságban elszigeteltnek, a közösségtől lakóhely, szociális és politikai érte-

⁵ Ilyen csoportok további példáit lásd: Juergensmeyer (2000), Zeskind (1986), Sprinzak (1991), Reader (1996), Das (1990), Madan (1991), Wright (1995), Roy (1996), Stern (1996), Tabor és Gallagher (1995), Friedman (1990), Mumtaz (1991).

leben is elkülönültnek nevezhetők azok a csoportosulások, amelyek egy nagyobb közösség szerkezetének megváltoztatására (pl. a hetednapos dauidánusok közössége⁶, a Keresztény Identitás mozgalom⁷, Aum Shinrikyo⁸), vagy egy sajátos, alternatív társadalom létrehozására (pl. az amisok⁹, a mormon fundamentalisták Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza¹⁰ és az Egyesítő Egyház¹¹) törekednek. A Gülen-mozgalom soha nem akart különálló szektát vagy egységet alkotni sem az iszlámon, sem Törökországon belül. A hálózat nem is valamely érdekelv, hittétel vagy utópia köré szerveződött és másként gondolkodókból álló csoportosulás. Tagjaival szemben nem támaszt a közösségtől való elkülönülésre vonatkozó követelményeket. Gülen támogatói sokkal aktívabbak a más vallással, népekkel és eltérő társadalmi háttérrel rendelkező emberekkel folytatott párbeszédre és együttműködések során.

Gülen sokszor felhívja a figyelmet a különböző emberi közösségek kölcsönös egymásrautaltságára, és gyakran kiemeli, hogy a népeket és nemzeteket szorosan összekötő interaktív kapcsolatok korszakában bármely országban bekövetkezett jelentős változás hatása általában túlterjed annak határain. Véleménye szerint a különböző vallások, népcsoportok, szokások és hagyományok színesítik világunkat, ezért közöttük békés kapcsolatok kialakítására kell törekedni.¹² Ez nem a vallások és szokások felhígulását jelenti, hanem azt, hogy mások tiszteletben tartása mellett is meg lehet őrizni az egyéni elkötelezettséget. Gülen szavaival:

Tudnunk kellene, hogy miként legyünk és maradjassunk önmagunk. Ez nem a másoktól való elkülönülést jelenti, hanem a többi között alapvető identitásunk megőrzését és több lehetőség mellett a saját utunk követését. Az önazonosság-tudat mellett a közösségi beilleszkedésünk is fontos. A világtól való elkülönülés a pusztuláshoz vezet.¹³

A szekták és kultuszcsoportok általában elszigetelik tagjaikat a társadalomtól, miközben szigorú elveket, tekintélyelvű irányítást és beavatási szertartásokat gyakorolnak. Ezzel szemben a Gülen-mozgalomnak nincs hivatalos vezetője és szervezeti hierarchiája, nincsenek belépési ceremóniák és beavatási szertartások sem. Mindemellett a törökországi és külföldi közvélemény, a média és a bíróságok sem tekintik eretneknek vagy szélsőségesnek a mozgalmat.¹⁴

Közel száz elsőfokú bírósági meghallgatás és ítélet született Gülen és mozgalma érintettségével a szekuláris köztársaság megdöntésére tett előkészületek vádjával. A bírósági döntések azonban a vádak alaptalanságát, hamisságát és megalapozatlanságát mondták ki.¹⁵ A mozgalom ugyanis a valóságban a politikai hatalom iránti tiszteletet és a közügyekben való részvételt szorgalmazza Törökországban és min-

⁶ Wright (1995).

⁷ Juergensmeyer (2000).

⁸ Kaplan és Marshall (1996).

⁹ Hostetler (1993), Weaver-Zercher (1999).

¹⁰ Gallagher (2008).

¹¹ Barker (1984).

¹² Gülen (2004).

¹³ Gülen (1996).

¹⁴ Muhammed Cetin interjúja Abdullah Aymaz író, újságíróval, 2005. január. Közreadta: Cetin (2007).

¹⁵ Webb (2000).

denütt, ahol jelen van.

Az oktatásban, a vallások és kultúrák közötti párbeszédben és a nemzetközi együttműködésekben betöltött szerepe miatt a Gülen-mozgalom minden olyan országban működő intézményének tevékenységét támogatja, ahol tagjai élnek. Iskolái világszerte nemzeti alaptantervek alapján működnek és mindenhol betartják az állami szabályozást. A vallásközi és interkulturális párbeszéd témájában megrendezett eseményeken pedig különböző felekezetekhez tartozó emberek vesznek részt az élet minden területéről. Az elszigeteltséggel szemben pedig Gülen és támogatói kiemelt fontosságúnak tekintik az aktív társadalmi részvételt.

Tekintélyelvű irányítás

A szekták és kultuszcsoporthoz tartozók esetében gyakori az olyan karizmatikus tekintélyelvű vezető, aki meghatározhatja, hogy a tagok mit tegyenek a magánéletben vagy közéleti tevékenységeik során. A követők ezzel párhuzamosan teljes engedelmisséggel és tisztelettel tartoznak a karizmatikus vezető felé. E vezetőről pedig általában úgy tartják, hogy különleges képességekkel és erényekkel rendelkezik, vagyis vezetésre teremt és követői előtt nem elszámoltatható.¹⁶

A Gülen-mozgalom tagjai tisztelik Gülent, elismerik tanítását, írásait, prédikációit, megosztják vele a legfontosabb dolgokat, az új projektek terveit és megpróbálnak tanításai szerint élni. Ugyanakkor Gülen mindig következetesen ellenezte, hogy a mozgalom vezetőjének tartsák.¹⁷ Többször arra intette követőit, hogy „Gülen-mozgalom” helyett inkább szolgálatnak (*hizmet*) nevezzék a mozgalmat. Ugyanígy elutasítja a „Gülen-iskolák” megnevezést is. A tevékenységek során inkább a közös konzultációt és konszenzusos megállapodást részesíti előnyben, s úgy véli, hogy a karitatív kötelezettségvállalás jegyében létrejött intézményrendszer a mozgalom több millió tagjának érdeme. A londoni Leeds Egyetem díszdoktori címét is eredetileg azért utasította el, mert érvelése szerint a kimagasló oktatási és szociális tevékenységet valójában nem ő, hanem a mozgalom több millió tagja végezte. Végül a mozgalom nevében vette csak át a tiszteletbeli címet.¹⁸

A közösségnek nincs vezető testülete vagy olyan hierarchikus szervezete, amellyel a tagok utasíthatók és a tevékenységek nyilvántarthatók. A döntéseket a helyi csoportok hozzák meg a megvitatott kérdésekben. A törökországi és külföldi támogatandó projektek esetén arra kéri a támogatókat, hogy lehetőség szerint azokon a településeken hasznosítsák szakértelmüket és tapasztalataikat, ahol arra igény mutatkozik. A tanárokat például megkéri, hogy költözzenek az újonnan épülő iskolák közelébe. A rendezvényszervezésben és adminisztrációs tevékenységekben jártas embereket pedig olyan városokba hívják, ahol a helyi közösségnek szüksége van ilyen szakértelemmel rendelkezőkre. A tagok gyakori lakóhely-változtatása mérsekli annak lehetőségét, hogy közülük bárki is erős központi szerepbe kerüljön.

¹⁶ Barker (2002).

¹⁷ Akman (1995).

¹⁸ Interjú Y. Alp Aslandogannal, 2008. április.

Láthatóság/átláthatóság

A társadalom minden szegmensében megtalálható több millió szimpatizánsnak köszönhetően nem lehet azt állítani, hogy titokban működne a mozgalom. Gülen előadásai és írásai elérhetők a világhálón és nyomtatott formában világszerte megtalálhatók a könyvesboltok polcain. Az eszméi és mozgalma iránt érdeklődők enélkül könnyen elérhetik munkáit, illetve részt vehetnek a számos országban működő intézményhálózat tevékenységében és az intézetek által szponzorált eseményeken. Gülen támogatói például a texasi Houstonban megalapították a Vallásközi Párbeszéd Intézetet (IID), melynek célja, hogy a vallásközi párbeszéd szellemében „találkozóhelyet biztosítson a különféle felekezetekhez tartozók számára az együttérzés, együttműködés, partnerség és közösségi szolgálat előmozdítása érdekében. Az Intézet a különböző emberi közösségek spirituális hagyományainak tisztelettel, alapossggal és nagyra becsülttség jegyében végzett feltárását támogatja.”¹⁹ Hasonló helyi szervezetek működnek még szerte az Egyesült Államok nagyvárosaiban. Ezek a csoportok olyan eseményeket támogatnak, mint például a vallásközi párbeszéd témájában meghirdetett vacsorák, konferenciák, törökországi utazások és a helyi politikusok illetve a civilek képviselőinek részvételével zajló ebédek. Ezek a nyilvános rendezvények segítenek abban, hogy az emberek megismerjék azt a közösséget, amelyben Gülen követői élnek, dolgoznak vagy tanulnak.

A Houstoni Egyetem és a Vallásközi Párbeszéd Intézet nemrégiben közösen megalapította a Gülen Intézetet. A kezdeményezés célja, „hogy a tudományos kutatások és az alulról szerveződő tevékenységek pozitív irányú társadalmi változást idézzenek elő. Az intézet az oktatás, önkéntesség és polgári kezdeményezések középpontjába állításával a társadalmi igazságosság és szociális béke előmozdítására törekszik.” Az Intézet havi rendszerességgel ebéddel egybekötött fórumot is szervez, amelyre közismert embereket hívnak meg főelőadónak. A meghívott előadók között volt már többek között a két korábbi miniszter, James A. Baker és Madeleine Albright, a jelenlegi houstoni rendőrkapitány és a helyi tévécsatornák ismert műsorvezetői közül többen is. A mozgalomnak egyikük sem tagja, s néhány ismert közéleti személyiséggel folytatott beszélgetésem során megtudtam, hogy beosztottaik segítségével alaposan utánajártak a mozgalom tevékenységének, mielőtt elfogadták volna a nyilvános beszédre szóló felkérést. Minden előadó elismerően beszélt a Gülen Intézet világbéke és dialógus érdekében tett erőfeszítéseiről. 2008 szeptemberében Bill Clinton, korábbi amerikai elnök egy videóüzenetben is köszöntötte a new yorki Török Kulturális Központban megrendezett, a helyi Gülen-közösség által szponzorált ramadáni vacsora résztvevőit. Ebben méltatta a mozgalmat, amiért tagjai világszerte kiemelkedő erőfeszítést tesznek a béke megteremtése érdekében.

A vezető politikai és civil közéleti személyiségek szereplése két dolgot bizonyít: (1) a mozgalom láthatóságát és átláthatóságát, illetve (2) azt, hogy a mozgalmat alaposan felderítették ezek a vezetők, akik egyébként nem engedhetik meg maguknak, hogy „fenyegető” vagy közérdeket „veszélyeztető” csoportosulásokkal azonosítsák őket.

Hasonlóan jó átláthatósággal találkoztam, amikor a mozgalom projektjeinek kutatása során a kapcsolódó cégek pénzügyeit vizsgáltam. A felső vezetők nemcsak

¹⁹ A houstoni Vallásközi Párbeszéd Intézet honlapjáról.

idejüket áldozták rám és készségesen válaszoltak a megannyi kérdésre, hanem betekintést engedtek a pénzügyi nyilvántartásokba is. A Gülen-közösség tagjai pedig szintén nyitottak és közvetlenek voltak velem, amikor a mozgalom projektjeire fordított hozzájárulásairól érdeklődtem.

Modernizáció (vagy a tudomány háttérbe szorítása a hagyományos értékek javára)

Gülen modern tudományos értékekkel, technológiákkal, racionalitással és egyéni önértékeléssel kapcsolatos álláspontját legjobban az első Gülen-iskolák tükrözik, amelyek létrehozását az 1980-as években kezdeményezte Törökországban. Már ebben az időszakban sokat bírálta a *medresz*eket (iszlám egyházi iskolák) és *tekké*ket (hagyományos szúfi rendek által alapított nem hivatalos iskolák), amiért azok a tudományos és haladó szellemiségű oktatást félretéve kizárólag a spirituális, emberi és metafizikai értékek tanítására összpontosítottak. Másrészt úgy vélte, hogy a szekuláris török iskolák és katonai akadémiák átadják ugyan a modern tudományos és technikai ismereteket, de alkalmatlanok az iszlám hagyományok spirituális és etikai értékeinek közvetítésére. A probléma gyökerét a régi és az új dolgok, a tradíció és modernitás, a vallásos és tudományos ismeretek, valamint a jellemformálás és technikai ismeretek együttes alkalmazásának hiányában látta.²⁰ Gülen olyan iskolák létrehozásáról álmodott, amelyek a teljes értékű emberi léthez szükséges tudományos-technológiai szakértelmet és etikai-spirituális értékeket egyszerre biztosítanak a minőségi oktatás során. Olyan elsőrendű intézményeket akart, amelyek a legújabb technológiai vívmányokat, a jellemformálás módszereit és a jó eszményeket egyaránt alkalmazni képesek.

Török és muszlim értelmiségiek egy csoportjának véleményével ellentétben Gülen nem osztja azt a felfogást, miszerint a modernizáció egyenlő lenne a nyugatosítással. Elutasítja azt a megközelítést, amiben azt hangoztatják, hogy az iszlám „maradi” vallás és akadályozza a haladást. Ehelyett inkább „középútnak” tekinti az iszlámot, amely nem utasítja vagy ítéli el, ugyanakkor nem is szakralizálja a modern tudományos fejlődést.²¹ A modernitással való kapcsolat érdekében Gülen a legújabb tudományos technikák és technológiák ismereteinek kihangsúlyozásával egy időben a legfőbb etikai értékek, emberszeretet, pozitív jellemvonások és a társadalom jobbításának szándéka felé irányuló belső átalakulás fontosságát hirdeti. Mindezt Gülen így foglalta össze:

Ha az értelmiségnek, oktatási intézményeknek és tömegmédiának van olyan feladata, amit az emberség érdekében lát el, akkor az a modern tudományos ismeretek kiszabadítása a materialista szándékok és ideológiai fanatizmusok szennyeiből és a tudósok igazi emberi értékek felé terelése.

²⁰ Michels (2005).

²¹ Gülen (1999).

A Gülen-iskolák világszerte kiváló oktatási színvonala érvényesül a természet-tudományos oktatás, a modern technológiai ismeretek és a Gülen eszméit a helyi körök tagjaként is jól ismerő tanárok és igazgatók példamutató pedagógiája során.

Erőszakmentesség

Tanári és prédikációs tevékenysége során Gülen mindvégig elítélte az erőszak vég-ső politikai eszközként való használatát. Nézete szerint a gazdasági helyzet, állami korrupció és ideológiai okok nem igazolhatják az erőszakot. Arra ösztönzi követőit, hogy tartsák tiszteletben a törvényeket és találjanak békés megoldásokat az egyé-nek, az egyén és az állam vagy embercsoportok és az állam közötti konfliktusokra.²² Gülen beszédeinek és írásainak egyik fő vezérfonalát jelenti a politikai és ideológiai konfliktusok elkerülése.

Gülen többször említi azt az üzenetet, amelyet a szeptember 11-i támadásokat követően fogalmazott meg a *New York Times*-ban megjelent egész oldalas cikké-ben: „Egy terrorista nem lehet muszlim, s egy igazi muszlim nem lehet terrorista.” Ebben a cikkben újra elmondja, hogy „Az iszlám békét hirdet, így az igazi muszli-mok a béke hirdetői és az alapvető emberi jogok védelmezői ... A Korán – az iszlám szent könyve – szerint ha valaki elveszi egy másik ember életét, azáltal az emberi-séget pusztítja el, s ha valaki megmenti egy másik ember életét, azáltal megmenti az egész emberiséget. A Próféta szavai szerint muszlim csak az lehet, akinek sem nyelvében, sem karjában nincs ártalom.”²³

Gülen elítéli, ha az erőszakot az igazságos célok legitim eszközeként fogják fel. A londoni metróróbbantások és izraeli öngyilkos támadások után kiadott közle-ményében ugyancsak elítélően nyilatkozott: „Sajnálatos, hogy többen is azzal az érveléssel fogadják el az öngyilkos merényleteket, hogy az elkövetőknek 'nem volt más eszköze'. Ha a muszlimoknak ez az egyetlen eszköze, akkor inkább temessük mélyen a föld alá azokkal együtt, akik alkalmazzák őket.”²⁴

Gülen megoldása az elégedetlenségekre és emberi konfliktusokra az egyéni hoz-zzáállás megváltoztatásában rejlik. Az oktatás, kölcsönös tisztelet, lehetőségteremtés segítségével és a szebb jövő reményével kínál megoldást olyan társadalmi bajok megoldására, mint az iskolázatlanság, a szegénység, a hátrányos helyzetű rétegek helyzete, valamint a különböző csoportkonfliktusok. E célok érdekében bátorítja mindazokat, akik olyan iskolák létrehozásában segítenek, amelyek a felemelkedés reményét nyújtják a tanulóknak, s egyúttal elősegítik a felekezetek és kultúrák kö-zötti párbeszédet és megértést. Célja, hogy ezek az oktatási intézmények elszívják a terrorista csoportok utánpótlását, biztosítva ezzel a kegyetlen társadalmi konfliktus tartós megoldását.

²² Aslandogan és Cinar (2007).

²³ <http://en.fGülen.com/content/view/968/2/>.

²⁴ Gülen: „Tolerance, Bombs and Religious Minorities” Elérhető elektronikus formában: <http://www.herkul.org>.

A bírálatokat összefoglalva, Törökország történelmének ismeretében érthető, hogy vannak bizonyos aggodalmak olyan vallási csoportokkal kapcsolatban, amelyek iszlám államot (vagyis *sárija* jogot) szeretnének a köztársaság egyik alappilléreinek számító szekuláris rendszer helyébe állítani. E könyvben bemutatott tények alapján azonban Gülen mozgalmát nem jellemzik ilyen célok. Habár nem állítható teljes bizonyossággal, hogy a szervezet soha nem válhat majd olyan radikális mozgalomná, amelynek célja a legitim kormány megdöntése lesz, mégis elég valószínűtlen egy ilyen forгатókönyv, köszönhetően annak, hogy a mozgalom nem hordozza magán a szekták megszokott ismérveit. Egy minősítő skálán a mozgalom még csak a közelébe sem érne a társadalomra „veszélyes” csoportoknak, hiszen teljes mértékben látható és átlátható szervezetről van szó, amely a társadalmi integrációt célozza izoláció helyett, nem rendelkezik vezérelvű szerkezettel, nem utasítja el a modernizációt a hagyományok érdekében és nem utolsó sorban ellenzi az erőszak alkalmazását a célok megvalósítása érdekében. Mi sem bizonyítja jobban a Gülen-mozgalom által a párbeszéd és világbéke érdekében tett erőfeszítések elismertségét, mint az, hogy az ausztráliai Melbourne-ben rendezett Világ Vallásainak Parlamentje 2009-ben Fethullah Gülent kérte fel vezérszónokának.

Bibliográfia

- Abu-Rabi IM (2008) Editor's introduction. In: Abu-Rabi IM (ed) *Contemporary islamic conversations: M. Fethullah Gülen on Turkey, Islam and the West*. State University of New York Press, New York
- Agai B (2003) *The Gülen Movement's Islamic Ethic of Education*. In Yavuz, M. and Esposito, J.L. eds. *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*. The Syracuse University Press.
- Aktay Y (2003) *Diaspora and stability*. In: Yavuz M, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*. The Syracuse University Press, Syracuse, NY
- Akyol M (2008) *The context of the Gülen movement: the exceptional story of Turkish Islam*. Paper given at the Conference on Islam in the Age of Global Challenges: Alternative Perspectives of the Gülen Movement, Georgetown University
- Aras B, Bacik G (2000) *The national action party and Turkish politics*. *Nation Ethnic Politics* 6(4):48–64
- Aslandogan YA (2006) *Defamation as a smoke screen: a case study in modern Turkey*. Paper presented at the Second Annual Conference on Islam in the Contemporary World: The Fethullah Gülen Movement in Thought and Practice. The University of Oklahoma in Norman, OK
- Aslandogan YA, Cetin M (2006) *The educational philosophy of Gülen in thought and practice*. In: Hunt RA, AslandoganYA (eds) *Muslim citizens of the globalized world: Contributions of the Gülen movement*. The Light, Somerset, NJ (Chapter 2)
- Aslandogan YA, Cinar B (2007) "A Sunni Muslim scholar's humanitarian and religious rejection of violence against civilians." Paper delivered at the Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement Conference, London
- Axelrod R (1984) *The evolution of cooperation*. Basic Books, New York
- Aymaz A (2006) Article in *Zaman*, March 21
- Bacik G, Aras B (2002) *Exile: a keyword in understanding Turkish politics*. *Muslim World* 92: 387–418
- Balci B (2003) *Fethullah Gülen's missionary schools in central Asia and their role in the spreading of Turkism and Islam*. *Religion State Soc* 31(2):151–116

- Balci B (2008) <http://centralasiaharvard.blogspot.com/2007/10/publ-islamic-revival-in-azerbaijan.html>
- Barker E (1984) *The making of a Moonie: choice or brainwashing?*. Basil Blackwell, New York, NY
- Barker E (2002) Introducing new religious movements. Fathom Knowledge Network. Available from: www.fathom.com/feature/121938 (May, 2006, II.II)
- Baskan F (2004) The political economy of Islamic finance in Turkey: the role of Fethullah Gülen and Asya Finans. In: Henry CM, Wilson R (eds) *The politics of Islamic finance*. pp 216–239 (Chapter 10) Edinburgh: Edinburgh University Press
- Bolukbas E (2008) Interview with the coordinator of information processing. Kimse Yok Mu Solidarity and Aid Association. D. Koc interviewer Istanbul, Turkey April 2007
- Bosworth CE, van Donzel E, Heinrichs Wp, Lecomte C (eds) (1997) *Encyclopedia of Islam*, vol 9. Boston, MA: Brill Publishers
- Brewer MB, Kramer RM (1986) Choice behavior in social dilemmas: effects of social identity, group size and decision framing. *J Personality Social Psychol* 50:543–549
- Bromley D, Richardson JT (eds) (1984) *The brainwashing/deprogramming controversy*. Mellen, Lewiston, NY
- Buchanan B (1974) Building organizational commitment: socialization of managers in work organizations. *Adm Sci Q* 19:533–546
- Buechler SM (1999) *Social movements in advanced capitalism*. Oxford University Press, London
- Byrne P (1996) *Social movements in Britain*. Routledge, London
- CAIR (Council on American-Islamic Relations Research Center). (2006). American public opinion about Islam and Muslims. Research Report available at www.cair.com
- Cardona P, Lawrence BS, Bentler PM (2004) The influence of social and work exchange relationships on organizational citizenship behavior. *Group Organ Manage* 29:219–247
- Carroll BJ (2007) A dialogue of civilizations: Gülen's Islamic ideals and humanistic discourse. The Light, Somerset, NJ
- Cetin M (2005) *Mobilization and countermobilization: the Gülen movement in Turkey*. Proceedings from Islam in the contemporary world: The Fethullah Gülen movement in thought and practice. Rice University, Houston, TX
- Cetin M (2007) *The Gülen Movement: its nature and identity*. Muslim world in transition: contributions of the Gülen movement. International Conference Proceedings, Leeds Metropolitan University Press, London
- Cetin M (2008) *Collective identity and action of the Gülen movement: implications for social movement theory*. Ph.D. dissertation, Derby University, UK
- Collin CS (1960) In: Gibb HAR, Kramers JH, Levi-Provencal E, Schacht J (eds) *Encyclopedia of Islam*, vol I. Boston, MA: Brill Publishers

- Cook SA (2007) *Ruling but not governing: the military and political development in Egypt, Algeria and Turkey*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD
- Curtis R, Zurcher LA (1974) Social movements: an analytical exploration of organizational forms. *Social Problems* 21:356–370
- Das V (ed) (1990) *Mirrors of violence: communities, riots and survivors in South Asia*. Oxford University Press, Delhi
- Delaney CL (1991) *The seed and the soil: gender and cosmology in Turkish village society*. University of California, Berkeley
- Della Porta D (1995) *Social movements, political violence and the state*. Cambridge University Press, Cambridge
- Della Porta D, Diani M (1999) *Social movements: an introduction*. Oxford and Blackwell, London
- Diyanet Islam Ansiklopedisi (2002) Ankara
- Doney PM, Canon JP, Mullen MR (1998) Understanding the influence of national culture on the development of trust. *Acad Manage Rev* 23:601–620
- Ebaugh HR, Koc D (2007) Funding Gülen-inspired good works: demonstrating and generating commitment to the movement. In: Yılmaz İ et al. (eds) *International conference proceedings. Muslim World in transition: contributions of the Gülen/Hizmet movement*. London conference
- Eck D (2001) *A new religious America: how a 'Christian Country' has become the most religiously diverse nation on earth*. Harper San Francisco, San Francisco
- Edwards B, McCarthy JD (2004) Resources and social movement mobilization. In: Snow DA, Soule SA, Kriesi H (eds) *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell, Malden, MA
- Ergene ME (2007) *Tradition witnessing the modern age: an analysis of the Gülen movement*. The Light, New Jersey. Originally published in Turkish as *Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı: Gülen Hareketinin Analizi* (2005)
- Ergun ON (1922) *Mecelle-I Umur-I Belediye*. Istanbul
- Eyerman R, Jamison A (1991) *Social movements: a cognitive approach*. Polity, Cambridge
- Fine GA (1986) Friendship in the workplace. In: Derlega VJ, Winstead BA (eds) *Friendship and social interaction*. Springer, New York
- Freeman J (1979) Resource mobilization and strategy. In: Zald MN, McCarthy JM (eds) *The dynamics of social movements*. Winthrop, Cambridge, MA, pp 167–189
- Friedman R (1992) *Zealots for Zion: inside Israel's West Bank movement*. Random House, New York
- Fuller G (2008) *The New Turkish Republic: Turkey as a pivotal state in the Muslim world*. United States Institute of Peace Press, Washington, DC
- Gallagher EV (2008) *FLDS, Texas O. Religion in the news*. Trinity College, Hartford
- Gamson WA (1975) *The strategy of social protest*. Dorsey, Homewood, IL
- Gamson W, Fireman B (1979) Utilitarian logic in the resource mobilization perspective. In: Zald MN, McCarthy JM (eds) *The dynamics of social movements*. Winthrop, Cambridge, MA, pp 8–45

- Garner R (1996) Contemporary movements and ideologies. McGraw-Hill, New York
- Gerlach L, Hines V (1970) People, power, change. Bobbs-Merrill, New York
- Gülen F (1993) Bahari Soluklarken. Nil Yayinlari, Izmir, p 39
- Gülen F (1994) Yitirilmis Cennete Dogru, Towards the Lost Paradise. Izmir, TOV
- Gülen F (1998) Toward the lost paradise. Kaynak, Izmir
- Gülen F (1999) The relationship of Islam and science and the concept of science. The Fountain Magazine Published by The Light, Inc. Somerset, NJ October–December
- Gülen F (2004) In true Islam, terror does not exist. In: Capan E (ed) Terror and suicide attacks: an Islamic perspective. The Light, New Jersey
- Gülen F (2005) The state of our souls: revival in Islamic thought and activism. The Light, Somerset, NJ
- Gurr T (1970) Why men rebel. Princeton University Press, Princeton, NJ
- Hales C (1993) Power, authority and influence. In: Harris A, Bennett N, Preedy M (eds) Organizational effectiveness and improvement in education. Open University Press, Buckingham, Philadelphia
- Henry CM, Wilson R (2004) The politics of Islamic finance. Edinburgh University Press, Edinburgh
- Hostetler J (1993) Amish society. The John Hopkins University Press, Baltimore, MD
- Howard DA (2001) The history of Turkey. Greenwood, Westport, CT
- Howe M (2000) Turkey today: a nation divided over Islam's revival. Westview Press, Boulder, Colorado
- Hunt RA, Aslandogan YA (eds) (2006) Muslim citizens of the globalized world: contributions of the Gülen movement. The Light, Somerset, NJ
- Jacobsen C (1988) Expecting consideration: further insights. Israeli Soc Sci Res 6:83–86
- Jenkins JC (1983) Resource mobilization theory and the study of social movements. Ann Rev Sociol 9:527–553
- Joireman J, Daniels D, Kamdar D, Duell B (2006) Good citizens to the end? It depends: empathy and concern with future consequences moderate the impact of a short-term horizon on organizational citizenship behaviors. J Appl Psychol 91:1307–1320
- Jurgensmeyer M (2000) Terror in the mind of God: the global rise of religious violence. University of California Press, Berkeley, CA
- Kalyoncu M (2008) A civilian response to ethno-religious conflict: the Gülen movement in southeast Turkey. Light, NJ
- Kanter RM (1968) Commitment and social organization: a study of commitment mechanisms in utopian communities. Am Sociol Rev 33:499–517
- Kanter RM (1972) Commitment and community: communes and utopias in sociological perspective. Harvard University Press, Cambridge, MA
- Kaplan DE, Marshall A (1996) The cult at the end of the world: the terrifying story of the Aum Domsday cult. Crown, New York

- Karakas v (2002) *Nicin Zekat? (Why Zakat?)*. Timas Yayinlari, Istanbul
- Kendall D (2005) *Sociology in our times*. Thomas Wadsworth, Belmont, CA
- Knoke D (1981) Commitment and detachment in voluntary associations. *Am Sociol Rev* 46:141–158
- Koc D (2008) Generating an understanding of financial resources in the Gülen movement: ‘Kimse Yok Mu’ Solidarity and Aid Association. Paper presented at the Georgetown Conference, Washington, DC
- Komecoglu U (1997) A sociological interpretative approach to the Fethullah Gülen community movement. M.A. thesis (unpublished). Sociology Department, Bogazici University, Istanbul
- Konovsky MA, Pugh SD (1994) Citizenship behavior and social exchange. *Acad Manage J* 37: 656–669
- Kraybill DB, Nolt SM (2004) *Amish enterprise: from plows to profits*. John Hopkins University Press, Baltimore
- Kuru AT (2003) Fethullah Gülen’s search for a middle way between modernity and Muslim tradition. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. University of Syracuse Press, Syracuse, NY
- Kuru AT (2005) Globalization and diversification of Islamist movements: three Turkish cases. *Pol Sci Q* 120(2):253–274
- Madan TN (1991) The double-edged sword: fundamentalism and the Sikh religious tradition. In:
- Marty ME, Appleby RS (eds) *Fundamentalisms observed*. University of Chicago Press, Chicago
- Magnarella PJ (1974) *Tradition and change in a Turkish town*. Halsted, New York
- Mardin S (1989) *Religion and social change in modern Turkey: the case of Bediuzzaman Said Nursi*. The State University of New York Press, Albany, NY
- Mason W (2000) The future of political Islam in Turkey. *World Pol J* XVII(2):56–67
- McAdam D, McCarthy JD, Zald MN (1988) Social movements. In: Smelser NJ (ed) *The handbook of sociology*. Sage, Beverly Hills, CA, pp 695–737
- McAdam D, McCarthy JD, Zald MN (1996) Introduction: opportunities, mobilizing structures and framing processes – Toward a synthetic, comparative perspective on social movements. In: McAdam D, McCarthy JD, Zald MN (eds) *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*. Cambridge University Press, Cambridge
- McCarthy JD, Wolfson M (1996) Resource mobilization by local social movement organizations: agency, strategy and organization in the movement against drinking and driving. *Am Sociol Rev* 61:1070–1088
- McCarthy JD, Zald MN (1977) Resource mobilization and social movements: a partial theory. *Am J Sociol* 82:1212–1241
- McChesney RD (1995) *Charity and philanthropy in Islam: institutionalizing the call to do good*. Indiana University Press, Indianapolis
- Mecham RQ (2004) From the ashes of virtue, a promise of light: the transformation of political Islam in Turkey. *Third World Q* 25(2):339–358

- Melucci A (1999) *Challenging codes: collective action in the information age*. Cambridge University Press, Cambridge, UK
- Michel T (2003) The Gülen movement's Islamic ethic of education. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. Syracuse University Press, Syracuse, NY (Chapter 3)
- Michel T (2005) Sufism and modernity in the thought of Fethullah Gülen. *Muslim World* 95(3):341–358
- Morris AD, Staggenborg S (2004) Leadership in social movements. In: Snow DA, Soule SA, Kriesi H (eds) *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell, Malden, MA
- Nugent PD, Abolafia MY (2006) The creation of trust through interaction and exchange: the role of consideration in organizations. *Group Organ Manage* 31:628–650
- Oberschall A (1973) *Social conflict and social movements*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ
- Oliver P, Marwell G (1992) Mobilizing technologies for collective action. In: Morris A, Mueller C (eds) *Frontiers of social movement theory*. Yale University Press, New Haven, CT, pp 251–172
- Olson EA (1965) *The logic of collective action*. Cambridge University Press, Cambridge, MA
- Ozdalga E (2000) Worldly asceticism in Islamic casting: Fethullah Gülen's inspired piety and activism. *Critique: Crit Middle Eastern Stud* 17:84–104
- Park W (2007) The Fethullah Gülen movement as a transnational phenomenon. In: Yılmaz İ et al. (eds) *International conference proceedings. Muslim world intTransition: contributions of the Gülen movement*. Leeds Metropolitan Press, London
- Piece JE (1964) *Life in a Turkish village*. Holt, Rinehart and Winston, New York
- Pope H (2005) *Sons of the conquerors: the rise of the Turkish world*. Overlook Press, New York, NY
- Read JG (2004) *Culture, class and work among Arab-American women*. LFB Scholarly Publishing, New York
- Read JG, Bartowski JP (2000) To veil or not to veil: a case study of identity negotiation among Muslim women in Austin, Texas. *Gender Soc* 14(3):395–417
- Reader I (1996) A poisonous cocktail: Aum Shrinrikyo's path to violence. Nordic Institute of Asian Studies, Copenhagen
- Rioux SM, Penner LA (2001) The causes of organizational citizenship behavior: a motivational analysis". *J Appl Psychol* 86:1306–1314
- Robbins T, Anthony D (eds) (1990) *In Gods we trust*. Transaction, New Brunswick, NJ
- Roy JT (ed) (1996). *False patriots: the threat of antigovernment extremists*. Southern Poverty Law Center, Klanwatch Project, Montgomery, Alabama
- Sakin M, Albayrak M (2007) *Zaman newspaper*, p 5
- Salamon LM, Sokolowski W, List R (2003) *The Johns Hopkins comparative non-profit sector project*. Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore, p 70

- Saritoprak Z (2005) An Islamic approach to peace and nonviolence: a Turkish experience. *Muslim World* 95(3):413–428
- Saritoprak Z, Griffith S (2005) Fethullah Gülen and the ‘People of the Book’: a voice from Turkey for interfaith dialogue”. *Muslim World* 95(3):329–340
- Sevendi N (1997) The New York interview with Fethullah Gülen. *Sabah Kitaplari*, Istanbul
- Sevendi N (2008) Contemporary Islamic conversations: M. Fethullah Gülen on Turkey, Islam and the West. State University of New York Press, New York
- Singer A (2002) Constructing Ottoman beneficence: an imperial soup kitchen in Jerusalem. SUNY, New York
- Smelser NJ (1962) Theory of collective behavior. Free Press, New York
- Snow DA, Zurcher LA, Ekland-Olson S (1980) Social networks and social movements: a microstructural approach to differential recruitment. *Am Sociol Rev* 45:787–801
- Solberg A (2005) The Gülen schools: a perfect compromise or comprising perfectly? Paper read at the Kotor Network Conference
- Sprinzak E (1991) The process of delegitimization: towards a linkage theory of political terrorism. In: McCauley C (ed) *Terrorism and public policy*. Frank Cass, London
- Stern KS (1996) A force upon the plain: the American militia movement and the politics of hate. New York University Press, New York
- Tabor JD, Gallagher EV (1995) Why Waco: cults and the battle for religious freedom in America. University of California Press, Berkeley, CA
- Tapper R (1991) Introduction. In Tapper R (ed). *Islam in Modern Turkey: Religion, politics and literature in a secular state*. I.B. Tauris, London
- Tekalan SA (2005) A movement of volunteers. *Proceedings from Islam in the contemporary world: the Fethullah Gülen movement in thought and practice*. Rice University, Houston, TX
- The Book of Dede Korkut (1974) Translation, introduction and notes by Geoffrey Lewis. Penguin, New York
- The Book of Dede Korkut (1974) Trans., intro. and notes by Geoffrey Lewis. Penguin, New York
- Tilly C (1978) From mobilization to revolution. Addison-Wesley, Reading, MA
- Tolson J (2008) Finding the voices of moderate Islam. *Faith Matters* (www.usnews.com)
- Turam B (2004) A bargain between the secular state and Turkish Islam: politics of ethnicity in Central Asia. *Nations Nationalism* 10:353–374
- Turner R, Killian L (1972) *Collective behavior*, 2nd edn. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ
- Unal A (2007) *The Qur’an with annotated interpretation in modern English*. The Light Publ, Somerset, NJ
- Unal A, Williams A (2000) *Fethullah Gülen: advocate of dialogue*. The Fountain, Fairfax, VA

- Van VM, DeCremer D (1999) Leadership in social dilemmas: the effects of group identification on collective actions to provide public goods. *J Pers Soc Psychol* 67:126–141
- Weaver-Zercher D (1999) Putting the Amish the work: Mennonites and the Amish culture market, 1950–1975. *Church Hist March* 68:1
- Webb LE (2000) Fethullah Gülen: is there more to him than meets the eye?. Mercury, Izmir
- Weller P (2006) Fethullah Gülen, religions, globalization and dialogue. In: Hunt RA, Aslandogan
- YA (eds) Muslim citizens of the globalized world: Contributions of the Gülen movement. The Light, Somerset, NJ
- Woodhall R (2005) Organizing the organization, educating the educators: an examination of Fethullah Gülen's teaching and the membership of the movement. *Proceedings from Islam in the contemporary world: the Fethullah Gülen movement in thought and practice*. Rice University, Houston, TX
- Wright SA (ed) (1995) Armageddon in Waco: Critical perspectives on the Branch Davidian conflict. University of Chicago Press, Chicago
- Wuthnow R (2005) America and the challenges of religious diversity. Princeton University Press, NJ
- Yavuz MH (1999) Search for a new social contract in Turkey: Fethullah Gülen, the virtue party and the kurds. *SAIS Rev* 19(1):114–143
- Yavuz MH (2002) The Gülen movement: The Turkish Puritans. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. Syracuse University Press, Syracuse, NY (Chapter 2)
- Yavuz MH (2003) Islam in the public sphere. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. Syracuse University Press, Syracuse, NY
- Yavuz MH (2005) Cleansing Islam from the public sphere. Posted on the website for the Sunni Razvi Society International, General Islamic Topics, on March 2, 2005
- Yavuz MH, Esposito JL (2003) Introduction. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. Syracuse University Press, Syracuse, NY
- Yediyıldız B (2003) XVIII. Yüzyılda Türkiyede Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal tarih İncelemesi [A Socio-historical analysis of waqf institutions in 18th century Turkey]. Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Yilmaz I (2003) İjtihad and Tacdid by conduct. In: Yavuz MH, Esposito JL (eds) *Turkish Islam and the secular state: the Gülen movement*. Syracuse University Press, Syracuse, NY
- Yousef TM (2004) The Murabaha Syndrome in Islamic finance: laws, institutions and politics. In: Henry CM, Wilson R (eds) *The politics of Islamic finance*. Edinburgh University Press, Edinburgh, England, pp 63–80 (Chapter 3)
- Zald MN, Ash R (1966) Social movements organizations: growth, decay and change". *Soc Forces* 44:327–340

- Zald MN, McCarthy JD (eds) (1979) *The dynamics of social movements: resource mobilization, social control and tactics*. Winthrop, Cambridge, MA
- Zeskind L (1986) *The “Christian Identity” Movement: analyzing its theological rationalization for racist and anti-Semitic violence*. Division of Church and Society of the National Council of the Churches of Christ in the U.S.A., New York
- Tuncer F *Foundations of the intellectual development of Fethullah Gülen*. Translated by Aslandogan YA

